

T.C
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

ALİ ŞERİATİ'DE YABANCILAŞMA VE ÖZGÜRLÜK

Yüksek Lisans Tezi

SİBEL IRMAK

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Yunus CENGİZ

Mardin 2019

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz Felsefe Anabilim Dalı 15755009 numaralı öğrencisi Sibel IRMAK'ın hazırladığı “Ali Şeriatî’de Yabancılaşma ve Özgürlük” başlıklı yüksek lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 25/04/2019 Çarşamba günü saat 10:00’da yapılmış, tezin onayına oy çokluğu/oybirliğiyle karar verilmiştir.

Üye :Prof. Dr. Murat DEMİRKOL

Üye :Dr. Öğr. Üyesi Ahmet CEYLAN

Danışman :Doç. Dr. Yunus CENGİZ

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu’nun/...../2019 tarih ve/..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../2019

Enstitü Müdürü

Doç. Dr. Ömer BOZKURT

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	vi
GİRİŞ	1
1. ALİ ŞERİATİ'DE ÖZGÜRLÜĞÜN İNSANDAKİ KAYNAKLARI	12
1.1. İnsanın Tanımı	12
1.2. İnsanın Nitelikleri	17
1.2.1. Bilgi ve Kendilik Bilinci.....	17
1.2.2. İrade ve Özgürlük	22
1.2.3. Yaratma.....	34
2. ALİ ŞERİATİ'DE ÖZGÜRLÜĞÜN SINIRLANMASI OLARAK	
YABANCILAŞMA.....	36
2.1. Yabancılaşma ve Özgürlük İlişkisi	36
2.1.1. Yabancılaşma Kavramı.....	36
2.1.2. Hegel'de Yabancılaşma Sorunu.....	37
2.1.3. Feuerbach'ta Yabancılaşma Sorunu.....	39
2.1.4. Marx'ta Yabancılaşma Sorunu	40
2.1.5. Ali Şeriatî'de Yabancılaşma ve Özgürlük İlişkisi.....	43
2.2. Ali Şeriatî'de Yabancılaşmanın Sebepleri	48
2.2.1. Makinalaşma ve Tüketim toplumu	48
2.2.2. Teknokrasi ve Bürokrasi	57
2.2.3. Burjuvazi.....	60
2.2.4. Metaryalizm	64
2.2.5. Sınıfsal Sistem	65
2.2.6. Zahitlik.....	66
2.2.7. Uzmanlık.....	69

2.2.8. <i>Bilgi Hastalığı ve Kitap Hastalığı</i>	70
2.2.9. <i>Hurafelik ya da Bozulmuş Dinler</i>	71
2.2.10. <i>Aşk</i>	73
2.2.11. <i>Bilim</i>	74
2.2.12. <i>Kültürel Yabancılaşma</i>	78
2.3. <i>İnsanın Dört Zindanı ve Yabancılaşma</i>	85
2.3.1. <i>Tabiat</i>	85
2.3.2. <i>Tarih</i>	88
2.3.3. <i>Toplum</i>	90
2.3.4. <i>Kendilik/Bencilik</i>	93
3. ALİ ŞERİATİ'DE ÖZGÜRLÜĞÜ SAĞLAYAN FAKTÖRLER	96
3.1. <i>Bilim</i>	96
3.2. <i>Din ve Aşk</i>	101
3.3. <i>Sanat</i>	115
SONUÇ	124
KAYNAKÇA	129
ÖZGEÇMİŞ	134

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Ali Şeriatî’de Yabancılaşma ve Özgürlük

Sibel IRMAK

Mardin Artuklu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe Anabilim Dalı

2019: 125

Bu çalışma Ali Şeriatî’nin yabancılaşma ve özgürlük ile ilgili düşüncelerini değerlendirmeyi konu edinmekte, Şeriatî’nin yabancılaşma olgusunu hem olumsuz hem de olumlu anlamda kullandığını göstererek, özgürlüğün içsel anlamda bir özgürlük anlayışına karşılık geldiği sonucuna varmaktadır.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, insan kavramı ve nitelikleri çözümlenerek, özgürlük meselesi araştırıldı. Beşer ve insan arasındaki farka değinen Şeriatî’ye göre insan olma halindedir. Bu tavrıyla Şeriatî özgürlüğü, nedenselliğin dışında bir başkaldırma süreci olarak, insanın kendi iradesi ile eylemde bulunması olarak izah eder. İnsanın özgür ve sorumlu bir varlık olduğunu söyler. Asıl özgürlüğün insanın kendisini bilmesiyle başlayıp, irade ile devam edip yaratma ile son bulduğuna vurgu yapar. İkinci bölümde, yabancılaşmanın genel anlamda ne olduğu, Batılı düşünürlerce nasıl yorumlandığı incelendi. Şeriatî’de yabancılaşmanın özgürlük üzerindeki etkisi ele alındı ve insanın yabancılaşmasına sebep olan unsurlar olumsuz yabancılaşma bağlamında çözümlendi. Şeriatî yabancılaşmayı genel anlamda düşünmüştür ve yabancılaşmayı insanın kendisinden uzaklaşıp benliğini kaybetmesi anlamında kullanmıştır. Şeriatî’ye göre makine, toplumsal kurumlar, üretim araçları, iş-araç gereçleri insanı yabancılaştıran faktörlerdir. İnsanın seçmesine, üretmesine, düşünmesine neden olan her faktör insanı olumsuz yönde etkilemiştir. Üçüncü bölümde, özgürlüğü sağlayan unsurlar olumlu yabancılaşma bağlamında incelendi. Şeriatî insanın kendi özünü bulması ve özgür olması açısından yabancılaşmanın olumlu bir süreç olduğunu söyler. Kendisine yabancılaşan insan din, bilim ve sanat aracılığıyla kendi özünü var eder ve içsel anlamda özgür olur.

Anahtar Kelimeler: İnsan, İrade, Özgürlük, Sorumluluk, Yabancılaşma, Din

ABSTRACT

Master Thesis

Alienation and Freedom in Ali Shariati

Sibel IRMAK

Mardin Artuklu University

Social Sciences Institute

Department of Philosophy

2019: 125

This study focuses on the evaluation of Ali Shariati's views on alienation and freedom, and to conclude that Shariati refers to the concept of alienation in a negative sense and in a positive way, and that freedom corresponds to an understanding of freedom in the inner sense. This study was prepared as input and three sections. In the first part, the concept of humanity and its qualities were analyzed and the question of freedom was investigated. According to Shariati, referring to the difference between human beings and mankind is becoming human. In this manner, Shari'ati denotes freedom as a process of rebellion that is outside of causality and acts as a person's own will. He says that man is a free and responsible being. He stresses that the real freedom begins with the man knowing himself / herself, continues with the will and ends with the creation. In the second part, what is alienation in general terms and how it is interpreted by Western thinkers is examined. However, the impact of alienation on freedom was discussed in Shariati and the elements that caused the alienation of man were resolved in the context of negative alienation. Shari'ati considered the alienation in general terms and used alienation in the sense of alienation from man and loss of self. According to Shariati, machinery, social institutions, production tools, work-tools are factors that alienate people. Every factor that causes people to choose, produce, think has a negative effect on people. In the third part, the elements that provide freedom were examined in the context of positive alienation. Shari'ati says alienation is a positive process in terms of finding the essence of man and being free. A person who is alienated from himself creates his essence through religion, science and art and is free in the inner sense.

Keywords: Human, Will, Freedom, Responsibility, Alienation, Religion

KISALTMALAR LİSTESİ

C : Cilt

Çev : Çeviren

Dr : Doktor

Ed : Editör

Hz : Hazreti

Yay : Yayıncılık

ÖNSÖZ

Ali Şeriatî İslam ve Batı medeniyetini yakından tanıma fırsatı bulmuş olan şahsiyetlerden biridir. O, düşüncelerini oluştururken geleneksel metotlar yerine sosyal bilimlerin modern yöntemlerinden yararlanma yoluna gitmiştir ve İslam sosyolojisinin ilkelerinin ancak İslami mücadele içerisinde ortaya çıkabileceğini vurgulamıştır. Bu çalışmada amaçlanan şey Ali Şeriatî’de yabancılaşma olgusunun özgürlükle olan ilişkisini incelemektir.

Çalışmamızda Ali Şeriatî’de yabancılaşma ve özgürlük konusunu seçmemizin nedeni, Ali Şeriatî üzerine yazılmış bir çok çalışma olmasına rağmen bu konu üzerinde yeterince durulmamış olmasıdır. Bununla birlikte bu çalışma, Ali Şeriatî’nin yabancılaşmayı hem olumsuz hem de olumlu çizgide düşündüğünü göstermeye çalışarak araştırmacıların dikkatini bu konuya çekmektir. İnanıyorum ki bu çalışma benden sonra bu konuyu çalışacak olan araştırmacılara farklı bir bakışla bu konuya eğilme olanağı sunar. Bu sebeple bu çalışmada vurgulanacak olan nokta, insanın olumsuz anlamda yabancılaşmasının söz konusu olduğu gibi olumlu anlamda da yabancılaşmasının var olduğunun gösterilmesidir. Dolayısıyla nasıl ki olumsuz anlamdaki yabancılaşmaya neden olan şey insanın kendisi ise onu olumlu yabancılaşma sayesinde aşabilecek olan da yine insanın kendisidir.

Çalışmanın konusunun oluşturulmasından son halini almasına değin bilgi birikimini benimle paylaşan, çalışmam süresince pek çok konuda benden yardımını esirgemeyen ve felsefi perspektifimin gelişmesinde bana yardımcı olan danışman hocam Doç. Dr. Yunus CENGİZ’e teşekkür ederim. Son olarak hayatımın her aşamasında olduğu gibi bu tez yazım sürecinde tüm zorluk ve sıkıntılara göğüs geren ve bana dair olan inançlarıyla hep yanımda olan babam M. Selim IRMAK’a ve annem Zekiye IRMAK’a da teşekkür ederim.

Sibel IRMAK

Mardin-2019

GİRİŞ

Ali Şeriatî'nin düşünce dünyasında insanın özgürlüğü ve yabancılaşma çok önemli bir yere sahiptir. Bazı konuşmalarında ve eserlerinde kısmi olarak değindiği bu konuları, bazı konuşmalarında da doğrudan doğruya ele almış ve görüşlerini ayrı iki kitapta toplamıştır (Subaşı, 2013: 311). “*İnsan*” adıyla yayınlanan kitabında insanı, bilimin konusu olarak ve çeşitli felsefi ekoller açısından ele almıştır. Bu eserinde Şeriatî, Batı medeniyetinin temelini insanın asaletine ve hümanizme dayandığını belirterek, bunun İslam kültüründe neyi ifade ettiğini sorgulamaktadır. Şeriatî'nin ikinci kitabı “*Kendisi Olmayan İnsan*” adını taşımaktadır. Bu çalışmada insanın yabancılaşma sorununu ele almakta ve özellikle “*İnsanın Dört Zindanı*” adlı teorisini ortaya koymaktadır. Bu kitabında da Doğu ve Batı'da hümanizm meselesine değinerek karşılaştırmalı yaklaşımını sürdürmektedir. Burada çağdaş ekollerin insanı ele alış biçimindeki meseleleri ve insanın içine düştüğü tuzakları irdelemektedir. Şeriatî'ye göre “*Kendisi Olmayan İnsan*” yabancılaşmış insandır. Şeriatî'nin ilk kitabı sorunu ortaya koymakta, ikinci kitabı ise “yabancılaşmış insan sorununa çözümler önermektedir (Subaşı, 2013: 311). Şeriatî bu iki eserinde daha çok yabancılaşma ve özgürlük meselesini izah etmiştir; fakat o diğer eserlerine de bu konuları serpiştirip özgün görüşlerini dile getirmiştir. Bu çalışmada amaçlanan şey Ali Şeriatî'nin bütün eserlerini göz önünde bulundurarak ve bu eserlerden yararlanarak yabancılaşmanın özgürlükle ilişkisini incelemektir. Bunu temel alarak Şeriatî'nin yabancılaşmayı olumsuz ve olumlu anlamda düşündüğünü göstererek, içsel anlamdaki bir özgürlükten söz edilecektir.

Özgürlüğü insanın belirlenmişliğine karşı bir başkaldırı ve nedensellik zincirinden kaçış olarak tanımlayan Şeriatî'ye göre özgürlük, insanın kendisinden haberdar olması, kendisini tanıması ile mümkündür (Şeriatî, 2016a: 29). Şeriatî'nin düşüncesinde insan düşünen, isteyen, seçen, bir yasaya başkaldıran, doğadaki süregelen belirlenmişliği değiştiren, kendi yapısındaki sistemi, var olan sistemin önüne geçirmeye çalışan, yapan, yaratan, yok eden bir varlıktır. Her ne kadar Tanrı'nın kişiliğiyle özdeşleşmiyorsa bile Tanrı gibi eyliyor (Şeriatî, 2016a: 242). İnsanın sorumluluğu da burada ortaya çıkmaktadır. “Sorumluluk” denildiğinde irade, “irade”den bahsedildiğinde özgürlük kastedilmiştir. Sadece özgür olan kimse

sorumludur. Özgür insan Şeriatî'ye göre, iradesinin ya da isteklerinin menşei olan kimsedir. Aynı zamanda seçmeyebileceği şeyi seçen kimsedir. Onun eylemi doğa ötesi ya da kendisi dışındaki doğal bir belirlenimin etkisiyle oluşmuş bir eylem değildir (Şeriatî, 2016a: 264-265). Şeriatî insanın sürekli bir seçim içerisinde özgür bir varlık olduğunu İmam-ı Sadık'ın şu görüşlerine atıfta bulunarak özetlemektedir:

Hüsran ya da kurtuluş seçiminde bir insan hür, bütün durumlarda hürdür. Başına bir zorluk, sıkıntı ve bela geldiğinde, yani zamanın balyozu ona bir darbe indirdiğinde, başını sabırlı bir örs yapar. Başına musibetler isabet etse, boynuna esaret zinciri vursalar ve kolaylıkların yerini zorluklar alsın; o, yine kırılmaz, yenilemez ve yolundan döndürülemez. Bütün bu durumlar içerisinde o hürdür (Şeriatî, 2016f: 181).

Yabancılaşma ise Şeriatî'nin dikkatini çeken bir konu olmakla birlikte birçok düşünürün üzerinde kafa yorduğu bir meseledir. Yabancılaşmayı ilk kez kavramsallaştıran ve kavramı ontolojik olarak açıklayan Hegel'e göre yabancılaşma, öznenin potansiyel gücünü muhafaza etmesiyle ya da öznenin gücünü doğaya aktarması ve böylece kendisinden uzaklaşmasıyla doğar. Yabancılaşmayı dine dayandırarak yorumlayan maddeci Alman filozof Feuerbach, insanın kendi dışında bir varlığa yönelerek onu yüceltmesiyle varlığına yabancılaştığı tespitinde bulunur. Sanayileşmeyle birlikte insan yeni bir döneme girer. Madde, insan hayatının hemen hemen her alanına sirayet ederek insanı silikleştirmeye ve yabancılaştırmaya çalışır. Yabancılaşmayı sanayileşmeden hareketle sosyo-ekonomik temellere dayandırarak açıklayan Karl Marx, insanın emek vererek ürettiği malın emeğinin önüne geçerek varlığına karşı bir yabancılaştırmayı gerçekleştirdiğini düşünür. O, işçinin ürettiği malın fetiş bir konuma gelmesiyle özneleştiğini ve onu yapan elin de nesne konumuna düşmesiyle değersizleştiğini ve bu değersizleşme hâliyle de işçinin kendi türüne yabancılaşarak yalnızlaştığını savunur (İlhan, 2012: 42).

Yabancılaşmayı, cin çarpmak anlamına gelen aline ya da alinasyon sözcükleriyle ifade eden Şeriatî'ye göre ise insan birtakım koşullarda kendisini kaybedecek ölçüde hastalanır; böylelikle, kendisinin gerçek doğal kişiliğini, kimliğini tanımaz ve kendi gerçek yaratılışsal varlığını yitirir. Bu durum insanın bozulmasıdır insan dışı bir kişilik ya da kimliğin insana girmesinin ve geçmesinin sonucudur. İnsanın insan dışı bir varlığa dönüşmesi ya da insan bireyinin cin ya da şeytan biçimini alarak bozulması ortaya çıkar. Bu durumda, hasta insan, kendisinin

esas, gerçek ve sağlıklı özü yerine cın ya da şeytanı duymaktadır (Şeriatî, 2006a: 192). Şeriatî bunun güzel örneğinin, Gav (inek) filminde Meşhedi Hasan'ın, kendisini "Meşhedi Hasan'ın ineği" olarak algılaması, ahırda ot yemesi ve sahibi Meşhedi Hasan'ın dönmesini beklemesidir (Şeriatî, 2006a: 192). Şeriatî'ye göre alinasyon, tabii erdemlere, çeşitli ruhsal bağılıklara, duygu ve idrak güçlerine sahip olan insanın, her şeyini kaybedip gittikçe kendisine yabancılaşmasıdır (Şeriatî, 2008: 468). Buna göre yabancılaşma, insanın kendi benliğini unutması, kendi benliğinin farkında olmamasıdır.

Şeriatî yabancılaşmayı genel anlamda düşünmüştür ve yabancılaşma kavramını olumsuz ve olumlu anlamda ele alıp incelemiştir. Bazı ifadelerinde yabancılaşmayı Şeriatî, yaratılış öyküsünde ele alır, bazı metinlerinde Batı'da yaygın olan şekliyle kişinin ürettiklerinin kendisi üzerinde hakimiyet kurması anlamında düşünür, bazı metinlerinde ise genel olarak özgürlüğün karşıtı ve kendilikten uzaklaşma olarak görür. Şeriatî yabancılaşmayı bu ifadelerle açıklamakla da sınırlı tutmaz yabancılaşma kavramını eşekleştirme olarak izah eder.

Perişanlığın asıl nedeni Şeriatî'ye göre ne baskıdır, ne sömürüdür, ne de istismardır. Asıl nedeni eşekleştirmedir (Şeriatî, 2006b: 83). Eşekleştirme zihnin insani ve sosyal bilinçten saptırılıp uzaklaştırılmasını ve bu iki bilincin hak ve batılla süslenmesini sağlayan bir etkidir (Şeriatî, 2016h: 45). Şeriatî'ye göre her plan, her konuşma, her mutluluk, her lezzet, her ilerleme medeniyet ve kültür zihinleri insanlıktan ve bağımsız yaşamaktan uzaklaştırıp eşekleştirmektedir (Şeriatî, 2018: 180). Şeriatî eski ve yeni olmak üzere iki tür eşekleştirmeden söz eder. Eski eşekleştirmenin en büyük ve güçlü aracının din olduğunu söyleyen Şeriatî'ye göre, eşekleştirme geçmişte eşekleştirilenlerin deha, zevk ve tecrübelerinden ibaretti (Şeriatî, 2018:180-186). Bugün ilminde onlara destek verdiğini Şeriatî şöyle ifade etmektedir:

Toplum ve eğitim sistemine bir bakın. Aileden itibaren en son merhalesine kadar aynı şekildedir. Bizi öyle küçük görüyorlar ki birtakım şeyleri kendi gücümüzün imkânları olarak bile tanımlıyorlar. Hatta hayvan yavruları bile kendilerini bu kadar aciz görmezler. Öyle ki kendimiz hakkında konuşmaktan, kendimizi eleştirmekten ve kendimize sormaktan bile aciziz. Varlığımız baştan aşağı acizliktir. Küçük bir iş yapabilmek dahi tasavvurumuza sığmaz. İşte kendi şahsiyetimize karşı bu kadar inançsız ve küçüğüz! Kendi kendini küçük gören bir insan, bir nesil kesinlikle küçüktür! Başkasını kendi kölen haline getirmek için onu önce kendisinin aşağı ırk

ve aşığı aile olduğuna inanacak şekilde aşığılamalısın. O zaman aşığılık, onun için ürperti verici ve kötü bir şey olmak bir yana tamamen bir aşk, arzu ve dilek haline gelir. Senin kölen olur, senin efendiliğine sığınır (Şeriatî, 2018: 173).

Eski eşekleştirmede; din, züht, ahlak, tasavvuf, şiir, felsefe yer alırken, yeni eşekleştirmede ise var olan argümanlar; uzmanlık, ilim, maddi güç, medeniyet, bireysel özgürlükler, cinsel özgürlük ve kadın özgürlüğüdür (Şeriatî, 2006b: 83). Şeriatî iki tür eşekleştirme metodundan da söz eder. Bunlardan birisi doğrudan, diğeri dolaylıdır. Doğrudan eşekleştirme, zihinleri cahilliğe, sapıklığa ve azgınlığa sürüklemektedir. Dolaylı eşekleştirme ise zihinleri hayati olan haklardan ayırıp onları süslemek suretiyle küçük, önemsiz ve aciliyeti olmayan haklara yöneltmektedir (Şeriatî, 2018: 195). Buraya kadar eşekleştirmeden kastettiğimiz aslında yabancılaşmadır. İnsanın kendisini belirleyen özünden uzaklaşmasıdır. Yani insani bilinçten ve sosyal bilinçten sapmasıdır. Bu doğrultuda çalışma, Şeriatî'nin yabancılaşmadan ne anladığı üzerine olacaktır.

18. ve 19. yüzyılda Şeriatî'ye göre, makine ortaya çıktı ve sınıfsal çelişkiyi, zulmü, sınıfların zengin ve fakir olması meselesini şiddetlendirdi. Bu durum insanın özgürlüğünü elinden aldı (Şeriatî, 2016f: 58). Köylü, geçmişte, evinde birkaç inek, koyun ve tavuk yetiştirebiliyor ve yiyeceğini oradan temin edebiliyordu; küçük bir tarlada kendisi için ekip biçebiliyordu. Aynı şekilde eşek, kürek, ve kazma gibi üretim araçları köylüye aitti. Aynı zamanda köylü bir nevi mülkiyet sahibiydi. Fakat köylü, işçi olduğu zaman, sabahleyin iş elbisesinden ve sakalını tıraş etmesinden başka beraberinde götüreceği bir şeyi yoktur. Ancak yine o iş gücünü sekiz saat fabrikaya götürüyor ve kiraya veriyordu (Şeriatî, 2016f: 59). Makineleşme, maddi yaşantı, dünya burjuvazisinin tüketimci kültürü Şeriatî'ye göre, insanlığı bilimsel ve teknik gücün zirvesinde içi boş ve çok aşığılık yapmıştır. Ahlaki ve ruhsal açıdan çok güçsüz bırakmıştır. Böylesi bir sistemde zaman tam anlamıyla programlanamadığı için bireyin çalışması tek boyutlu olmaktadır. Her birey küçük bir hareketle iş yapmakta ve insan, ömrü boyunca, bu sınırlı ve anlamsız hareket dışında başka bir iş yapmamaktadır. Bu durum insanın, sanayi toplumunda sınıf ve sömürü işlerinde yabancılaşmasına neden olmaktadır (Şeriatî, 2006b: 168-169). Öyle anlaşılıyor ki iş araçları ve üretim araçları insanın kişiliğinin yerine geçip insanı olumsuz anlamda kendisine yabancılaştırmıştır. Bu durumda benlik kendini

makinenin devamı ve onun parçalarından biri olarak gördüğü için insan özgürleşememiştir. Fakat Şeriati'nin düşüncesinde insanın hayattaki temel misyonlarından biri, kendi varlığını tekamüle erdirmek ve benliğini kapitalist sistemin ekonomik köleliğinden, sömürgeci mülkiyet zindanından ve burjuvazi sisteminden kurtarmaktır (Şeriati, 2015d: 86).

Şeriati din söz konusu olduğunda özgürlüğün sonsuz bir boyutu olduğunu belirtmiştir. Dinin temel gayesinin kurtuluş olduğunu ifade ederken Şeriati Batılı düşünürlerin iddia ettiklerinin aksine dini, özgürlüğün önündeki en büyük tehlike ya da bireyi esarete mahkum eden uyuşukluk etkeni olarak kabul etmez. Aksine din bir taraftan kişiyi prangalarından kurtarıırken diğer yandan ise onun zihni tekamülünü sağlayarak kendini bilmeye götürür (Erat, 2018: 55). Görüldüğü gibi din her ne kadar olumsuz anlamda insanı yabancılaştıran bir faktör olarak görülmüş olursa da olumlu anlamda insanı yabancılaştırıp benliğinin farkına varmasına yardımcı olan ve insanı içsel anlamda özgürlüğe kavuşturan bir etkidir. Bu minvalde çalışma Şeriati'nin yabancılaşmayı olumsuz ve olumlu konumda gördüğü üzerine olacaktır.

Şeriati'nin düşüncesinin şekillenmesinde hem Batılı düşünürlerin hem de Müslüman düşünürlerin etkisi olmuştur. Şeriati'nin Sartre, Camus, Marcuse, Mevlana ve Muhammed İkbâl gibi düşünürlerden etkilenmiştir.

Şeriati *İnsan* (2016a: 70-77) adlı eserinde Sartre'm insanın kendisini kendi eylemi ile seçip, özgür ve sorumlu olduğuna ilişkin sözlerine dikkat çeker. Sartre, insanı bütün tabii varlıklardan ayrı bir öz, yazgısı kendisine bırakılmış, kendi kaderini kendisi oluşturan, kendi kendisinin yaratıcısı ve tanrısı, tabiata hakim, tabiat kuvvetlerini hizmetinde kullanan bir varlık olarak kabul etmektedir (Şeriati, 2016h: 16). İnsanın kendi eylemini kendisinin oluşturabileceğini Sartre şu sözleri ile ifade eder:

Bir ceviz ağacı ya da konuşan bir papağanın var olmadan önce ne oldukları ve ne olacakları bellidir. Ama insan var olduğunda ne olduğu, ne olacağı belli değildir. Nasıl olacağını kendisi belirleyecek, kendi mahiyetini kendisi seçecektir (Şeriati, 2016a: 72).

Şeriati açısından bakıldığında da insan kendi yazgısını oluşturabilecek bir iradeye sahiptir ve bundan dolayı da sorumludur. Sorumluluk Şeriati'ye göre, ne toplumsal maslahatın ürünüdür, ne varlık evrenin özünden kabarıp gelen bir

toplumun bireyleri arasındaki ilişkidir, ne de insanın bilinçli iradesi ile evrenin bilinçli iradesi arasındaki ilişkide anlam bulur. Sorumluluk Şeriatı'ya göre bir gerçekliktir, doğrudan bilinç ürünü olan bir durumdur; bilmenin ürünüdür (Şeriatı, 2006b: 240-241). İnsanın yazgısından sorumlu tek varlık olduğunu Şeriatı şu sözleriyle dile getirir:

Adem'in Rabbi'ine karşı yasak duvarını yıkarak başlattığı isyan, yeryüzüne inme, tabii belirlenmişlikten kurtulma, önceki içgüdüsel hayatı ve dertsiz, mesuliyetsiz ve cenneti terk etme ile sürdü ve sonuç olarak tarihin hareketinde kendi kaderini kendi elleriyle çizdi. Tanrı'nın evrende yaptığını o ilahi tabiatta yaptı ve Kur'an'ın ifadesiyle Allah'ın yeryüzündeki halifesi oldu (Şeriatı, 2016a: 29).

Görüldüğü gibi hem Sartre hem de Şeriatı açısından insan özgür ve sorumlu bir varlıktır. Bu özgürlüğü sağlayan etken ise iradedir.

İnsanın Dört Zindanı (2016d: 22-24) adlı eserinde Şeriatı öz bilinci açıklarken Camus'un "Başkaldırıyorum o halde varım" sözünden etkilenmiştir. İnsana özgü olan en üstün varoluş Şeriatı'ya göre "Başkaldırıyorum o halde varım" olduğu için özgürlüğü izah etmesine zemin hazırladığını göstermektedir. Keza Şeriatı'nın düşüncesinde özgürlük; belirlenmiş olan koşullara başkaldırma sürecidir. Şeriatı'nın başkaldırısı özgürlüğe kavuşmaya yönelik bir başkaldırıdır. Bu durumu Şeriatı *Yalnızlık Sözleri I* adlı eserinde şu sözleri ile özetlemektedir:

Ey vatanımın esir nesli! Çok iyi biliyorsun ki ben asla kendimi düşünmüyorum. Sen de biliyorsun, herkes de biliyor ki hayatımın ve isteklerimin tümü senin için, özgürlüğün ve kaderin içindi. Ben kendim için bir tek adım bile atmadım. Faşizmin korkusundan taraftarlığımı kaybetmedim. Ben ne korkağım ne de menfaatçi! Bütün vücudum sana, özgürlüğüne ve rahatına olan aşkla doludur. Bundan sonra da hep öyle olacaktır. Herkes biliyor ki kalbim sana olan aşk ve inançla doludur. Ben kendimi sana feda ettim. Feda ediyorum, çünkü inancım sensin, hayatımın manası sensin ve sensiz yaşamamanın bir anlamı yoktur, tadı yoktur. Sen de biliyorsun ve herkes de biliyor ki hayat dudaklarıma bir tebessüm kondurmaktan, bakışıma ümit ışıkları vermekten ve kalbimde sevinç dalgaları oluşturmaktan acizdir. Senin için işkence görmek, zindanlarda yatmak ve dert çekmek benim en büyük lezzetimdir. Ben, gönlümde gülüyorsam bu senin mutluluğundadır. Yorgun gözlerimde ümit parıltıları varsa bu senin kurtuluşuna olan ümidimdir ve ciğerlerimde mutluluğun temiz havasını teneffüs ediyorsam, bu senin mutluluğundadır. Ben seni seviyorum. Hayatımın tüm günleri ve geceleri, her anım bu dostluğun tanığıdır. Senin özgürlüğün benim davamdır. Senin mutluluğun benim aşkımdır. Senin geleceğin benim yegane arzumdur (Şeriatı, 2010a: 130-131).

Kendisi Olmayan İnsan ve Kapitalizm adlı eserlerinde Şeriatı insanın yabancılaşmasına neden olan sebepleri açıklarken Marcuse'nin görüşlerine atıfta bulunur. Teknolojinin ve tüketimciliğin yaygınlaştığı günümüz toplumsal sisteminde

Marcuse'ye göre, insanın bütün boyutları iptal edilmiş ve sadece kuru bir yönü kendisine bırakılmıştır. Bir çok boyut sahibi olan insan tek boyutlu hale getirilmiştir (Şeriati, 2004: 110). Şeriati açısından bakıldığında da günümüz hayatının esası, tüketimin asaleti felsefesine dayalıdır. Tüketimin asaleti felsefesi, yaşamamız, düşünmemiz, keşfetmemiz, kendi asayiş ve huzur araçlarımızı yapmak için çalışmamamız demektir (Şeriati, 2016b: 243). Buna göre makine ve kapitalizm düzeniyle birlikte artan üretim ve tüketim insanı çaresiz aynı işi yapmaya mecbur bırakmıştır. Şeriati'ye göre bir insan otuz sene boyunca, her gün 8-10 veya 12 saat aynı işi yaptığında kendisini çok boyutlu, çeşitli istek ve ihtiyacı olan bir varlık olarak hissedemediği için tek boyutlu hale gelmektedir (Şeriati, 2016b: 182).

İnsan ve Çöle İniş adlı eserlerinde Şeriati insanın yaratılışını izah ederken emaneti kimin üstleneceği tartışmalarında Mevlana'nın görüşünü merkez alır. Şeriati'ye göre Allah, emanetini ilk olarak yer, gök ve dağlara arz eder ancak hepsi emanetin ağırlığından dolayı üstelenmeyi reddederler (Şeriati, 2016a: 20). İşte bu emaneti taşımanın ıstırapı nedir? Şeriati bu noktada *Çöle İniş* adlı eserinde Mevlana'nın şu sözlerine referansta bulunur:

Ruhu şaraba çeker. Unutuş! Unutuş! Ne susanılmış bir ihtiyaç! Bir an bile olsa hissetmese insan. Sarhoşluk, bu emaneti taşıma kaygısından bir ân için asude olmaktadır. İradenin korku ve kaygısıdır kalbi gönüllü cebre muhtaç kılan. Aşk, gidilebileceği bütün yolların başında avare kalmış insanın mustarip ayaklarının aradığı zincirdir!" (Şeriati, 2015a: 123).

Bu emanetin "insanın iradesi" olduğunu söylemesi yönünden Şeriati Mevlana'nın görüşlerinden etkilenmiştir. Bu emanet Şeriati'ye göre de iradedir. Bundan dolayıdır ki insan hür iradesiyle, yeryüzündeki bütün varlıklardan üstün kılınmıştır. İyi ve kötü olmakta, balçığa ve Allah'a meyletmekte hürdür (Şeriati, 2016a: 20-21). Şeriati'nin Mevlana'ya duymuş olduğu hayranlığı *Kendini Devrimci Yetiştirmek* adlı eserindeki şu sözlerinde görmek de mümkündür:

Ben hiçbir zaman kendimi Mevlana gibi bir adama sevgi duymaktan ve inanmaktan uzak tutamam. Onun karşısında yer aldığım zaman, güneşin karşısında yer almışım demektir. O böylesi bir büyüklüğe sahiptir. Mevlana'yı gördüğüm zaman, sanki onun, manevî, ruhî olgunluk ve insanî şahsiyetin gelişimi bakımından şimdiye kadar tanıdığımız bütün insan mevcudatının üstünde yer almış olduğunu görüyorum. Fakat Belh veya Konya toplumunda ve kendi zamanının İslam toplumunda varlığı ile yokluğu arasında hiçbir fark yoktur. Çünkü o, ilahî ve manevi karantinasının sınırları içerisine o kadar hapsolmuştur ki çevresinde ne Moğol savaşını ne de Haçlı savaşını, hiçbir şeyi hissetmiyor (Şeriati, 2016f: 70).

İnsan ve Sizi Rahatsız Etmeye Geldim adlı eserlerinde ise Şeriatî Muhammed İkbâl'in görüşlerine yer verir. İkbâl'i Şeriatî açısından önemli kılan nokta "*Bugün insan, her şeyden çok evrenin manevî yorumuna muhtaçtır*" sözüdür (Şeriatî, 2016a: 118). Şeriatî İkbâl'in bu sözüne "O insanın da manevî bir yorumuna muhtaçtır" eklemede bulunarak şöyle demektedir:

İslam, insanlık tarihinin bütün dönemleri ve düzenlerinde adalet, şereflik, hidayet, bilinç, sorumluluk, ahlaki değerler, insani nitelikler adı altında birtakım temellerin savunusunu yapar. Bunların sistemleştirilip uygulamaya konulması asla buhar makinesinin keşfine bağlanamaz (Şeriatî, 2009d: 228).

Buna göre Şeriatî'ye göre, kendisine yabancılaşmış insan Allah'ın ışığında kendi fitratına yönelir, kendisini bulur, kurtuluş yolunu görür ve özgür olur (2016a:118).

Yabancılaşma ve özgürlük meselesi düşünce tarihi boyunca düşünürlerin dikkatini çeken bir konu olmuştur. Bu konunun Ali Şeriatî üzerinden tam olarak açıklığa kavuşturulmamış olması çalışmamız açısından ayrı bir önem arz eder. Ali Şeriatî ile ilgili önemli birkaç eser kaleme alınmıştır¹. Bu eserlerde Ali Şeriatî'nin hayatı, eserleri, dini, siyasi görüşleri, sosyolojiye katkıları ele alınarak az da olsa özgürlük problemine değinilmiştir. Fakat yabancılaşmanın olumsuz ve olumlu anlamı üzerinde durulmamıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu düşünürlerin çözümlmelerini yabancılaşma ve özgürlük başlığı altında ele alıp yorumlamak araştırmacıların beklentilerine cevap vermeyecektir. Keza Şeriatî yabancılaşmanın

¹ Şamil Öçal "Retoriğin Kışkırtıcı Gücü: Ali Şeriatî'de Din, Modernizm ve Geleneğin Özgürleştirici Yorumu", Dini ve Felsefi Metinler Yirmi Birinci Yüzyılda Yeniden Okuma, Anlama ve Algılama Sempozyumu Bildiri Kitabı, C. 1, Kültür Yayın No: 8, 2012, Ümit Özçoşar "Ali Şeriatî'nin Sosyoloji Anlayışı", Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, Ali Erkul "Ali Şeriatî'de Din, İnsan ve Tarih Felsefesi", Cumhuriyet Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 19, 1997, İhsan Toker "İslam Sosyolojisi Kavramı ve Ali Şeriatî Üzerine Kritik Bir Yaklaşım", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Bilimname. S. XVI, 2009, Murat Kayacan "Ali Şeriatî'nin Kur'an Algısı", Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. C. X, S. 1, 2008, Kaya Oflaz "Ali Şeriatî'nin Dini Ve Siyasi Görüşleri", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, Ümit Aktaş "Göller Bölgesinde Bir Ada: Ali Şeriatî (Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri)", Kitap No: 31, 2013, Seda Erat "Ali Şeriatî Düşüncesinde İslam ve Siyaset İlişkisi: Kavramsal Bir Analiz", Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, 2018, Brad Hanson "The "Westoxication" of Iran: Depictions and Reactions of Behrangî al-e Ahmad, and Shariati, International Journal of Middle East Studies, Vol. 15, No. 1, 1983, Elisheva MacLish "All Shari'ati And The Notion Of Tawhid: Re-Exploring The Question Of God's Unity, *Die Welt Des Islams*, 54, 2014, Mehbi Abedi "Ali Shariati: The Architect of the 1979 Islamic Revolution of Iran, *International Society of Iranian Studies*. Vol. 19, No. 3/4, 1986.

olumsuz ve olumlu anlamına atıfta bulunarak içsel anlamdaki bir özgürlükten söz eder.

Çalışmanın Konusu, Önemi ve Amacı

Tezimizin konusu Ali Şeriatî'nin düşüncesinde yabancılaşma ve özgürleşme sorunudur. Tezimiz, Ali Şeriatî'nin yabancılaşmayı hem olumsuz, hem de olumlu anlamda kullandığını göstermek yönünden bir katkı sunar. Özellikle olumlu anlamda yabancılaşan insanın din, bilim ve sanat aracılığıyla içsel anlamda özgürleşmiş olması çalışmamızın en önemli noktalarından birisidir.

Bu çalışmanın temel amacı, Ali Şeriatî'nin bütün eserlerinden hareketle yabancılaşma ve özgürleşme kavramlarını nasıl çözümlediğini incelemektir. Bunu temel alarak Şeriatî'nin düşüncesinde yabancılaşma olgusunun hem olumsuz ilişkilerdeki görünümüne hem de olumlu anlamda yarattığı etkilere bakılacaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışmamızın ana problemini oluşturan şu sorulara cevap aranmıştır :

1. İnsan, insanın özgürlüğü ve yabancılaşma gibi temel kavramları Şeriatî nasıl tanımlamaktadır?
2. Batı dünyası ve İslam kültürü insanın özgürlüğü sorununa ve yabancılaşma kavramına nasıl yaklaşmaktadır?
3. Şeriatî'ye göre çağdaş insanın temel sorunu nedir ve bu soruna karşı önerdiği çözüm yolu nedir?

Çalışmanın Yöntem ve Tekniği

Bu çalışmada Ali Şeriatî'nin birincil kaynak olarak kendi eserlerinden, ikincil kaynak olarak da Ali Şeriatî'nin görüşlerini tartışan eserlerden ve makalelerden yararlanılmıştır. Tezimizde literatür taraması tekniği kullanılmıştır ve yazılı dokümanlar yoluyla sağlanmıştır. Çalışmamızın kavramsal çerçevesini literatür çalışmasıyla elde edilen bilgiler oluşturmuştur.

Bu doğrultuda da çalışma giriş ve üç bölüm halinde hazırlanmıştır. Giriş bölümünde çalışmanın amacı, önemi ve izlenecek yöntem saptandı.

“Ali Şeriatî’de Özgürlüğün İnsandaki Kaynakları” adını taşıyan I. Bölümde, özgürlüğün ne anlama geldiği açısından önce insan kavramı izah edildi. Özgürlük araştırmasında Şeriatî’nin insanın niteliklerini bilme, seçme ve yaratma başlığı altında ele alıp incelediğine değinildi. Özgürlüğün bilme ile başlayıp, irade ile devam edip, yaratma ile son bulduğu gösterilmeye çalışıldı.

“Ali Şeriatî’de Özgürlüğün Sınırlanması Olarak Yabancılaşma” adını taşıyan II. Bölüm’de önce yabancılaşmanın ne olduğu ve Batılı düşünürlerce nasıl yorumlandığı izah edilerek, Ali Şeriatî’nin, yabancılaşmaya olan yaklaşımı irdelendi. Daha sonra insanın yabancılaşmasına neden olan unsurlar üzerinde duruldu. Bununla beraber “İnsanın Dört Zindanına” (Tabiat, toplum, tarih ve kendilik) değinildi ve belirlenen bu unsurların olumsuz yabancılaşma ile ilişkisi tespit edildi.

“Ali Şeriatî’de Özgürlüğü Sağlayan Faktörler” adını taşıyan III. Bölümde ise insanın özgürlüğünü sağlayan faktörler (din, bilim ve sanat) olumlu yabancılaşma bağlamında ele alındı. Bu bölümdeki temel amaç, insanın kendi benliğine olumlu yabancılaşması sonucunda içsel anlamda özgürlüğe kavuştuğunu göstermeye çalışmaktır.

Çalışma ile İlgili Litaratür Değerlendirmesi

İncelemelerin ana bölümüne geçmeden önce literatür değerlendirmesi konusunda birkaç noktaya dikkat çekmekte fayda vardır. Tezimizin birinci bölümünde insanın tanımından hareketle özgürlüğün ne olduğuna ulaşıldığı için öncelikle Şeriatî’nin kendi kaynaklarından bizzat yararlanılmıştır. Bunların başında *İnsan, Kendisi Olmayan İnsan, İnsanın Dört Zindanı, Terimler Sözlüğü, Çöle İniş, Yalnızlık Sözleri I, İbrahimle Buluşma, Dünya Görüşü ve İdeoloji* adlı çalışmalardan yararlanılmıştır. Bu eserler dışında Sartre’ın *Varoluşçuluk, Varlık ve Hiçlik* adlı eserlerden de yararlanılmıştır.

Tezimizin ikinci bölümü yabancılaşma konusu olduğu için Şeriatî’nin hem kendi kaynaklarından hem de ikincil kaynaklarından yararlanılmıştır. Konuyla ilgili olduğunu düşündüğümüz ve çalışma boyunca yaralandığımız kaynakların başında *Marx’ın Teorisine Bir Giriş: Yabancılaşma, Yabancılaşma Kader mi-Tercih mi, Özgürlük ve Yabancılaşma, Özgürlükten Kaçış, Tek Boyutlu İnsan, Tinin*

Görüngübilimi, 1844 El Yazmaları, Kendisi Olmayan İnsan, İnsanın Dört Zindanı, Bilinç ve Eşekleştirme, Yeniçağ'ın Özellikleri, Kapitalizm, Marksizm, İslam ve Sınıfsal Yapı, Medeniyet ve Modernizm, Medeniyet Tarihi I-II, İslam Bilim I-II isimli eserleri incelenmiştir.

Bunların dışında Ali Şeriatî ile ilgili yazılan eserleri okumaya özen gösterdik. Murat Demirkol'un editörlüğünü üstlendiği sempozyum derlemesi *Bir Düşünce ve Eylem Adamı Ali Şeriatî* çalışma boyunca yararlanılan kaynaklar arasında yer alır. Şeriatî bu eserinde yabancılaşma ve özgürleşme meselesini ele alıp incelemiştir. Ayrıca Ali Şeriatî hakkında yazılan makaleler ve yüksek lisans düzeyinde yazılmış olan tezler de müracaat ettiğimiz kaynaklar arasındadır. Tezimizde kullandığımız alıntılarda Şeriatî'nin Fecr Yayınevi'nin yayınladığı eserleri esas alarak, kaynak gösterdik.

Tezimizin üçüncü bölümünde özgürlüğün önündeki engellerin aşılmasını çözümlediğimizden dolayı Şeriatî'nin kendi eserlerinden yararlanma yoluna gidilmiştir. Bunların başında *Dine Karşı Din, Dua, Kendini Devrimci Yetiştirmek, Öze Dönüş, Sanat, Ali Şiası Safevî Şiası, Aşına Yüzlerle, Sizi Rahatsız Etmeye Geldim* gibi çalışmalardan yararlanılmıştır.

1. ALİ ŞERİATİ'DE ÖZGÜRLÜĞÜN İNSANDAKİ KAYNAKLARI

Bu bölümde Ali Şeriatî'nin özgürlük kavramından ne anladığını, ona göre özgürlüğü meydana getiren unsurların neler olduğunu, kendi başına bir özgürlük kavramının olup olamayacağını ortaya koyacağız. Ali Şeriatî'de özgürlüğün ne anlama geldiğini ancak onun insan üzerine söylediklerinden anlayabiliriz. Ali Şeriatî'nin düşünce dünyasında insan, insanın özgürlüğü ve yabancılaşma gibi meseleler çok önemli bir yer tutmaktadır. Şeriatî'nin düşüncesinde insan denen meçhulü bilmek, diğer her türlü bilmeden daha öncelikli ve gereklidir. Böyle bir yargıya varmak için önce insan fitratının ne olduğunu bilmemiz daha sonra onun özgür gelişiminden söz etmemiz gerekir. İnsanın yaratılışını İslam dini anlayışı çerçevesinde ele alıp yorumlayan Şeriatî açısından İslam'ın hedef ve ideali Tanrı karşısında acziyetini dile getirmek zorunda olan aciz bir varlık olarak mı insana baktığı, İslam'a inanmanın, insanın zavallılığını kabul etmekle aynı anlama mı geldiği, ya da bunun aksi olarak, İslam'ın gerçekliğine inanmanın, bizatihi insanı asıl kabul etmek ve onun üstünlüklerine değer vermek anlamına mı geldiği soruları üzerinde durulması gereken temel sorulardır.

1.1. İnsanın Tanımı

İnsanı kapsamlı bir konu olarak gören Şeriatî'ye göre insanın ne olduğunu ve ne olması gerektiğini kavramazsak kültürü, eğitimi, öğretimi, ahlakı ve toplumsal ilişkileri düzeltme çabalarımızın tamamı boşunadır (Şeriatî, 2016a: 11).

Ali Şeriatî insan için yapacağı tanıma geçmeden önce Batı'da var olan insana dair yaygın tanımlamaları serimler. Buna göre Varoluşçulukta insan, kendi kendisinin yaratıcısıdır. İnsan bir şey olmaksızın ve bir özelliğe de sahip bulunmaksızın varlığa gelmiştir; sonra tarihsel süreçte insan olmuş ve kendisi için birtakım nitelikler meydana getirmiştir. Bundan dolayı tabiatıta önce insanın varlığı ortaya çıkmış, sonra zaman içinde bütün eşyanın tersine mahiyetini insanın kendisi yaratmıştır (Şeriatî, 2016b: 32-33). Bu nokta da Şeriatî *İnsan* adlı eserinde şu örneğe dikkat çeker:

Bir ceviz ağacı ya da konuşan papağanın var olmadan önce ne oldukları ve ne olacakları bellidir. Ama insan var olduğunda ne olduğu, ne olacağı belli değildir. Nasıl olacağını kendisi belirleyecek, kendi mahiyetini kendisi seçecektir (Şeriati, 2016a, 72).

Bu örnekten de anlaşılacağı gibi Varoluşçulukta da insan ne Allah'ın yarattığı bir varlıktır, ne de tabiatın yarattığı bir varlıktır. İnsan kendi kendisinin yaratıcısıdır. Kendisinin nasıl olacağını belirleyecek olan yine insanın kendisinden başkası değildir. Zira insanın kendi özünü var etmesi onun özgürlüğüyle ilgilidir. Kişi özgür olduğu için kendi seçimleri sonucunda özünü var eder. Marks ise *Alman İdeolojisi* adlı eserinde yer alan Feuerbach Üzerine Tezler bölümünde insan doğasını şu şekilde tanımlamaktadır: “İnsan özü tek tek her bireyin doğasında bulunan bir soyutlama değildir. Bu öz, kendi gerçekliği içinde, toplumsal ilişkiler bütünüdür” (Marx, 2013: 506). Şeriati'ye göre Marx'ın bu tanımda kastetmek istediği şey şudur: İnsani öz toplumsal ilişkiler bütünüdür. Toplumsal insan gruplarla, sınıflarla ve toplumun tümüyle nesnel ilişkideki bireyden ibarettir. Bu durumda soyut şekilde ben yoktur. Şu an var olan ve çevreden etkilenen ben toplumsal gruplarla, uluslarla, kitlelerle, ırklarla olan ilişkide ve kendi sınıfında vardır. Bunlar toplumsal benin varoluş boyutlarının bir parçasıdır (Şeriati, 2016c: 165).

Şeriati yapılan bu tanımların hiçbirinin mükemmel olmadığını, insanın bu tariflerde anlatılanlardan daha karmaşık bir yapıya sahip olduğunu söyler ve insanı şu şekilde açıklar: “İnsan ütöplast, mutaassıp, siyasal, isyan eden, yaratan, meşguliyet arayan, çeşitlilik arayan ve bekleyen bir hayvan” (Şeriati, 2016b:18). Böylece hayalperest yönünden tutun da siyasal yönüne kadar insanın birçok niteliğinin olduğunu ve onu belirli özelliklerle tanımlamanın ona dair bir kavrayışı sağlamayacağını dile getirmektedir.

İnsanın tanımı üzerine kendine has bir düşüncesi olan Şeriati, *İnsanın Dört Zindanı* adlı eserinde Kur'an ayetlerini esas alır insanı; beşer ve insan olarak ikiye ayırır.

Beşer dendiğinde kastedilen, varlıkların gelişim silsilesi sonucunda yeryüzüne gelmiş bulunup, şimdi yaşamakta olan iki ayaklı hayvan/canlı türüdür. Şimdi yeryüzünde bu türden üç milyar baş hareket etmektedir. İnsan dendiğinde ise maksat, sıra dışı ve gizemli üstün bir hakikattir; onun özel bir tanımı vardır ve o tanıma tabiatın diğer tezahür ve olguları girmez. Şu halde iki insan kavramı vardır: Biri

biyolojinin bahsettiği insan, diğeri ise hakkında şairin konuştuğu, filozofun söz söylediği, dinin ilgilendiği insandır (Şeriati, 2016d: 14-15).

Bu pasajın son ifadesinden de anlaşılacağı gibi “beşer” fizyolojisini ve bedensel etkinliklerini ele alabileceğimiz insan varlığı iken, “insan” deruni tarafını, tercihlerini ve düşüncesi üzerine izahlar getirebileceğimiz varlığı ifade etmektedir. Şeriati buradan yola çıkarak, insan denildiğinde şu anda yeryüzünde var olan insan türünün kapsamında olan bütün bireylerin dahil olmadığını belirtir. Zira insan türünün bütün bireyleri beşerdir, ancak bu bireylerin tamamı insan değildir. Herkes bir ölçüde ve bir dereceye kadar insan olabilmiştir (Şeriati, 2016d: 14-16).

Şeriati “beşer” ve “insan” arasındaki ayrımı ortaya koymak için “imek” ve “olma” gibi ek ve fiillerden yardım alır. Beşeri bir “imek”, var olmak veya bulunmak olarak insanı ise bir “olma” olarak ifade eder (Şeriati, 2016d: 15-16). Şeriati “olma” düşüncesini izah etmek için Varoluşçuların düşüncesinden istifade eder. “İnsan nedir?” sorusuna karşılık olarak cevap vermeyen Varoluşçular insanın “şu şartlarda” ve “şu konumda” olan insana dair bir izahın getirilebileceğini savunurlar. Buna göre insan her zaman bir şekle giren ve her yerde özgül hassasiyetleri olan bir ırmak gibi olup onun asla sabit ve genel bir hakikati yoktur (Şeriati, 2016b: 36). Şeriati’nin düşüncesinde de insan daima olma halindedir, olmadadır; kendi mahiyet ve alın yazısının yaratıcısıdır. Şeriati insanın beşerden, hayvan, bitki ve cansız nesnelere dahil diğer bütün tabiat olgulardan farkını şu şekilde belirtir:

Akkarıncayı göz önüne alırsak, Afrika’da on beş milyon yıl öncesinden akkarınca yuvasının izlerine rastlanır. O dönemde de yuva, geçimini sağlama ve hayatını bugünkü gibi yapmış ve düzenlemiştir. Dolayısıyla akkarınca bir “imektir”. Var olduğu sürece ve bulunduğu her yerde bu türün bireylerinden her biri, değişmez bir varlıktır. Her zaman sabit bir tanıma sahiptir. Dağ, yıldız, su, hayvan, hayat, aslan, at ve kuş da böyle, beşer de böyle (Şeriati, 2016d: 16).

Bu pasajdan anlaşılacağı gibi beşerin hedefi, insan olmaktır ve insan olmaya erişildiğinde bir *olmak*’a ulaşılmış olacaktır. “Biz Allah’a aitiz ve O’na döneceğiz” (Bakara, 2/156) ayetinden çıkarılabilecek bir insan tasavvurunun ve insan bilimi felsefesinin var olduğunu düşünen Şeriati’ye göre (2016d: 20) bu sözün anlamı şudur: “*İnsanın sonsuz bir sondan, en düşük ve en aşağı maddi varlık basamağından çıkması gerekir. İnsanın daimi tekamülünü açıklayan bu sonsuz mesafenin adı*

dindir” (Şeriatî, 2013a: 213). Sürekli oluş halinde olduğu için insanın sonsuza doğru bir gelişim süreci içerisinde olduğunu vurgulayan Şeriatî’ye göre Allah sonsuzluk, ebediyet ve mutlaklık ibarettir. İnsanın Allah’a doğru, Allah’a yönelik hareketi ve yolculuğu, insanın ebedi olarak, durmaksızın, sonsuz tekamüle ve sonsuz aşkına doğru hareketidir. Bu *olmak*’ın ve insan olmanın manasıdır (Şeriatî, 2016d: 20-21).

Şeriatî, insanın yaratılış felsefesini en güzel şekilde ortaya koyan dinin İslam olduğunu söyler. İslam’ın insana bakış açısını inceleyen Şeriatî, Kur’an’da anlatılan yaratılış öyküsünü mercek altına alır ve bu öyküyü sembolik bir dil çerçevesinde çözümlenmeye çalışır. Kur’an’ın insan kavramını yorumlayan ve Allah’ın Hz. Adem’i yeryüzünde kendisinin temsilcisi olarak yaratmayı planlamasını yorumlayarak işe başlayan Şeriatî’ye göre Allah meleklerle seslenerek yeryüzünde kendisi için bir halife yaratma isteğini dile getirmiştir. İnsanın ilk üstünlüğü de onun yeryüzünde Allah’ın temsilcisi olmasıdır. Melekler hemen yine yeryüzünde kin güdüp intikam peşinde koşacak kan akıtacak birini mi yaratmak istiyorsun? diyerek kıyameti koparıyorlar. Buna karşılık Allah buyuruyor ki “Ben sizin bilmediklerinizi bilirim”. Daha sonra Allah Ademi yaratmaya koyuluyor. Allah, pis topraktan kendisine halife yaratmak istiyor. Aslında insanın yaratılması için en değerli ve en mukaddes bir maddeyi seçmesi gerekirken aksine Allah, bunu yapmayıp yeryüzünde en pis maddeyi seçiyor (Şeriatî, 2016a: 16-17). Kur’an’da üç yerde insanın yaratıldığı şey zikrediliyor. Birisi “Salsâlin ke’l-fahâr” olarak geçiyor (Rahman, 55/14). Yani sel akarken dibe çöküp kalan çamurun kurumasıyla oluşan toprak katmanı. Başka bir yerde ise “İnsanı hemain mesnûndan yarattım” diyor (Hicr, 15/26), yani kokuşmuş pis kokulu balçıktan yarattım. Diğer bir yerde ise “İnsanı balçıktan yarattım” diyor (Mu’minun, 23/12). Allah kendisi için yeryüzünde halife yaratmayı dilediğinde, insanı, aziz temsilcisini, balçıktan ya da kurumuş balçıktan yaratmaya başlamış, sonra bu kuru balçığa kendi ruhunu üflemiş ve nihayet insan yaratılmıştır (Şeriatî, 2016a: 16-17). Şeriatî’ye göre insan kendi balçıksal benliğinden, tanrısal benliğine doğru sürekli bir hicret içerisinde (Şeriatî, 2006c: 134). Şeriatî insanın yaratılış durumunu şu sözleriyle dile getirir:

Beni kimse var etmedi, Tanrı var etti. Kimsenin istediği gibi değil. Kimsem yoktu çünkü. Kimsem Tanrıydı; kimsesizlerin kimsesi. Beni var eden oydu; kendi istediği gibi. Ne bana sordu, ne de öteki benime. Ben sahipsiz bir çamurdum. Beni kendi

ruhundan o çamura üfledi. Toprak üstünde, güneş altında yalnız bıraktı beni. Beni kendime teslim etti (Şeriati, 2015a: 13).

Bu pasajdan da anlaşılacağı gibi Şeriati'ye göre, İslam'da insan iki zıddın bir araya gelmesiyle oluşmuştur. İnsan bir taraftan çamurdur, diğer taraftan Allah'ın ruhudur. Bu diyalektik bir olgudur. Bundan dolayı Şeriati, diyalektik görüşü savunmuş ve İslam'a daha uygun olduğunu belirtmiştir. Şirkin karşısına tevhide, Kabil'in karşısına Habil'i, ruhban sınıfının karşısına halkı ve kafir karşısına mümini yerleştirerek diyalektik temelli görüşünü somutlaştırarak, diyalektiğin ilk ortaya çıkışını insanın ilk yaratılışındaki balçık ve ruh tezadından hareketle Kur'an'ı temele dayandırmıştır (Yumak, 2016: 52).

Şeriati *Dünya görüşü ve İdeoloji* adlı eserinde Aristoteles'in mantığının zıtların birliği görüşünü kabul etmediğini söyler ve başka bir çizgiye yöneldiğine dikkat çeker. Aristoteles mantığına göre "İnsan konuşan bir hayvandır". Şeriati'ye göre bu hiçbir şeyi açıklığa kavuşturmaz. Mükerrer olanların tekrarıdır ve insanı sabit ve sürekliliği bulunan bir şey haline getirmiştir. Oysa insan daima olma halindedir. Bir devinirdir, bir sayrurettir (Şeriati, 2013b: 253-254). Şeriati insanın özü ve kendisi nedir? diye sorar ve şöyle yanıtlar:

Hiç, bir seçme, bir cihat, bir mücadele, bir olmadır. İnsanın kendisi yoktur. Çamur ve Allah'ın ruhu, ayrı ve birbirine zıt iki olay ve olgudur. Allah'ın ruhu hemain mesnuna üflemiştir (Şeriati, 2015b: 197).

Bu pasajdan da anlaşılacağı gibi insan hayvan değildir, konuşan varlık değildir; insan olmağı nedeniyle en yüce değerleri temsilen Allah'ın ruhu, en özlü değersizlikleri temsilen İblis unsuruyla bir arada toplanmıştır.

Sonuç olarak denilebilir ki Ali Şeriati açısından İslam'da insan başlangıçtan bu yana, daima olma halindedir, olmadadır, kendi mahiyet ve alın yazısının yaratıcısıdır. Batılı bilimsel ve ideolojilerde insan daha çok zorunlulukların nesnesi olarak algılanmıştır. İnsana özgürlük ve kurtuluş vaat eden ideolojiler insanı pasifize etmiş ve insanı doğanın bir parçası haline getirmiştir. Nitekim Şeriati'nin düşüncesinde insanın kendine özgü insani irade ve sorumluluğa sahip olduğunu görmekteyiz. Tanrısal öz bilince sahip olduğu için hem Tanrısal emaneti almış, hem de Tanrı karşısında yaratma gücüne sahip olmuştur. Bu da insanın Tanrı karşısında aşağılık bir yaratık olmadığına bir göstergesidir. Zira Şeriati'ye göre insanın insanlaşma

süreci bilinç, özgürlük ve yaratıcılık olarak nitelediği üç yetenekle ve bunların gelişimiyle mümkündür. Bundan sonraki kısımda insanın bu üç niteliği ele alınacaktır.

1.2. İnsanın Nitelikleri

İnsanın nitelikleri başlığını konu edinen bu çalışma insanın bilen, seçen ve yaratan bir varlık olması nedeniyle üç başlık altında incelenecektir.

1.2.1. Bilgi ve Kendilik Bilinci

Ali Şeriatî bilgi konusuna bilinç ve insanın kendini değiştirmesine yer vermektedir. Dolayısıyla onun açısından bilgi sadece malumat sahibi olmak anlamında insanın bir etkinliği değil, insanın kendisinin ve çevresinin farkında olmasını ve buna uygun olarak hem kendisini hem de çevresini değiştirmeyi ifade eden bir etkinliktir. Şeriatî bilinci “*Kendi nitelik ve yaratılışını, kendisinin evren ile ilişkisinin nitelik ve tabiatını algılama*” olarak tanımlamaktadır (Şeriatî, 2016d: 24). Yani bütün doğada yalnızca insan öz bilince sahip olabilen, dış dünyanın gerçekliğini anlayabilen, duyu tarafından örtülmüş gizlilikleri açığa çıkarabilen ve kendisini kendinden bağımsız olarak inceleyip değiştirme potansiyeline sahip olabilen tek varlıktır. Sartre ise bilince varlıksal bağlamda şöyle bir tanım getirir: “*Bilinç, varoluşuyla özü ortaya koyan bir varlıktır ve bunun tersine, özü varoluşu kapsayan bir varlığın, yani görünüşü varlığı talep eden bir varlığın bilincidir*” (Öztürk, 2016: 27). Sartre’in bu tanımda kastetmek istediği şey şudur: Bilinç bir görünüştür, ancak görüldüğü şekilde var olur. Bu demektir ki insan önce vardır; sonra özünü kendisi ortaya koyar.

Şeriatî *Dünya görüşü ve İdeoloji* adlı eserinde bilincin her kültürde değişik bir isim almasına dikkat çekmekte ve bilinç için kullanılan kavramların tümünün insanın kendisini değiştirmekle ilgili olarak kullanıldığını vurgulamaktadır. Buna göre Yunanlı bilgilerin bilinci karşılamak için kullandıkları “sophia”nın sadece teorik bilgi edinme değil hatadan uzak olma anlamında da kullanılması bilincin pratik boyutunu gözler önüne sermektedir. Nitekim Sokrat der ki “*Hikmete sahip olan, sofia’ sı olan hatadan masum kimsedir. Sofia, hayatın hakikatini ve insanın hakikatini bulmaktır. Buna göre felsefenin gayesi sophia’ya ulaşmaktır*” (Şeriatî, 2013b: 153). Görüldüğü gibi bu ifadede sofia insanın kendi özüne ulaşması

anlamında kullanılmıştır. Hinduizm’de ise buna “vidya”, görürlük denmektedir (Şeriati, 2013b: 153). Şeriati’ye göre bunların çağrıştırdıkları anlam hep aynıdır. İnsani bilinç ya da hikmet, varoluşsal sorumluluğun aydınlatıcı ve yaratıcı kaynağıdır; insana yeni bir anlayış ve farklı bir ihtiyaç duygusu ve idealleri veren bir değerdir (Öçal, 2012: 358). “Ben”in ya da “ben”lerin içinde görünen (kof ve boş), gömülü, yalancı ve bilinmeyen “ben”e vakıf olmaktır. Benliğin en gizli varlık merkezini aydınlatmak için bir kibrit bulup benliğinde tutuşturmak, benliğine başkaldırmak, kendi varlığının viranelerindeki gizli hazineleri uyandırmaktır (Şeriati, 2006b: 207). Bilinç Şeriati’ye göre, çürümüş özümüz aleyhine bize temiz özümüzü eğitecek ve canlandıracak gücü verir. Sosyal sistem ve tarihsel yazgımızın uygunsuz durumu karşısındaki bilinç, bize bu durumu değiştirme ve üzerimize belirlemeler tarafından empoze edilen yazgı yerine ideal yazgıyı geçirme gücü verir (Şeriati, 2018: 158).

Şeriati’ye göre iki tür bilinç çeşidi vardır. Birincisi; insan olma bilincidir. Bu bilinç türü, dünyada olmaya ilişkin insanın hissettiği varoluşsal bir duyuncu anlamına gelir. İkinci bilinç çeşidi ise insana kendisini aşmasına yol açan sosyal ve tarihsel bir sorumluluk yükleyen bir bilinçtir (Öçal, 2012: 358). Toplumsal öz bilinç Şeriati’ye göre, toplum ve zaman içindeki sorumluluk duygusudur, siyasi bilinçtir. Eflatun’un kullandığı anlamıyla siyasettir ve politika konusudur. Şeriati’ye göre de insan siyaset yapan bir hayvandır. İnsanın toplumun, tarihsel ve toplumsal yazgısının hangi aşamada yer aldığını duyumsamasıdır. Toplumla olan ilişkisinin ne olduğunu, onun halkla olan karşılıklı ilişkisinin neler olduğunu duyumsamasıdır (Şeriati, 2006b: 208). Dolayısıyla birinci bilinç hali, insanın sadece varlığının farkında olduğu hal iken, ikincisi ise mevcut kabiliyet ve imkanını arttırdığı böylece kendisini aştığı ve içinde bulunduğu topluma karşı sorumluluk yüklendiği hali ifade eder.

Şeriati *İslam Bilim I-II* adlı eserinde birinci ve ikinci tür bilinç halini, Heidegger’in benleri sınıflandırma şekline dikkat çekerek izah eder. Heidegger’e göre, her bireyin bir mecazi beni, bir de gerçek beni bulunmaktadır. Şeriati’nin inancına göre bu, tarih boyunca yaşayan, çeşitli bedenlerde var olan ve yalancı benlerin altında gömülü bulunan insanın ta kendisidir. Zira her kişi, Allah’ın ruhunu içinde gizleyen kokuşmuş bir çamurdur. Eğer, kişi onun bilincinde olur, ona su ve

güneş verirse, yetiştirip çiçeklendirirse, insan oluş ağacı mecazi benden kurtulup gelişir (Şeriati, 2006a: 228). Demek ki insan gerçek benini Allah'a yönelerek kazanabilir, özgürlük ve kurtuluşa erişebilir. Buradan hareketle mecazi ben'in birinci bilince, gerçek ben'in ise ikinci bilince karşılık geldiğini söyleyebiliriz. Bu durumda ikinci bilinç hali gerçek bilinç olup insanı sıradan bir varlık olmaktan kurtarmakta ve özgürleşmesini sağlamaktadır. Bu ise kişinin Allah'a yönelmesiyle mümkün olmaktadır.

Şeriati'nin düşüncesinde önemlilik arz eden bir diğer husus da Allah'ın meleklerle isimleri öğretme meselesidir, yani bilgiyi vermesidir. Allah yeryüzünde kendisine bir halife yaratacağını söylediğinde, melekler; "Biz dumansız ateşten yaratılmışız, oysa insan balçıktan yaratılmış; nasıl oluyor da onu bizden daha üstün tutuyorsun? diye itiraz ediyorlar. Allah onlara verdiği cevapta "Ben sizin bilmediğinizi bilirim, bu iki boyutlu varlığa secde edin diyor. Böylece daha üstün bir asalete sahip olan melekler, balçıktan yaratılmış olan Adem'e secde ediyorlar. Zira Allah onları itirazları sebebiyle denemeye tabi tutuyor; meleklerle isimleri soruyor, onlar bilmiyorlar, oysa Adem bu isimleri biliyor. Bu denemede melekler yenik düşüyorlar. Adem'in şahsiyeti ve üstünlüğü de böylece ortaya çıkmış oluyor (Şeriati, 2016a: 18-19). Bu üstünlük Şeriati'ye göre, isimleri bilmesinden dolayıdır ki melekler daha asil bir yapıya sahip oldukları halde onun önünde secdeye kapanıyorlar. İşte bu, İslam'da insanın ne kadar üstün bir konuma sahip olduğunun göstergesidir. İsimlerin Allah tarafından öğretilmesi; evrendeki ilmi gerçekleri kavrama ve tüm manaları anlama yeteneği demektir (Şeriati, 2016a: 18-19).

İnsanın bilinçli bir varlık olduğunu, bilme ile gerçekleştiğini ve bunun en üstün tezahürünün kendini bilmek olduğunu dile getiren Şeriati'ye göre, kendini bilme ne rastlantısal olarak ne kalbi duyumsama ile ne de iç aydınlanma ile oluşmaktadır. İnsanın kendini tanımasını başkasıyla ilişki halinde gerçekleşmesini, Hucurat suresinde "Birbirinizi tanımak için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık" ifadesinde atıfta bulunarak temellendiren Şeriati (Subaşı, 2013: 312), insanın başkası ile yürüttüğü ilişkilerden yola çıkarak "ben"e ulaştığını söyler. İkbâl'in şu sözüne dikkat çeker: "*Birey benliğe ulaştığında ortaya çıkar. Yani kendini başkasının karşısında vicdan kıldığında*" (Şeriati, 2015a: 121). Şeriati'ye göre kendi toplumundan dışarı

çıkmamış, başka bir milleti tanımamış, farklı bir çevre, din, kültür, ırk, ahlak, edebiyat, sanat, felsefe ve tarihi görmemiş, okumamış ve anlamamış, kendi çevresinde mahpus kalmış bir kimse kendisine ve sahip olduğu değerlere yabancıdır (Şeriati, 2016a: 31). Zira insan, insan olarak, kendi konumuna ilişkin bilgi sahibi olmadıkça ve bunu duyumsamadıkça kendini bilme gerçekleşmez. İnsan evrenle kurduğu ilişki sayesinde nerede olduğunu anlayabilir ve kim olduğunun farkına varabilir (Şeriati, 2016a : 30). Bu nokta da Şeriati Heidegger'in şu düşüncelerini kendisine mesnet kılar:

Tanıdığımız her şey, sizin zihniyet, duygu ve bilginize nüfuz ediyor ve sizin var olma boyutlarımızın bir parçası oluyor. Varlığınız, tanıma ve bilgilerinizin toplamından ibarettir ve bu varlık, mecazi bir varlıktır, onu red ve inkar etmekle hakiki varlığınızı keşfeder ve o zaman kendinizi hissedersiniz (Şeriati, 2016e: 71-72).

Şeriati'ye göre insan hem kendine, hem de dünyaya vakıftır. Her ikisinin de bilincindedir. Bu durumda insanın en büyük yeteneklerinden biri, ilahi yetenektir. Dünyada ve varoluşta sadece Allah bilendir. İnsan da tabii ki dereceleri ve türüne göre kendini bilen ve dünyayı bilendir; bu iki sıfat, Allah ve insana özgüdür (Şeriati, 2012: 290).

Şeriati öz bilincin tam bir anlamına ulaşmak için üç farklı açıklamayı karşılaştırır. Descartes'in "Düşünüyorum, öyle ise varım " dediğini, Gide'nin "Duyumsuyorum, öyle ise varım" söylediğini, Camus'nun ise "Başkaldırıyorum, öyle ise varım" ifadesine yer verdiğini söyler (Şeriati, 2016d: 21-22). Şeriati bu üç ölçütün her birini doğru kabul eder ama Camus'nun felsefesini insana özgü varoluşun en üstüne yerleştirir. Adem'in cennetteki isyanından sonra dünyaya gönderilişini bu bağlamda yorumlar. Buna göre Adem'in var oluşunu sağlayan onun isyan etmiş olmasıdır. Descartes ve Gide'in ifadeleri ise sadece var olmayı ortaya koymakta insan olmayı ise henüz kanıtlamaktan yoksundurlar. Dolayısıyla Camus'nun ifadesini özün bilincine varma, Tanrı'nın iradesine başkaldırma, dünya hayatında kendi seçimi sonucu ibadet ve itaatle kurtuluşa erme şeklinde olduğu için daha doğru olmaktadır (Şeriati, 2016d: 21-24). Buna göre Adem cennette olduğu ve başkaldırmadığı sürece Adem/insan değil, melek idi. Fakat insan cennette ve cennetin tüketim hayatı içinde isyan ediyor ve o meyveyi yedikten sonra vaat edilen cennetten değil, yararlanma, keyif çatma ve hayvani tüketim cenneti olan cennetten

kovulup çıkarılmaktadır. Yani Adem, kanun ve zorlama karşısında bilinç, basiret ve isyana ulaştıktan sonra öz bilince kavuşmaktadır. Bundan dolayı kendini bilme noktasına erişen, özünün bilincine varan, cennette, hatta Tanrı'nın iradesine başkaldıran insan seçebilen bir varlıktır. Ona göre Camus'nun "Revolte ediyorum, kendime, benliğime, doğaya topluma egemen olan düzene karşı ayaklanıyorum ve bir şeyi reddedip yerine başka bir şeyi seçebiliyorum" sözünün anlamı budur (Şeriati, 2016a: 125).

İnsanın en belirgin özelliği Şeriati'ye göre kendisinden haberdar oluşudur. Hiçbir hayvan ve bitki kendi fitratlarının tersine hareket edemezken sadece insan kendi fitrat ve içgüdüsünün aksine hareket edebilmektedir (Şeriati, 2016a: 20). Bu noktada Şeriati insanın hayvandan farklı bir varlık olduğunu şu şekilde dile getirir:

İnsan türünün tekamül sürecinde nitelik ve varlıksal öz itibarıyla hayvandan farklı bir varlıktır. Onu hayvandan ayıran şey; derece farkı ve gelişmişlik değil, yeni bir boyut ve varlıksal özelliğidir. İnsanın yaratılışı aslında bambaşka bir yaratılıştır. Onun hayvan karşısındaki varlıksal üstünlüğü tekamül değil, bilme; hayati üstünlüğü de medeniyet değil, kendini bilmedir (Şeriati, 2016a: 32)

Bu son pasajdan da anlaşılacağı gibi insanı hayvandan ayıran fark bilmesidir. Şeriati, insan varlığında bilinç ve kendini bilme olarak temellendirdiği şeyin; gelişme ve medeniyet olmadığını vurgulayarak, seçmenin, insan türünün kaderini ve varlık algısını belirlediğini söyler ve Pascal'ın şu sözlerine atıfta bulunur:

İnsan, küçük sonsuzluk ve büyük sonsuzluk denilen iki sonsuzluğun toplamıdır. Bütün dünya onu öldürmeye kalksa o kendi katilinden üstündür. Çünkü o öldüğünün ve kendisini kimin öldürdüğünün farkındadır (Şeriati, 2016a: 32).

Pascal'ın düşüncelerinden de anlaşılacağı gibi bilgi varlıktan daha üstün bir özdür. İnsan bütün maddi güçler üzerinde ve bütün varlıklara karşı kendisini otoriter kılan ilginç bir güce sahiptir ki bu da onun bilgisidir. Kendisi ve evren hakkındaki bilgisi onun iradesidir.

İnsanın yalnız olmasının en büyük etkeni Şeriati'ye göre; kendini bilmektir, bilinçtir. İnsanın kendisine yönelerek varlıksal ve içsel bir bilinç elde etmesi ölçüsünde dışsal ilişkileri azalır; metafizik bir ilişki kurduğu ölçüde de günübürlük ilişkiler ağından kurtulmaya başlar. Bunlar, yüce bir insanı yalnızlığa, kendi içine yönelerek düşünmeye çeken etkenlerdir (Şeriati, 2016f: 170). Bu noktada Şeriati Upanişadların şu sözlerine katılır:

Dışarıda bir şey yoktur. Gözünü dışarıya diken bekleyiş içinde ötür. Kendine dön, orada her şeyi bulacaksın; çünkü her şey oradadır. Dışarıyı karanlıktır. Bu çeşmelerde çileden başka bir şey kaynamaz (Şeriati, 2015a: 265).

Şeriati'ye göre bilgi her ne kadar ıstırap, zorluk ve bedbahtlığa yol açsa da insanlığın yolu, aydınlığı ve kurtuluşunun başlangıcıdır; zira insanı bilgi bir yere ulaştırıp özgürleştirebilir. Bu nokta da Şeriati Batılı görüş ve Doğulu görüş arasında farka dikkat çeker. Ona göre Batılı görüş mesut ve talihli olmanın peşindedir, Doğulu görüş ise mükemmelliğin peşindedir. Doğulu kemali arıyor, kemalin peşine düşüyor. Ama Batılı talihli ve mutlu olmanın peşine gidiyor (Şeriati, 2016b: 283).

Şeriati'ye göre insan kendi fitratının derinliğinde her zaman, mutlak, sonsuz, ebedilik, ezellilik, aydınlık, zamansızlık, mekansızlık, mutlak özgürlük ve bağımsızlık, aşk, güzellik, mutlak iyilik, iyinin en iyisi ve temiz en temizine sahip olma arzusu taşımıştır. O gerçek ve dosdoğru ilahi benini, bu anlamlara yakın bulmuş, onlara fazlasıyla muhtaç olduğunu görmüştür (Şeriati, 2015a: 490). Şeriati'ye göre bugün insan, dış hayatın yalancı ve aldatıcı cazibesinden kurtulduktan sonra ilk kez kendi içine dönüyor, sufice içine değil, zati ve cevheri içine, insani hakikatine. İlk kez kendine dönünce, en büyük meçhulün kendisi olduğunu anlıyor, kendisinin kim olduğu belli olmadıkça her türlü yaşam, çözüm yolu, her türlü form ve hidayet yolu anlamsızdır (Şeriati, 2016b: 282-283). Dolayısıyla asıl özgürlük insanın istediği her şeyi yapması değildir, insanın kendisini bilmesidir. Zira Şeriati'nin düşüncesinde özgürlük, bilme ve özellikle kendini bilme ile başlamakta ve iradeyle gerçekleşmektedir. Şeriati, sorumluluk denildiğinde iradeyi, irade denildiğinde de özgürlüğü kastetmektedir. Bilme, irade-seçme ve bunun ardından gelen yaratma, insan özgürlüğünün sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Şeriati, insan seçen bir varlıktır derken onun özgürlükten neyi kastettiğine bakmak gerekir.

1.2.2. İrade ve Özgürlük

Ali Şeriati'ye göre insanın ikinci bir özelliği seçici olmasıdır. Yani insan; evrenin bütün varlıklarına yüklenen sebep-sonuç zincirine rağmen kendi iradesiyle seçim yapabilen ve tercihini ortaya koyabilen bir iradeye sahiptir (2016d: 70). Yani özgürdür. İnsanın özgür olması ne anlama geliyor? (Şeriati, 2016b: 160) sorularını yanıtlamak gerekmektedir.

İnsanın irade sahibi bir varlık olduğunu söyleyen Şeriatî'ye göre, insanın yaratılışında gözden kaçırılmaması gereken en önemli husus Allah'ın tüm yaratıklarına seslenme meselesidir. Allah hayvanlara, bitkilere ve cansız varlıklara seslenerek “Benim, yere, göğe, dağlara, sizin hepinize sunmak istediğim bir emanetim” var diyor (Ahzab, 33/72) . Hepsi de bu emaneti almaktan çekiniyor, ancak insan kabul ediyor (Şeriatî, 2016a: 19-20). Acaba bu emanet nedir? Mevlana bu emanetten kastın “insan iradesi” olduğunu söyler. Yani insanın seçme serbestisi (ihtiyar) (Şeriatî, 2016a: 20). Şeriatî de görüşünün bu doğrultuda olduğunu söyler ve şu şekilde destekler:

Sizin bir hayvanı iki gün oruç tutuyor olarak görmemiz mümkün değildir. Kederden intihar eden veya büyük bir hizmeti yerine getiren ya da hıyanet eden hiçbir bitki görülmemiştir. Bir şeyin yaratılıştan gelen kendi yapısına aykırı davranabilmesi söz konusu değildir. Kendisine yaratılıştan belirlenen bir rotaya, bedeninin maddi ve manevi ihtiyaçlarına bile kafa tutabilen yegane varlık insandır. Kendi yararına olan şeylerin tersini de yapabilir. Hem aklının gösterdiği doğrultuda hem de aklının muhalefet ettiği doğrultuda davranışlar sergileyebilir. Hem balçık olabilir hem de Allahı isteyen. Kısaca irade, insanın en büyük özelliğidir (Şeriatî, 2016a: 20).

Bu pasajdan da anlaşılacağı gibi insanın hem özgürlüğünü hem de sorumluluğunu temellendiren temel kavram, Şeriatî'ye göre iradedir. Yani yeryüzünde mutlak irade sahibi olan, evrendeki nizamın ve kanunun aksine bile olsa istediği her şeyi yapan Allah, insana kendi ruhundan üflemiştir. Bu nedenle insan, ilahi ruhu kendinde gizleyen tabii bir varlıktır. Allah, mutlak bilinç, irade ve yaratıcılıktır (Şeriatî, 2015a: 135).

Şeriatî özgürlüğü bir varlık konusu olarak ele alır ve kurtuluşun bir durum; özgürlüğün ise bir haslet, ıstırap, iş, bilinç ve gelişme ile elde edilen insani evrimin bir derecesi olduğunu söyler (Şeriatî, 2006b: 214). İnsanın irade sahibi ve özgür bir varlık olduğunu belirten Şeriatî özgürlüğü, egemen olan belirlenmişliğe karşı direnme olanağı; evreni ve canı yaratıp hareket ettiren, düzen veren nedensellik zincirinden kaçış imkanı olarak tanımlar (Şeriatî, 2006b: 136). Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere insan, düşünce ve eylemine vurulan maddeci kör nedensellik zincirini kırabilen ve kendisini tüm doğal olaylara hükmeden determinizmden kurtarabilen tek varlıktır. Kendisi bu sonsuz zincirin bir halkası ve doğal nedenin belirlenmiş sonucu olduğu için kendi doğal sonucunu değiştirebilir, süsleyebilir ve

seçebilir (Şeriati, 2016a: 140). Şeriati insanın sebep ve sonuç silsilesindeki durumu değiştirebildiğini şu örneğe dayanarak açıklamaktadır :

Bütün doğal, fiziksel, kimyasal, biyolojik ve kanla ilgili öğeler, insanda açlık sonucunu ortaya çıkarmıştır. Açlık cebirsel olarak insanda yiyecek aramayı ortaya çıkarıyor. Yemek arama bende birkaç adım ve faaliyet meydana getiriyor. Sonra yemek, sonra hazmetmek (Şeriati, 2006b: 215).

Şeriati'nin bu örnekte vurgulamak istediği nokta şudur: İnsanda ortaya çıkan bu fiil ve etkiler cebirdir. Cebirsel sebep ve sonuçlar insanı yemek yemeğe doğru yönlendirirler. Zira bu sebep ve sonuç cebri dışında Şeriati insanda bir yeteneğin olduğunu vurgu yapar. O da şudur: yemek yemeyebilir, itiraz için, dini bir görevi (oruç) yerine getirmek için ya da tıbbi gıda rejimi için on saat, yirmi saat, yirmi gün yiyecek yemeyebilir (Şeriati, 2006b: 215). Bu da gösteriyor ki insan kendisini cebirin boyunduruğundan kurtarma iradesine sahiptir, sebep ve sonucun cebirsel basamaklar dizininin gidiş yolundan kurtulup, kendisi sebebin rolünü oynayabilir (2006b: 215).

Şeriati'ye göre canlılar tabiat faktörlerine göre yaratılır ve fitrî içgüdülere göre yönetilirler. Onların bütün hayat, davranış, tutum, ilişki ve eğilimleri tabiat denilen kaynaktan gelen bu iki faktör tarafından zorunlu olarak yaratılmakta, düzenlenmekte, şekillenmekte ve yönlendirilmektedir (Şeriati, 2016a: 140). Bu nokta da Şeriati, hayvanlardaki içgüdüsel eğilimi şu şekilde açıklar:

Koyunda yılda bir kez cinsel istek belirir ve belirmesini de önleyemez, sonra o dönemde cinsel içgüdüünün isteğini yerine getirmezlik edemez. O dönemden sonra cinsel sorununu tamamen unuttur. Koyunda aşk ortaya çıkar, sonra da yatıştır. Bu tabiatın koyunun bünyesine yüklediği belirlenmiş bir hususiyettir. Tabiatı gereği istediği ve gerektirdiği zaman meydana gelir, yatışması gerekince de yatıştır (Şeriati, 2016d: 25)

Bu pasajdan da anlaşılacağı gibi hayvanda meydana gelen her hareket onun iradesinin dışındadır ve onun iradesinden daha üstün bir sebebin sonucudur (Şeriati, 2016d, 70-71). Bu durumda sebep-sonuç ilişkisinden uzak, nedensellik zincirinden münezze olan Tanrı'nın dışında ve bütün varlıklar dışında yalnızca insan seçebilir (2016d, 70-71). Şeriati'ye göre eğer insan, varlığını maddi tabiatın, ırkını coğrafi iklimin, düşüncesini sosyal sistemin, şahsiyetini çevre kültürünün, ahlakını sınıfsal üssün ve iradesini iş aletlerinin meydana getirdiği bir varlık ise sadece sözlü ve yazılı varlığı bulunan yelesiz, kuyruksuz ve karınsız bir varlık olacaktır. Onun izine yalnızca propaganda broşürlerinde, ideolojik kitaplarda ve politik literatürde

rastlanılacaktır (Şeriati, 2016a: 142). Zira insan irade sahibi bir varlık olduğu için hem aklının gösterdiği doğrultuda hem de aklının muhalefet ettiği doğrultuda davranışlar sergiler. İyi ya da kötü olmakta hürdür. Bu nedenledir ki Allah ile insan arasındaki akrabalık, seçme serbestliğinden, iyi ya da kötü şeyi yapma, isyan ve itaat etme özgürlüğünden gelmektedir (Şeriati, 2016a, 20). Bu noktada Şeriati insanın özgür bir varlık olduğunu Feurabach'ın şu sözleriyle temellendirir:

Kendi kendisinin tanrısı olabilen, dünyayı bilgi ve iradesiyle değiştirebilen, tarihi kendi elleriyle oluşturabilen, kendi kendisini kuran ideolojik güçle sosyal sınıfına isyan edebilen; onun sistem, kültür ve ahlakına karşı savaş açabilen, devrimci cephe seçimi ve devrim biliminin özgür ve kararlı kazanımı ile devrimci eylemi tercih edebilen, toplumun alt yapılarını ve üst yapılarını gönlünce aniden değiştirebilen; doğal, tarihsel, sosyal, kültürel, sınıfsal ve kalımsal gereklerin aksine davranabilen; seçebilen, yanlış yapabilen, karşı çıkabilen ve kutsal ahlaki değerlere bağımsızca bağlılığı uğrunda varlığının maddi ve bilimsel gerçeğini ve hayatının sınıfsal ve bireysel çıkarlarını feda edebilen bir varlıktır (Şeriati, 2016a: 142).

Sartre da *Varlık ve Hiçlik* adlı eserinde insanın özgür bir varlık olduğunu söyler ama Şeriati'den farklı olarak özgürlüğü varlığın hiçlenişi olarak ele alır. Sartre'a göre özgürlük insanın özünden önce gelir ve onu mümkün kılar. Sartre özgürlüğe varlıksal bağlamda şöyle bir tanım getirir: “Özgürlük, kendi hiçliğini ifraz ederek kendi geçmişini oyun dışı bırakan insan varlığıdır (Sartre, 2011: 79). Yani özgürlük, insanın kendisi olduğu varlığın hiçlenişi olmak zorundadır ve bizatihi bu hiçlemeyle, kendisi olduğu bir varlığı var kılar. Dolayısıyla özgürlüğü insan gerçekliğinden ayırmak imkansızdır. Özgürlüğün insanın varlığı olduğunu Sartre şu sözleriyle dile getirir:

Bu koşullarda, özgürlük bu hiçleyişten başkaca bir şey olamaz. Özgürlük aracılığıyla ki kendi-için, varlığından olduğu kadar özünden de kurtulur; özgürlük aracılığıyla ki kendi-için, kendisi hakkında söylenmesi mümkün olandan her zaman daha başka bir şeydir... Kendi-içinin olduğu şeyi daha olacak olduğunu söylemek, ne ise o olmayarak ne değilse o olduğunu söylemek, kendi-içinde varoluşun özü öncelediğini ve koşullandırdığını söylemek ya da tersine, Hegel'in formülü uyarınca, onun için “Wesen ist was gewesen ist” demek bir ve aynı şeyi söylemektir... Sonsuza kadar özümün ötesinde, edimimin amillerinin ve saiklerinin ötesinde varolmaya mahkûmum: ben özgür olmaya mahkûmum. Bu demektir ki özgürlüğüme onun kendisinden başkaca sınır bulunamaz, ya da dilerse özgür olmaya son verme özgürlüğüne sahip değiliz (Sartre, 2011, s. 558).

Bu pasajdan da anlaşılacağı gibi Sartre'a göre aslında biz seçen bir özgürlüğüz, ama özgür olmayı seçmiyoruz biz özgürlüğe mahkumuz, özgürlüğün içine fırlatılmışız, ya da Heidegger'in ifadesiyle bırakılmışız (Sartre, 2011: 610). Sartre'a

göre özgürlük dolu bir varlığın belirişi değil, verili bir varlık karşısındaki varlık eksikliğidir (Sartre, 2011: 611). Bu nedenledir ki insan özgürdür, çünkü insan gerçekliği yeterince olmadığı için özgürdür, durmadan kendi kendisinden koparıldığı ve olmuş olduğu şey olduğu ve olacağı şeyden bir hiçlikle ayrıldığı için özgürdür (Sartre, 2011: 53). Bu nokta da Şeriatî Sartre'ın özgürlükle ilgili düşüncelerini şu şekilde özetler: “İnsan kimi zaman özgür ve kimi zaman köle olamaz: tümüyle ve her zaman özgürdür, ya da yoktur” (Sartre, 2011: 560)

Şeriatî'ye göre insan “yapıyorum ve yapmıyorum”, “seçiyorum ve seçemiyorum” dediği ölçüde insandır. İnsan, bu etkenleri kendinde nötralize edebilecek bir iradeye sahiptir. Bundan dolayı da sorumlu olduğunu söyleyen Şeriatî (2015b: 291) Sartre'ın şu düşüncesine yer verir: “Eğer annesinden felçli doğan bir çocuk koşuda birinci olmuyorsa bunun sorumlusu sadece kendisidir” (Şeriatî, 2016a: 73). Sorumluluk Şeriatî'ye göre, özgürlüğün ürünüdür ve insan özgür olduğu için sorumludur. Sorumluluk, ne toplumsal maslahatın ürünüdür, ne varlık evrenin özünden kabarıp gelen bir toplumun bireyleri arasındaki ilişkidir, ne de insanın bilinçli iradesi ile evrenin bilinçli iradesi arasındaki ilişkide anlam bulur. Sorumluluk Şeriatî'ye göre bir gerçekliktir, doğrudan bilinç ürünü olan bir durumdur; bilmenin ürünüdür (Şeriatî, 2006b: 240-241). Sartre ise *Varoluşçuluk* adlı eserinde insan sorumludur derken aslında bütün insanlardan da sorumlu olduğuna dikkat çeker. Bunu insanların evlenip çoluk ve çocuk yetiştirmek istemesine bağlar. Ona göre evlenme kişinin her ne kadar isteğinden, tutkusundan doğsa bile bununla kişi yalnızca kendisini bağlamıyor, aynı zamanda bütün insanlığı da tekli evlenme şekline bağlamış oluyor (Sartre, 2016: 42). Dolayısıyla olmak istediğimiz kimseyi yaratırken herkesin nasıl olması gerektiğini de tasarlamış oluruz. Böylece, sorumluluğumuz bütün insanlığı kapsamış olur. Şeriatî'ye göre de insanın yazgısı bizzat insan tarafından oluşturulmalıdır. İnsan, toplumunun kendi yazgısından, insan ferdinin de kendi yazgısından sorumlu olduğunu belirten Şeriatî, “Onların kazandıkları kendilerine ve sizin kazandıklarınız da sizedir” (Bakara, 2/134) ayetiyle temellendirmektedir (Şeriatî, 2016a: 22). Demek ki önceki medeniyetlerin yazgıları kendi kazandıklarıdır. İnsanın da yazgısını kendi kazandığı belirleyecektir. Zira insan, dileme ve seçme hakkına sahip olduğu için Allah'a karşı da büyük bir

sorumluluğu vardır. Bu nedenle Şeriatî insanın yazgısından sorumlu tek varlık olduğunu şu sözleriyle dile getirir:

Adem'in Rabbi'ine karşı yasak duvarını yıkarak başlattığı isyan, yeryüzüne inme, tabii belirlenmişlikten kurtulma, önceki içgüdüsel hayatı ve dertsiz, mesuliyetsiz ve cenneti terk etme ile sürdü ve sonuç olarak tarihin hareketinde kendi kaderini kendi elleriyle çizdi. Tanrı'nın evrende yaptığını o ilahi tabiatla yaptı ve Kur'an'ın ifadesiyle Allah'ın yeryüzündeki halifesi oldu (Şeriatî, 2016a: 29).

Bu noktada denilebilir ki İslam'a göre insanın Allah karşısında aşağılık bir yaratık olmadığıdır. Zira o, yeryüzünde Şeriatî'nin ifadesiyle "Allah'ın işbirlikçisi, dostu, emanetçisi ve akrabasıdır. Allah tarafından ilim öğretilmiş, meleklerin secdesine mazhar olmuştur" (Şeriatî, 2016a: 25). Adem kıssasında açık bir biçimde görülebileceği üzere Tanrı'ya karşı başkaldırı, İslam'ın insanı hem sorumluluk hem de irade sahibi bildiğini; bu sorumluluk ve irade ise Batıların İslam'a yönelttikleri "İslam'da insanın iradesi yoktur" şeklindeki ithamların boş ve anlamsız olduğunu göstermektedir (Şeriatî, 2016b: 222). Şeriatî bütün dinlerde ve yaratılış felsefelerinde isyanın olduğuna dikkat çeker. Ona göre Yunan'da insan Promete yardımıyla Tanrılara karşı isyan ediyor, başkaldırıyor; Tevrat, İncil ve Kur'an'da da insan Tanrı'ya karşı isyan ediyor (Şeriatî, 2016b: 20). Şeriatî kim isyan eder? diye sorar ve şu şekilde yanıtlar:

Bilinçli olan... Allah'ın iradesine karşı isyan mı? Allah'ın iradesi nedir? Allah'ın iradesi, tarihte görülen kanundur. Allah'ın iradesi tabiatla bulunan tabii haldir. Allah'ın iradesi, kabile kanunu ve insan toplumlarının kanunudur. Beni insanlığın bir parçası, bu dünyada bir varlık yapan uzviyetin fizyolojisinde var olan kanun" (Şeriatî, 2005: 109).

Şeriatî'ye göre yaratılış mitolojilerinin tümünde tekrar edilen "isyan" olgusu bütün doğal varlıklar arasında insanın varlıksal ayrıcalığına işaret etmektedir. Bu, Allah'a karşı yapılan bir başkaldırıdır (Şeriatî, 2016a: 222-223). Şeriatî'ye göre insanın başkaldırmaması ise onun itaatidir. Heidegger'in deyişiyle "*Günah işleyebilen yegane melektir. Günah işlemediğinde ise sevap işlemiş sayılır*" (Şeriatî, 2016a: 228). Dolayısıyla başkaldırı, özgürlüğü elde etmenin bir manivelası olarak algılanmaktadır. İnsan türünü temsil eden Adem, nasıl cennette yasak meyveden yiyerek Tanrı'ya başkaldırmış özgürlüğünü ve benlik bilincini kazanmışsa, yeryüzündeki yaşamında da kendisini sınırlayan şeylere başkaldırarak özgürlüğünü kazanır. İnsan Şeriatî'ye göre iman, aşk ve öz bilinci sayesinde kendisini gündelik,

monoton, hayvani bir yaşama sürükleyen kanunlara ve güçlere başkaldırır. Birden bütün dünyaya karşı duran, ayağa kalkan, başka bir şekilde hareket eden, değişik bir tarzda yaşayan, başka bir şekilde olan, farklı biçimde nefes alan, hisseden ve kendi hayat seyrini belirleyen bir insan oluverir. Bilinç ve iman sayesinde karaktere, fiziolojiye, içgüdülere ve psikolojiye karşı isyan eder (Şeriatî, 2013a: 71). İnsan Şeriatî'ye göre, isyan eden bir hayvan ve günah işleyen bir melektir. İnsan bütün o kanunlar karşısında öyle bir yaratıcılık gücüne ve bilincine sahiptir ki tabiatın kör iradesini ve mizacın zorlayıcı yaşamını bile yönlendirir. Aynı şekilde insan, tarihin zorlayıcılığına karşı da isyan eder. Nitekim çöl tabiattır, kara tabiattır ve deniz tabiattır. Çöl coğrafi bakımdan ekonomik bir konum, iklim bakımından bir yerdir. İnsan doğal şartlara, coğrafi şartlara, tabiat kanunlarına bilinci sayesinde hükmeder, yani tabiatın zorlamalarına rağmen isyan eder (Şeriatî, 2013a: 70-71).

Şeriatî çağdaş bilim ne yapar? diye sorar. Bilim tabiatın oluşturduğu koşulların aşılmasını sağlamaktadır. Şeriatî'nin ifadesiyle bu özelliği ile bilim tabiata başkaldırmaktadır. Bir tabiat kanunu beğenmediğinde başka bir tabiat kanununa karşı kullanır (Şeriatî, 2013a: 70-71). Bu insan Şeriatî'ye göre, öz bilincine ve isyana ulaşmıştır. Kabilede öz bilincine, biz bilincine, kabile ve insani bilince ulaşmadan kendi "ben"ini toplumun "biz"inde eriten insan, kesinlikle aşkın insan ferdi değerine sahip değildir; o henüz ruhsal gelişimin başındadır. Nitekim öz bilinci yoktur. Toplumu ve beni tanıyan, kendisini bizden koparan, iç dünyasına ve benine ulaşan insan, bunlara göre gelişme sürecindedir (Şeriatî, 2013a: 72). Zira o özgür olabilir, bağımsız olabilir, kendi iradesini tabiatın, toplumun ve mevcut durumun iradesine ve zamana dayatabilir ve durumunu değiştirebilir. Kabileye bağlı bir fert hiçbir zaman kabilenin hayat tarzına, yönetim şekline ve ekonomik durumuna başkaldıramaz. İmkânı yoktur, çünkü ferdin varlığı yoktur, fertlerin varlıkları yoktur. Onlar kabilelerine değil, kabileleri onlara egemendir. Modern topluma mensup ve bireyselliği gelişmiş olan fert ise toplumunu bilinçli bir şekilde değiştirebilir, tarihin seyrini tanır ve değiştirebilir, tabiatın yolunu ve tabiat kanunlarını bilebilir ve değiştirebilir (Şeriatî, 2013a: 71-72).

İnsanın seçen bir varlık olduğunu belirten Şeriatî'ye göre insan, iş, öğrenim dalı, dost, meşguliyet, konut, eş, siyasi eğilim, sosyal konum ve moda gibi konularda

her gün seçim yapar. Ona göre en zor, en ağır, en acı ve en sızlatıcı seçim; doğru ve yanlış seçimidir; bu seçim felsefi, ilmî, kelâmî, fikhî ve grupsal tartışma ve kavgalarda değildir. Dinin doğru ile yanlış, politikanın adil ile adaletsiz olanı, halkın eşitliği ile eşitsizliği, insanın özgürlüğü ile esareti arasındaki kavgada, insan hüsrân ve kurtuluş seçimindedir. Ona göre bu, insanın bizzat kendisinin nasıl olması gerektiğinin seçimidir. Bu insanın bizzat nasıl olması seçimidir. O da ne pahasına? Olma ya da olmaması pahasına (Şeriatî, 2016f: 182).

İnsanın özgür bir varlık olduğunu söyleyen Şeriatî, doğumla varlık bulmuş olan insanın, seçimle de mahiyet bulunduğunu söyler ve Heidegger'in şu düşüncesiyle sözlerine açıklık getirir: "*İnsan, mahiyetini kendisi yaratan bir varlıktır. Mahiyet ise insani durum olarak adlandırılan bir kapasite içerisinde gerçekleşir*" (Şeriatî, 2016f: 192). Sartre da bilincin özgürlüğün kaynağı olduğunu söyler. Sartre bunu "insan özgür olmaya mahkumdur, zorunludur" önermeleri ile dile getirir. Zorunludur, çünkü yaratılmamıştır. Özgürdür, çünkü yeryüzüne geldi mi, dünyaya atıldı mı bir kez, artık bütün yaptıklarından sorumludur (Sartre, 2016: 47). Marx ise insanın belli bir toplumsal belirleme içerisinde olduğunu ve bu anlamda çok da seçme özgürlüğüne sahip olmadığını söyler. Onun açısından insanı belirleyen en temel değer emeğidir (Subaşı, 2013: 185). Şeriatî için özgür bir insan olmak özveri, aşk, el çekme, mücadele/çabalama gibi nosyonlara ulaşmak için insanın iman yoluyla (iradi) bir değişimi, maddi koşullara bir isyanı ve bu koşullardan bir bağımsızlığa ulaşma çabası iken; Marx açısından ise bu, toplumsal maddi koşullardaki bir değişimle, üretim araçlarının el değişimi ve refahın artışıyla alakalı olarak gerçekleşen, yani araçsal bir dönüşüme bağlı olan bir durumdur (Subaşı, 2013: 187-188).

Şeriatî tüm felsefe ve akımların insanın özgürlüğü karşısında iki sorunla karşı karşıya kaldıklarını ve seçimlerini de genelde bu iki şeyden biri yönünde kullandıklarını belirtir. Bu iki sorun ve etken Şeriatî'ye göre, irade ve zorunluluktur. Ona göre determinist akımlar, zorunlu olarak çalışan yasalara vurgu yaparlar ve insanın özgürlüğünün görünüşte ve sahte olduğunu söylerler. İnsan davranışları, onu etkileyen sistemsel yasalarla birlikte düşünüldüğünde aslında isteğe bağlı ve özgür değil, zorunludur (Subaşı, 2013, 321). Şeriatî her defasında bilim ve felsefenin buna vurgu yaptığını ve insanın çıkmazını burada aradıklarını söyler. İradeci akımlar ise

Şeriatî'ye göre oldukça naif ve idealist bir yaklaşımla insanın kendi özgürlüğünün kendi elinde olduğunu ve çevresini kendisinin kurguladığını iddia ederler. Onlara göre, tarihi kahramanlar yapar, toplumu değiştirir ve yeniden inşa eder. Bu sosyal mühendislikçi anlayış Şeriatî'ye göre, devrimlere esin kaynağı olmuş ve ilerlemeci tarih felsefelerinin itici gücü haline gelmiştir. Oysa insan, Şeriatî'ye göre sebepler dünyasında yaşamaktadır ve onun belirli sınırları vardır (Subaşı, 2013, 321).

Şeriatî'ye göre insan hayatta iken sürekli kendini gizler. Sürekli, hayatı boyunca kendini örter ve başkalarına güzel gözükken bir maske altında yüzünü gizler. İnsan sadece iki yerde olduğu gibi görünür. Ölüm yatağı ve zindan hücreleri (Şeriatî, 2010a: 308-309). Şeriatî insanı, dar ve karanlık bir kafesin içine tıkmış, dışarı çıkabileceği bir delik açabilmek için, delicesine kafesin parmaklıklarını tırmalayan yaralı bir kuş olarak görür ve şu sözleriyle dile getirir:

Ey esir kuş!
Uzak bağlarda ötüyorsun.
Kıştır...

Dağların büyük ve korkunç karlarının kalbinden yükselen soğuk rüzgarları görmüyor musun? Vahşi ve acımasız askerler gibi topraklarımıza saldırıyor, ince filizleri, taze dalları, ağaçları ve dallarında sabırsızca açan yüzlerce ümit guncasını vahşice ve düşmanca kırbaçlıyor, dövüyor, yağmalıyor ve kaçıyorlar. Bağımız bayındır bir şehir gibi tarihin bütün vahşi talancıları; yecüc ve mecüc, hunlar, sakalar, rumlar, İskender, araplar, gazneliler, türkler, tatarlar... sırayla saldırdılar, bütün şehri kırbaçlar, at nalları, mızrak darbeleri, gürzler ve kılıçlar altında inlettiler, kan bataklığına batmış viraneye çevirdiler! Ama zahmet edip de bu kanlı, büyük mezarlığa bir kez olsun bakmadılar. Görmüyor musun? Görmüyor musun artık ne bir esinti, ne bir yarpuz otu, ne bir gül, ne bir ırmağın mutluluk fısıltısı, ne bir bülbülün aşık sesi, ne bir yeşillik, ne bir gonca, ne bir uzun kavak ağacının dallarındaki rüzgar oyunu.... Daha önce binlerce yeşilliğin yüzlerce açılışın, filizlenmenin ve üremenin yeri olan bu bağlarda artık duvardan başka bir şey yok, ufuktan ufuğa, baştan başa siyah, çirkin, kalın, asık suratlı, her yeri kurumuş dikenlerle kaplı toprak duvarlar (Şeriatî, 2010a: 319-320).

Bu pasajdan da anlaşılacağı gibi Şeriatî'ye göre, küçüklükten itibaren kafese konulan yalnız kanaryada, hep salıverme özlemiyle ötüp inler ve kendisini kafesin çeperlerine vurur ve zarif kanatlarını zindanın demirlerine o kadar çarpar ki yaralanıp kanlar içinde kalır. Fakat özgür olunca serbest kalıştaki yalnızlık, bu geniş dünyaya salıvermişlik; nereye gideyim, Ne yapayım? Bilmezlik içinde muktedir olmak ne çetindir! Yuvası olmadığı için kurtuluş, nasıl olması gerektiğini bilmediği için

özgürlük öldürücüdür (Şeriati, 2015a: 141). Mecburiyet ve kayıt, onu ne yapacağımı bilmiyorum işkencesinden kurtarır. Bu durumda ruh, güçlü ellerin onu pençesine alıp kendisine bir alın yazısı dayatmasını arzular (2015a: 141). Bu nokta da Mevlana bilinç ve seçim sorumluluğundan doğan varlıksal sarsılmayı şu sözleriyle dile getirir:

Seçim, insanın büyük ve korkunç ıstırabıdır. Uyuşturucuya veya sarhoşluğa sığınanların, gaflet ve unutkanlık peşine düşenlerin yaptıkları şey, kendi duygu ve bilinçlerini köreltip felç etmek yoluyla, seçme derdi ve sorumluluğunun ağır yükünün dayanılmaz baskısından kurtulup dinlenme çabasıdır (Şeriati, 2016f: 192-193).

Şeriati'ye göre özgürlüğe giden yolda yön belirleyicidir. Her şeye anlam veren yön olduğu gibi, her şeyi anlamsız yapan da yöndür. Bilimi, sanatı, edebiyatı, yaşamı, medeniyeti, dini, mezhebi, tevhidi, Allah'a tapmayı, hem anlamlı, hem anlamsız yapan yöndür. Şeriati'ye göre hür olan insan ebediyete kadar uzanan ve şeytandan Allah'a kadar yol alan mesafeyi kat etmek için devrimci bir seçim yaptı, yolunu değiştirdi. Böylece gücün, zorbalığın ve baskının kölesi olmadan özgür bir insan oldu (Şeriati, 2016f: 202). Şeriati'ye göre terör, korku, yalnızlık ve vahşet şartlarını yazan, sözlerini söyleyen bütün özgürlükçü istek ve düşüncelerini, küfür ve nefretlerini açıklayan siyasi bir yazar, çalışma masasının gerisine oturarak, caddeye çıkıp yüz yüze ve açıkça diktatörlüğe sövebileceği ve şöyle feryat edebileceği günün arzusu içerisinde:

Ey özgürlük! Seni seviyorum. Sana muhtacım. Sana aşığım. Sensiz hayat zordur. Sensiz ben de yokum. Varım, ama ben yokum. Yani o var olan ben değilim. Ben, sensiz boş, anlamsız, şaşkın, avare, ümitsiz, kalpsiz, ışiksiz, tatsız, beklentisiz, yani bir hiç olacağım. Ey özgürlük! Senin sevgi dostluk ve şefkatle beslenmişim Ey özgürlük! Senin yüksek ve özgür endamın, benim mabedimin güzellik minaresidir. Ey özgürlük! Senin masum ve renkli güvercinlerin, benim sırdaş ve aşına dostlarımdır. Barış güvercinidir onlar. Ey özgürlük! Ben zulümden bıkkınım, esareten bıkkınım. Zincirden bıkmışım, hükümetten bıkmışım. Zorunluluktan nefret ediyorum. Seni tutsak yapmak isteyen her şeyden ve herkesten bıkkınım, nefret ediyorum. Hayatım, senin içindir. Gençliğim senin içindir. Varlığım senin içindir Ey özgürlük! Kutlu özgürlük! Seni tahta oturtmak istiyorum. Ya sen beni yanına çağır, ya ben seni yanıma çağırayım Benim bütün yaşamım senden olmuştur. Senin uğruna hiçbir zaman baskı, şiddet, gasp ve engellere teslim olmadım. Beni ipe bile götürseler, yine de asla kalbim senden ayrılamayacak. Sen benim kalbimsin, benim suyumda ve toprağımda yoğrulmuşsun. İşkenceler, ancak benim sana olan sevgimi arttırmıştır. Zindanlar, bana senin sevginden ve aşkıdan başka bir şey getirmemiştir. Düşmanlıklar, vahşilikler, tehditler ve takipler, sadece sana olan vefamı daha da arttırmaya yaradılar (Şeriati, 2016f: 99-102).

Bu pasajdan da anlaşılacağı gibi insan hayata özgürlükle başlar. Acıklı serüveni bu zindandan o zindana geçişten ibarettir. Her zindan değiştirdiğinde özgürlük özlemini daha yüksek sesle dile getirir. Zira düşüncesi duyuşal sınırını zorlar hem de kendi zamansal sınırını şimdi içinde bulunmadığı geçmiş ve gelecek yönünde genişletir, ayrıca çevresine ilişkin doğru, yaygın ve derin bir tasavvur elde eder. Dünyanın sınırları sona erdiği halde o yolculuğuna devam eder. Bu varlıksal yükseliş onda sonsuza kadar sürer. Şeriatî Mevlana'nın şu sözleriyle özgürlük ile ilgili düşüncelerini özetler: *"Bu dünya zindan, biz de mahkumlar; yık zindanı kendini kurtar"* (Şeriatî, 2015a: 364).

Şeriatî devrim tarihinin her noktasında şimdiye kadar bütün bu mücadelelerin özgürlük için olduğunu söyler. Bu nedenledir ki milyonlarca köylü, işçi ve aydın, özgürlüğü yakalamak; sömürüyü, emperyalizmi ve diktatörlüğü yok etmek için kanlarını ve hayatlarını veriyorlar. Dolayısıyla özgürlüğü isteme, sevme ve arama boyutu, insanı donukluktan, tembellikten, gafletten ve dış güçlere boyun eğip kulluk etmekten kurtaran en büyük faktördür (Şeriatî, 2016f: 41). Bu noktada Şeriatî, genç neslin de aşırı bir özgürlükçü ve bağımsızlıkçı duyguları olduğuna dikkat çeker. Genç nesil Şeriatî'ye göre kendisinin kurtuluşu ve vatanının sömürgecilikten bağımsızlaşması için çalışıyor, zahmet çekiyor; ama siyasi bir tecrübesi yok, mücadele olgunluğuna sahip değil. Kitapların, filmlerin ve siyasi hikayelerin etkisi altındadır; özgürlük, devrim ve kurtuluş için kıyamdan, dahili ve harici sömürge zincirlerinin parçalanmasından söz eder; ama Che Guevera'nın dediği gibi özgürlüğe en büyük darbeyi vuranlar, özgürlüğü elde etmek için en kısa yolu ve en hızlı bineği seçenlerdir. Zira Asya'da, Afrika'da, Latin Amerika'da diktatörlüklerin ve hukuku çiğneyen devletlerin elinde önceden daha çok acı çeken, boğulan, sömürülen ve boğazı sıkılan ülkeler, genç neslin uyumsuz ve plansız bir mücadele yaptığının en gerçekçi kanıtıdır (Şeriatî, 2010a: 425). Devrimin şartları oluşmadan devrimci sloganlar, bildiriler, yürüyüşler ve mitingler yaptılar, dolayısıyla devleti daha çok uyandırdılar, halkları ezmede ve boğmada daha da tecrübelendirdiler ve çekilen onca dertlere, işkencelere ve zindanlara rağmen özgürlükten daha çok uzaklaştılar, devrimi yıllarca geciktirdiler, şimdi özgürlükten daha çok mahrum oldular, yazmaktan ve konuşmaktan bile alıkondular, özgürlüğün adını bile anlamaz hale geldiler, hatta

evinde bile özgürlüğü düşünmek kendilerine suç sayıldı, olanaksız görüldü (Şeriatî, 2010a: 425). Bu yüzden özgürlükçü geçmişi olan ve siyasi suçtan yatan Tunuslu genç, bir an bile sessiz kalırsa, üzgün durur, bakışları bir yere odaklaşır, alnında, kaşlarında, dudaklarında ve yanaklarında perişanlık hatıralarının dalgaları, hayal gölgeleri ve dert kırışıklıkları oluşmaya başlar, bazen hatıraların saldırısından, boğucu baskıdan veya şakacıktan “keşke, eğer, ne olurdu, güzel olurdu, eğer olsaydı” diye söylenir, gelecekte gizli olan arzu Tanrılarının yaratıcısı, onu ansızın sarsar, yerinden sıçratır; ardından hemen oturur, yeniden düşünceli ve hüznü sessizliğe dalarsa, yakalanır, işkence görür, engizisyon mahkemelerinde yargılanır, bitmeyen soruşturmalara tabi tutulur (Şeriatî, 2010a: 425-426). Genç neslin özgürlükçü talepleri Şeriatî’ye göre, özgürlüğü daha da ümit edilemez hale getirmiş, sömürgecileri daha da uyanık ve acımasız kılmış ve bir yazarın şu sözünün en güzel örneği olmuştur: “Bütün meyvelerin kiraz zamanında yetiştiğini zannedenler, çileği asla tanımıyorlar (Şeriatî, 2010a: 426). Şeriatî bu özgürlük taleplerinin sadece siyasette değil, dinde ve tasavvufta da aynı durumda gerçekleştiğini söyler. Mesela mezhepte imamını taklit etmeyen müminin amelleri kabul edilmez, yani cennete gidemez, Allah’ın kahır ateşi olan cehennemde yanar, her ne kadar ibadet etse, mezhebe ve imamına inansa da durum değişmez. Tasavvufta da hakikat yolunun yolcusu, şeriat yolunun saliki, soğuk ve karanlık topraklardan Nirvana’nın huzurlu denizine giren ve vahdet-i vücud güneşinin gerçek sabahına eren kimselere iman, hidayet kabülü, mürşit, kutup, yoldaş, murat, pir, şeyh, üstat, delil farzdır (Şeriatî, 2010a: 426).

Sonuç olarak şu yargıya varılabilir: Şeriatî özgürlüğü bir kişinin özgürleşmesi olarak ele almıştır. Onun düşüncesinde insanın özgürlüğü, verili olan koşullara başkaldırmakla mümkündür. Bu bağlamda düşünülürken insanın balçık ve Allah arasında bulunması, Tanrısal emaneti almış olması ve kendi yazgısını kendi elleriyle çizmiş olması insanı özgür ve sorumlu bir varlık kılmıştır. Bu nedendir ki Şeriatî, Batılıların insanın özgür olmadığı yönündeki savlarının boş ve anlamsız olduğunu bize kanıtlamıştır. Bunun apaçık örneği Adem kıssasında görülebilir. Dolayısıyla insan özgürken tüm benliğini büyütebilir, geliştirebilir. Ancak özgürken, düşünmeyi

ve eylemeyi öğrenir. Ve kendisinin en iyisini ortaya koyabilir. Böylece bir şeyleri yapabilme ve yaratabilme potansiyeline ulaşabilir.

1.2.3. Yaratma

Şeriatî'ye göre insanın özgür olmasını sağlayan üçüncü özelliği yaratmadır. Bu demektir ki insan alet yapıyor, yani bir hedefi olan insan bu hedefe ulaşmak için sahip olduğu göz, el ve ayak gibi doğal aletlerle sınırlı olmakla kalmıyor, aynı zamanda doğal aletlerin idamesi için aletler üretiyor. Bu üretim aletlerini tabiat onun iradesine ve eline vermemiştir. İnsan, tabiatın ve kendisinin eksikliğini, kendi yaratma gücüyle telafi ediyor (Şeriatî, 2016d: 71). Bu nokta da Şeriatî Heidegger'in şu sözüne referansta bulunur: "İnsan bu varoluş sahasında yalnız bir varlıktır" (Şeriatî, 2016d: 71). Demek ki insan, kendi türünün maddi tabiat türünden olmadığını hissettiği anda ve buralı olmadığını fark ettiği anda yalnızlığa erer ve insanın bu noktada yaptığı girişimlerden biri, yaratmadır (Şeriatî, 2016d: 71). Yaratma Şeriatî'ye göre, insanın fitratındaki yaratıcılık gücünün yansımasıdır (Şeriatî, 2016d: 26). Bu nokta da Şeriatî insanın yapıcılığını şu şekilde açıklar:

İnsan ihtiyaçlarının, tabiatta bulunmayan şeyleri istediği ölçüde gelişmiş olduğunu hissediyor. Bunun bizzat kendisi, insanın varlığa gelmiş olmasının belirtisidir. İnsan, çevresinde bulunan şey onun için yeterli olduğu sürece, doğanın günlük olarak kendisinin eline verdiği imkanların arayışı içinde doğal bir hayvandır/canlıdır. Buradan itibaren gelişim sürecinde kendisinden önceki hayvan menziline ayrıyor ve doğal ihtiyaçlarının tersine, ihtiyaç duyup da doğada bulamadığı şeylerin kendisine uğraş, çaba ve harekete yönelttiğini gördüğü bir aşamaya varıyor. Küçük bir girişle işe başlıyor; dama çıkmak istiyor, uçmak istiyor, fakat tabiat ona kanat vermemiştir, o da merdiven yapıyor ve dama çıkıyor. Böylece alet yapma işi başlıyor. Sanayi alanında gemi, uçak, uzay gemileri veya bunların benzerleri gibi (Şeriatî, 2016d: 26-27).

Bu pasajdan da anlaşılacağı gibi insan bütün görünümünde, eylemlerinde kendi isteminin ürünüdür. Yani insan, tabiatın veya kendisinin eksikliğini, kendi yaratma gücüyle telafi ediyor. İnsanın ilk yaratmasının alet yapmak olduğunu ve söz konusu yaratmanın doğada var olan şeyleri tekrar düzenlemek anlamında olduğunu dile getiren Şeriatî'ye göre ikinci yaratmanın sanatsal yaratmadır. Sanat da tıpkı sanayi gibi insanın yaratıcılık yeteneğinin tezahürüdür. Sanat Şeriatî'ye göre; insan için bulunması gereken, ama bulunmayan şeyi tabiata bağışlamak üzere tabiatın işinin sürdürülmesiyle, sanayi ise insanı tabiatta bulunup da elinin erişemediği şeye ulaştırmayı çabalar (Şeriatî, 2016d: 27-28). Sanat insanı doğada olmayandan hissedar

etmek isterken, sanayi doğada olandan daha çok faydalandırmak ister. Bu sebeple sanat, insanın yaptığı sanayi ötesi bir iş türüdür. İnsan sanatla, tabiatı istediği, ama tabiatta bulunmayan şeye dayanarak süslemek için ilgilenir ve tabiatta aradığı eksikliği, ruhunun ve ihtiyacının gelişim süreci boyunca tabiatta sezdiği noksanlığı sanatsal yaratıcılıkla telafi etmeye çalışır (Şeriati, 2016b: 127-128). Şeriati'ye göre yaratıcılık ve sanatçılık, insanın özelliklerinden biridir. Zira insan üç boyutlu, üç yetenekli bir varlıktır: Birincisi, kendisi ile evrenin ilişkisi hakkında bilgi; ikincisi seçmek, özgür olmak; üçüncüsü ise sanayi ve sanatta yaratıcılıktır. Şeriati bu üç niteliğin üç Tanrısal sıfat olduğuna dikkat çeker. Tanrı, yapıcı, yaratıcı ve irade sahibi bir varlıktır (2016b: 128). Bu noktada Şeriati, insanın Tanrı'dan farkı nedir? diye sormakta ve şu cevabı vermektedir: "Farkı gücü ölçüsündedir. İnsan nispi bir varlıktır, Tanrı ise mutlaktır. Diğer bir fark da insanın bizzat Tanrı'dan bir tecelli olmasıdır" (2016d: 71-72). Bu nedendir ki Allah'ın, yere, göğe, dağlara ve bütün varlıklara arz ettiği, ama onların kabul etmediği, insanın kabul ettiği emanetin manalarından biri, belki de Allah'ın elinde bulunan ve tabiat varlıklarından hiçbirinin almayıp insanın aldığı yaratıcılık gücüdür. Demek ki insanın özel yeteneği, yapabilmesi, yaratabilmesi ve meydana getirebilmesidir. Yaratıcı insan, yani sanatkar, her şeyi yüklenen insan, bu sanat faaliyetinin en büyük görkemidir. Her şeyi yüklediğinde, yaratırken ve sanatsal yaratışıyla şarkı söylerken, çalgı çalarken ve yontarken aslında kendisini yaratmakta ve kendisini ifade etmektedir. Sanat Şeriati'ye göre, kendini bilimsel ve zanaatkarlık anlamında değil de insani anlamında ilerleme kaydettiği ölçüde insan, kendisinin yaratıcısı ve var edicisi olur (Şeriati, 2016g: 37).

Sonuç olarak denilebilir ki yaratıcılık, insanın özünün ve fitratının bir parçası olacak kadar değerli ve önemlidir. Gerçek özgünlük insanın yaratıcı yetilerinde gizlidir. İnsanın eylemini bilgisiyle seçmesi, sonra iradesi ile seçtiği eyleme yönelmesi ve yapabilme gücüyle yaratması insanın özgür bir varlık olduğunun bir göstergesidir. Nitekim bu bilinçli, seçici ve yaratıcı varlığın kendisine yabancılaşması da söz konusudur. İnsanı bilinçten, yaşamda seçmekten ve yaratıcılıktan alıkoyan yabancılaştırıcı unsurların neler olduğu bir sonraki bölümümüzün temel konusu olacaktır.

2. ALİ ŞERİATİ'DE ÖZGÜRLÜĞÜN SINIRLANMASI OLARAK YABANCILAŞMA

Yabancılaşma, felsefe ve sosyolojide insanı vesayet altına alan her türlü durumu ifade eder. Bu anlamda insan özgürlüğüyle karşıtlaşan bir kavramdır. Yabancılaşmış insan, özgürlüğünü kaybetmiş ve köleleşmiş insandır. Felsefede Hegel ve Marx'tan bu yana kullanılan kavram yirminci yüzyılda popülerlik kazanmıştır. Yabancılaşmanın belli bir süreç izlediğini söyleyebiliriz. İlk aşamasında insan, kendi enerjisini nesnelere aktararak dışsallaştırmaktadır. İkinci aşamada dışsallaşan şeyler, özerklik kazanmakta ve kendi başına hareket etmeye başlamaktadır. Bu aşamada insan, nesnelere üzerindeki denetimini kaybetmektedir. Üçüncü aşamada ise insanın denetiminden çıkan şeyler bizzat insanı da teslim almaktadır. Bu temelden hareketle ilk önce yabancılaşma kavramının ne ifade ettiğini ve Batılı düşünürlerce nasıl ele alınıp değerlendirildiğine bakılacaktır. Bizim bu bölümdeki temel amacımız; Ali Şeriatî'nin özgürlüğün istemi olan yabancılaşma sorununu Batılı düşünürlerden farklı olarak nasıl çözümlediğini incelemektir. Daha sonra Şeriatî'nin düşüncesinde yabancılaşmaya neden olan faktörlere bakılacaktır ve bunların özgürlüğümüzün önünde nasıl bir engel oluşturdukları olumsuz yabancılaşma bağlamında irdelenecektir.

2.1. Yabancılaşma ve Özgürlük İlişkisi

Yabancılaşmanın özgürlük üzerindeki ilişkisini Ali Şeriatî'nin bakış açısı üzerinden incelemeye önce yabancılaşma kavramının ne ifade ettiğini ve Batılı düşünürlerce nasıl ele alınıp değerlendirildiklerine bakılacaktır.

2.1.1. Yabancılaşma Kavramı

İngilizce bir terim olan “yabancılaşma” (alienation), Fransızca ve Almanca eş anlamları olan “alienation” ve “entfremdung” gibi birçok geleneksel kullanıma sahiptir. Yabancılaşmanın Latince orijini alienation'dur. Bu isim, anlamını alinere (bir şeyi başkasının kılmak, almak, çıkarmak) fiilinden almıştır. Alienare, başkasına ait olmak ve başkası ile ilgili olmak anlamında alineus'tan türemiştir. Kavramın Latince kökeni olan “alienatio” hukuk dilinde bir menfaati veya hakkı transfer etmek yahut satmak; psikolojide kişilik bölünmesi veya delilik; sosyolojide birey ile toplum

arasındaki bağıın çözümlmesi; dinde ise bireyle Tanrı arasındaki bağıın çözümlmesi anlamlarında kullanılmaktadır (Ertoy, 2007: 18).

Dan Swain *Yabancılaşma* adlı eserinin girişinde Clydeside sendikacısı olan Jimmy Reid'in yabancılaşmayı şu şekilde dile getirdiğine dikkat çeker:

Yabancılaşma, kendilerini kontrollerinin ötesindeki kör ekonomik güçlerin kurbanı olduğunu hisseden insanların haykırışıdır. Karar alma süreçlerinden dışlanan sıradan insanların hüsrandır. Kendi kaderlerini şekillendirme ve tayin etmede haklı olarak gerçek bir söz hakları olmadığını hisseden insanları saran umutsuzluk ve çaresizlik duygusudur (Swain,2013: 3).

Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi yabancılaşmada insan zihinsel ve maddi olarak kendi yarattığı şeyler karşısında bir nesne konumuna düşmekte ve bir anlamda onların kölesi olmaktadır. Diyebiliriz ki yabancılaşma, bir köleşme sürecidir ve insanın özgürlüğünü yitirmesi için kendi kendine kurmuş olduğu bir tuzaktır.

2.1.2. Hegel'de Yabancılaşma Sorunu

Yabancılaşma kavramını bir çok felsefi sorunla birlikte ele alan ve en geniş anlamda işleyen Hegel'dir. O, yabancılaşmayı dinden felsefeye, oradan da toplumsal dünyaya doğru çözümlenmiştir. Hegel'in felsefesi "Mutlak ruh"un yabancılaşması üzerine kurulmuştur. Diyalektik süreç içinde "mutlak ruh"un hareketi bir "yabancılaşma ve yabancılaşmadan kurtulma" hareketidir. Hegel'in felsefesinde doğa "mutlak ruh"un bir görüntüsüdür. "Mutlak ruh" sınırsız ve evrenseldir. İnsan ise sınırlı ve bitimli olduğu kadar, zaman ve mekan içidir. Hegel'in düşüncesinde insan, bir yandan "mutlak ruh"un yabancılaşma sürecindeki bir görüntüsü olurken, diğer yandan da "mutlak ruh"un bilgisine ulaşma sürecinde bir araç durumundadır (Özel, 1999: 16).

Hegel yabancılaşma fikrini, felsefenin temel öngörülerinden biri olan, alemin başlangıçta 'bütünsel bir birlik' ve 'kendinde varlık oluşu' düşüncesinden hareketle geliştirir. Yabancılaşmanın da bu bütünsellikle bireysel bilinç arasındaki ayrışmanın zorunlu sonucu olduğunu söyler (Ertoy, 2007: 25). Hegel, ruhun kendi gelişim sürecinde, belli bir aşamada, yabancılaşmaya uğramasının kaçınılmazlığını özellikle vurgular. Zira, onun yabancılaşmaya ilişkin üç aşamalı çözümlenmesi diyalektik bir nitelik taşır (Ertoy, 2007: 25). Yabancılaşmanın birinci aşaması oluşu (tez), ikinci

aşaması bozulmayı (anti tez), toplumsal, evrensel ruhla ve tarihin yaratıcı doğasıyla bütünleşme ise birliği (sentez) meydana getirir (Ertoy, 2007: 54).

Hegel *Tinin Görünüşü Bilimi* adlı eserinde ise yabancılaşma kavramını iki farklı şekilde kullanır. Birincisi, edimsellik dünyası ya da kendi kendine yabancılaşma dünyasıdır, ikincisi, tinin kendini birincinin üzerine yükselterek bireysel bilinci çevreleyen, kuşatan ve birinci türden yabancılaşmanın üstesinden gelme aracı olan yabancılaşmadır. Hegel, birinci türden yabancılaşmayı, kişinin kendini algılayışı anlamında; ikincisini ise, toplumsal münasebetler bağlamında ele alır (Hegel, 2011: 308-309). Hegel'e göre yabancılaşmanın birinci aşamasında bireyin toplumsal varlıkla asli birliği bozulduğundan, yeni bir birlik kurulana kadar, bireyle toplumsal varlık arasındaki münasebet uyumsuzdur ve birey toplumsal olanı tamamen başka bir şey olarak algılamaktadır (Ertoy, 2007: 53). Bu durum, toplumsal dünyanın tamamen yabancı bir realite gibi algılanmasının ve ona olan güvenin kaybolmasının temel sebebidir. Burada, bilinçte meydana gelen ayrışma, bireyin kendine yabancılaşmasının yani, bireysel varoluş düzeyi ile toplumsal varoluş düzeyi arasındaki bir kopmanın ifadesidir (Ertoy, 2007: 53). Hegel, yabancılaşma kavramını çoğunlukla, "ben" in kuşatılması yoluyla bağımsız varoluştan vazgeçmesi ve hatta kişilikten uzaklaşması anlamında kullanılır (Ertoy, 2007: 54).

Hegel'in sisteminde yabancılaşma, bireyin ekonomik, politik ve kültürel nesnelleşme süreçlerinde rasyonel kalıttan yoksun hale gelmesini ifade eder. Bu, insanın rasyonel potansiyellerinin, benlik bilincinin kaybolması ve yaratıcı doğasından kaybolması anlamına gelmektedir (Ertoy, 2007: 49-50). Hegel, zihnin özel bir sembolik ürünü olan dinin, insanın kendi derinliğini kavramasını; kendi tecrübelerine ve bilincine güven duymasını engellediği düşüncesindedir. Ona göre din, hem bireysel özgürlük alanını hem insanlar arası ilişkileri hem de toplumsal düzenlemeleri etkilediğinden, insanın kendisine, doğaya ve diğer insanlara yabancılaşmasına yol açmaktadır (Ertoy, 2007: 50).

Hegel, her insanın bilinçli bir varlık olduğunu, ruha, dolayısıyla da bir zihne sahip bulunduğunu vurgulamıştır. Yalnız, insanın sahip olduğu zihin bireye özgüdür, öznedir. Bu bireysellik "öznel tin" kategorisini oluşturur. Öte yandan insan toplumsal bir varlık, toplum da, bireysellikleri belli kurumlar içerisinde

nesnelleştiren bir 'doğa' dır. Hegel hukuk, mülkiyet ve ahlakın toplumsal insanın niteliklerini ortaya koyduğunu söyler. Hegel'e göre insanın toplumsallığını oluşturan kurumlar, "nesnel tin"i meydana getirir. Toplumsal varlık, insan ruhunun nesnelleşmesidir ve bu yüzden "nesnel tin diye anılır. Hegel'e göre öznel ve nesnel tinin daha üst bir bilinçlilik düzeyi meydana getirmeleri ile "mutlak tin" ortaya çıkar.

Hegel'e göre insan mutlak'ı sanat, din ve felsefe aracılığıyla kavrar. Sanat gerçekliği sezgisel yolla, din ise tüm sınırlamalardan bağımsız biçimde, inanç olarak algılar. Felsefe ise gerçekliği bilgi aracılığıyla kavramaktadır (Ertoy: 2007: 51).

Hegel'e göre insan ruhu özgürdü, fakat kendisini her zaman özgür olarak tanıyamıyordu. Tarihin ilerleyişi insanların, kendilerinin özgür olduğunu fark etme süreciydi. Farklı sosyal oluşumlar, farklı olanaklar sunuyordu ve birbirini izleyen her bir aşama bu kavrayışa daha da yaklaştı. Hegel'e göre Napolyon, Fransız Devrimi ruhunu bünyesinde taşıyordu ve böylelikle Avrupa boyunca ilerleyen bu özgürlüğün insan formunda cisimleşmiş haliydi. Swain *Yabancılaşma* adlı eserinde Hegel'in özgürlük anlayışının öz gerçekleştirmeye dayandığını ve farklı olduğunu söyler. Bu nedenle ki özgürlük sadece bağımsızlığın önündeki engellerin kaldırılmasıyla değil, kendimizi dünyada etkin bir şekilde tanımamızla ilgilidir (Swain, 2013: 15).

Hegel'in yabancılaşmasıyla ilgili olarak diyebiliriz ki mutlak ruh yabancılaşmanın formunu oluşturur. Yabancılaşma nesnellik ile özdeşleştirilmiştir. Hegel için her nesnelleşme bir yabancılaşmadır.

2.1.3. Feuerbach'ta Yabancılaşma Sorunu

Feuerbach ise Hegel'in sistemini ters çevirerek yabancılaşma sorununu din ekseninde ele alır. Dini, insanın alinasyonunun en büyük sebebi sayar. Feuerbach'a göre aşkın güçlere, erdemlere ve üstün değerlere sahip olan insan bu güçlerin, faziletlerin ve aşkın sıfatların tümünü kendi dışına atar ve onlara kendi dışında şahsiyet bağışlar(Tanrı) ve sonra da onun karşısında diz çöker, kendisini fakir ve aciz, onu da zengin ve mutlak güçlü olarak tanıtır. Bu yolda, bu "mabut" ne kadar güçlü, aşkın ve tanınmışsa o da o kadar zayıf, aşağı ve bilinmez olacak; sadece bir ihtiyaç ve yakarma haline dönüşecek, sahip olduğunu ve yapabildiğini kendisi

dışında görececek, arayacak ve böylelikle dindar insan, dışarıda kalan kendisine başka bir varlık olarak tapacak ve kendisine yabancılaşacaktır (Şeriati, 2012: 93).

1841'deki Hristiyanlığın özü kitabında Feuerbach, dini düşüncelerin sadece insan hayatının “yabancılaşmış” ya da “dışsallaşmış” özellikleri olduğunu savundu (Swain, 2013: 16-17). İnsanlar, Tanrı imgesini insanın yetilerine sahip bir varlık olarak yaratıyordu. İnsani güçleri, düşünceyi, konuşmayı, yaratıcılığı ve benzeri özellikleri hayali bir kutsal varlığa yansıtıyorlardı. Bu şekilde kendi yeteneklerini yabancılaştırıyor ve süreç içerisinde onları değersizleştiriyorlardı. Tanrı mutlak güce sahip olması görkemiyle yüceltilirken, insanlar güçsüz, önemsiz ve konu dışı olarak görülüyordu. Feuerbach'a göre kendimizi ruhlar olarak görmek ya da Tanrı'yı öğrenmek yabancılaşmaya çözüm değil, yabancılaşmanın sonucuydu (Swain, 2013: 16-17). İnsan yabancılaşmış bir Tanrı değildir; aksine Tanrı yabancılaşmış bir insandır. Tanrı, insan varlığının mutlaklaştırılmış ve yabancılaşmış bir formudur. Feuerbach'a göre yabancılaşmanın sebebi, insanı kendi üstünde, yabancı, hayali bir varlık yaratarak kendi özünden uzaklaşmasıdır. Bundan kurtulmanın ve özgürleşmenin yolu, Tanrı fikrinin ortadan kaldırılmasıdır (Ertoy, 2007: 24).

Bu alt başlıktan da anlaşılacağı üzere Feuerbach yabancılaşmanın merkezinde Tanrı'yı yorumlamıştır ve Tanrı fikrinin insanların kendi derinliğini kavramasını; kendi tecrübelerinin ve bilincinin farkına varmasını engellediğini söylemiştir.

2.1.4. Marx'ta Yabancılaşma Sorunu

Marx yabancılaşmayı, Hegel ve Feuerbach'ın düşüncelerinin eleştirisinden yola çıkarak açıklamaya çalışır. Marx'da yabancılaşma, insana ait olanın, insanın yarattıklarının, öznenin üzerinde yer alarak onun üzerinde belirleyicilik kazanması halidir (Özbudun: 2008: 22). Marx yabancılaşmayı emeğin yabancılaşmasının (elden çıkmasının) salt ulusal ekonomik olgusu olarak saptamaktadır (Davidov, 1997: 58). Marx'a göre emek, insanın en önemli faaliyetidir. İnsan emeği aracılığıyla, dünyasını ve bunun sonucunda kendini yaratır (Özbudun: 2008: 25). Marx için emek, nesnel dünyasının nesnel bir değer kazanmasının ön koşuludur. Emek yalnızca meta üretmez, kendi kendini ve işçiyi de bir metaya dönüştürür. Marx bu durumu *1844 El Yazmaları* adlı eserinde şu sözleriyle dile getirir:

İşçi kendi emeği içinde kendini ne kadar dışsallaştırırsa kendi karşısında yarattığı yabancı, nesnel dünya o kadar erkli bir duruma gelir. Kendi kendini ne kadar yoksullaştırır ve iç dünyası ne kadar yoksul bir duruma gelirse, kendine özgü o kadar az şeye sahip olur. Bu dinde de böyledir. İnsan Tanrı'ya ne kadar çok şey verirse kendinde o kadar az şey kalır. İşçi yaşamını nesneye koyar. Ama o zaman yaşamı kendisinin değil, nesnenindir. İşçinin kendi ürünü içinde yabancılaşması, sadece emeğin bir nesne, dışsal bir varoluş durumuna geldiği anlamına değil ama emeğin kendi dışında, ondan bağımsız, ona yabancı ve onun karşısında özerk bir erk durumuna geldiği anlamına gelir (Marx, 2011: 141).

Bu pasajdan da anlaşılacağı gibi insanın emek ürünü kadar üretim süreci içerisinde de kendi kendine yabancılaşması ve özgürlüğünü yitirmesi söz konusudur. Dolayısıyla yabancılaşma sadece bu nesnelleşme sürecinin bir sonucu değil, üretici etkinliğin de bir görünümüdür. Marx pek çok değişik yolla emeğin rolünü vurgular. İlk yol, insan emeğinin onu hayvanlardan ayıran şey olmasıdır:

Örümcek işini dokumacınıninkine benzer bir şekilde icra eder ve arı, peteğinin hücrelerini inşa etmesiyle pek çok mimarı utandırabilir. Ancak en kötü mimarı en iyi arıdan ayıran şey mimarın hücreyi yapmadan önce onu imgesinde kurmasıdır. Her emek sürecinin sonunda, işçinin en başta tasarladığı, sonuçta da bununla birlikte gerçekleşen sonuç ortaya çıkar (Swain, 2013: 29-30).

Bu pasajdan da anlaşılacağı gibi insanın emeğinin niteliğini seçme özgürlüğü belirler. Zira insan bilinçli ve yaratıcı bir varlıktır. Her ne kadar örümcek ve arı ihtiyaçlarını karşılamak için çevrelerini dönüştürmek isteseler de bunu sadece içgüdüsel olarak yaparlar. Bu nedenledir ki insanlar emeklerini önceden planlar ve sonrasında yeni ve farklı şeyler üretirler. Bu noktada Marx şöyle der:

Yabancılaşmış emek, üretiminin nesnesini insanın elinden çekip alırken, onu tür yaşamından ve gerçek tür nesnelliğinden de koparır. Onun hayvana göre olan önceliği dezavantaja dönüştürür, onu inorganik bedeni olan doğadan da mahrum bırakır (Davidov, 1997: 69).

Marx'a göre yabancılaşma, emeğimiz üzerindeki denetim kabiliyetimizi kaybetmemizle alakalıdır. Yabancılaşmanın kaynağı üretim süreci üzerinde işçilerin denetimlerini kaybetmelerinde aranmalıdır. Bu, bir sınıfın diğerinin üzerinde egemenlik kurduğu bütün toplumlarda var olan bir durumdur ve kapitalizmde belirli bir şekil alır. Zira işçiler üretim araçlarına sahip değildirler, hayatta kalmak için emek güçlerini satmak zorundadırlar. Bu yolla, emek gücü kendi başına piyasada satılabilecek ve alınabilecek bir mal halini alır. Bu malı satmanın yolu, işçilerin her gün yeni değer üretmek için kapitaliste zamanlarının bir kısmını vermesidir (Swain, 2013: 32).

Marx'ta yabancılaşmanın diğer bir boyutunu işbölümü temsil eder. İş bölümü, el becerisi ile zekaya ve entelektüel kapasiteye dayalı iş ilanlarının ayrılmasına yol açtığı için, bireyleri tüm kapasitelerini kullanmaktan alıkoymaktadır (Ertoy, 2007: 66-67). Marx'a göre, kapitalist işbölümünün ilerlemesi, özgürlüğün maddi üretim alanından tamamen uzaklaşmasına neden olmuştur. Bu, şu yollardan olmuştur:

Birincisi; çalışmanın zihinsel yanı, "salt bedensel yanından ayrılmıştır (Davidov,1997: 103)

İkincisi; bu "bedensel" yan bile, soyut (ötekilerden ayrı olarak ele alınmış) insansal faaliyetin tek yanlı uygulanması düzeyine indirilmiştir (Davidov,1997: 103)

Üçüncüsü; tek yanlı gelişmiş yeteneğin uygulanmış olması, fizyolojik de olsa kendi değerine, ölçüsüne değil, dışsal bir değere, makine hareketinin ritmi tarafından dikte ettirilen istemlerden doğan bir ölçüye bağımlıdır (Davidov, 1997: 103)

Bu özelliklerden de anlaşılacağı gibi Marx'a göre toplumsal işbölümüne dayalı ekonomik organizasyon, insanları birbirinden soyutlar, karşıt pozisyonlara koyarak çatışmaya sevk eder. Endüstrinin gelişimiyle el becerileri zihni kabiliyetler karşısında değer kaybetmiştir. Burada el emeği, ancak bir makinanın işlevini sürdürmesine sağladığı katkı kadar anlam taşımaktadır. Yabancılaşmaya yol açan iş bölümünün, dini bilincin oluşumunda ve kalıcı bir nitelik kazanmasında da rol oynadığı öne sürülebilir. Çünkü insanların kendi tasarımlarına atfettikleri dışsal ve zorlayıcı nitelikler karşısında uğradıkları anlam kaybı, onları kendi yaşamlarına da yabancılaştırmaktadır. İşbölümü insanların üretici etkinliklerinden ortak bir emek ve doyum için çıkarmalarına mani olmaktadır. Zira toplumsal işbölümünün sağladığı avantajlar yine sermaye sahipleri tarafından kullanılmaktadır (Ertoy, 2007: 67). Yabancılaşmanın en temel sebebi olan özel mülkiyet, yabancılaşmış iş yaşamının ve işbölümüne dayalı örgütlenme biçiminin zorunlu bir sonucudur. Özel mülkiyet, emek ürünlerinin değişim değerine, toplumsal ilişkilerin de nesnelere arası ilişkiye dönüşmesine yol açmaktadır (Ertoy, 2007: 67-68). Yabancılaşmış üretim süreciyle anlatılmak istenen, işçinin üretim vasıtalarına sahip olan ve bu yolla da üretim süreçlerini kontrol edenler karşısında düştüğü durumdur. Bu yönüyle işçinin yaşadığı

süreç; özel mülkiyet karşısında yabancılaşma sürecidir (Ertoy, 2007: 68). Marx'ın ekonomik yabancılaşma kuramını şu dört madde de özetlemek mümkündür:

1. Özel mülkiyet ve işbölümü sebebiyle işçinin kendi emeğinin ürününe yabancılaşması.
2. Endüstriyel üretim, yönetim organizasyonu, üretim sürecinin rutinleşmesi ve tekdüze iş yaşamı işçileri anlamsızlık duygusuna sürüklemektedir.
3. İş yaşamındaki otoritenin ve gücün hiyerarşik paylaşımı, işçinin bu otoriteler karşısında güçsüzlük hissetmesine yol açmaktadır.
4. İşçinin organizasyonuna, meslek kuruluşlarına entegre olamaması onu yabancılaşmaya sevk etmektedir (Ertoy, 2007: 73-74).

Buraya kadar gördüğümüz gibi Marx'ta yabancılaşma, insanın doğasından uzaklaşarak bir bozulmaya işaret etmekle birlikte, aynı zamanda insanın özgürmüş gibi görünse de, zorunluluklar altında mecburi bir uğraşın içinde maruz kaldığı baskı durumlarını içerir.

2.1.5. Ali Şeriatî'de Yabancılaşma ve Özgürlük İlişkisi

Batılı düşünürlerden farklı olarak Doğu'da ilk kez yabancılaşma sorununu gündeme getiren ve olguyu da sosyolojik bir açıdan yorumlayan Ali Şeriatî'dir. Bu konuyu ilk olarak o İran'da sosyolojinin bir meselesi olarak gündeme getirmiştir. Ona göre insanın alinasyon meselesi, bu asırda insan türünün bir faciası olarak karşımıza çıkmaktadır. Şeriatî, Batılı düşünürlerden farklı olarak alinasyon kavramını "yabancılık veya kendine yabancılaşma" olarak çevirmekten kaçınmış ve daha yerli bir kavram bulmaya yönelmiştir. Ona göre aline olmak, cin çarpmış demektir. Arapçada mecnun, Farsça'da divane ve Avrupa dillerinde aline olarak tanımlanmıştır. Şeriatî'ye göre yapılan bu tanımlamaların hepsi aynı anlama gelmektedir, yani cinin, insan kişiliğine geçmesidir (Şeriatî, 2016b: 181). Eskiden deli divane olan kimselerin akıllarını kaçıran kimseler olduklarına inanılırdı. Aklın kaçması ne demektir? Yani insandan başka bir şahsiyet olan "cin", "benim" varlığıma giriyor, aklımla hissettiğim insani şahsiyetimi yok ediyor. Cin, bu şekilde insani benime girdikten sonra artık kendimi her zaman tanıdığım o insan olarak

değil, cin olarak hissediyorum (Şeriatî, 2016b: 181). Cin, insan bedeninde nasıl yuva kuruyor? diye soran Şeriatî'ye göre, cin insanla daimi bir dostluk elde ettiği zaman, yavaş yavaş o insanın özüne yerleşiyor ve onun yerine geçiyor (Şeriatî, 2016b: 182). bundan dolayıdır ki alinasyon her halükarda bir hastalıktır, sağlam, sağlıklı ve tam insani fıtrattan sapmadır. Şeriatî'nin alinasyon kavramını ortaya atmasının nedeni sağlıklı ve doğru insan tasavvuruna sahip olmamızdır. Sağlıklı insanın da “kendisi” olan insan olduğunu söyler (Şeriatî, 2016b: 273).

Özgürlüğün sınırlanması olan yabancılaşma kavramını Şeriatî *Kendisi Olmayan İnsan* adlı eserinde “İnsanın kendini gerçekte ve hakikatte olan şekliyle hissetmediği, aksine kendisinde cin bulunduğu ve tanıdığı hastalık” (2016b: 181) ve “Hakiki kişiliğin yok olup bozulması, yani yabancı bir şahsiyetin (insan veya başka bir şeyin) insana girmesi ve insanın o yabancı kişiliği kendisi olarak hissedip algılaması hâli” (Şeriatî, 2016b: 191) olarak tanımlamaktadır. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere yabancılaşma, özgürlüğün ve kendiliğin unutulmasına sebep olan her durumu ifade eder.

Yabancılaşma kavramının kökenini Şeriatî, Habil ve Kabil kıssasına dayandırarak açıklamaktadır. Ona göre insanlığın medeniyet ve kültür tarihi boyunca karşılaştığı zulüm, ayrımcılık, ailevi ve ırksal farklılık, kölelik ve efendilik, necaset ve aryalık şeklindeki bütün sıkıntılar, insanın tabiat önünde ve tabiat sofrasında eşit ve özgür olduğu orman hayatından tarım dönemine geçmesinden sonra ortaya çıkan tüm kötülükler, zulümler, ayrımcılıklar ve uçurumlar Habil ve Kabil hikayesinde vardır (Şeriatî, 2013a: 40). Habil ve Kabil mücadelesinin kaynağını Şeriatî, insanın yaratılışındaki tezattan çıkarmıştır. Buna göre insan, “Tanrı'nın ruhu” gibi yüce bir değer ile “balçık” gibi aşağı iki unsurdan yaratılmıştır. İnsanın doğuştan getirdiği tezat, insani ilişkilerin tüm alanlarında kendini hissettirmiştir (Subaşı, 2013: 270-271)

Şeriatî'ye göre Adem'in oğullarından Kabil çiftçi, Habil ise sürü sahibidir. Habil, Şeriatî'ye göre göç ve hareket halinde olan ve işbölümü ve ayrımcılığın olmadığı bir dönemde yaşayan insanı temsil eder. Kabil ise tarım dönemine, ayrımcılığın ortaya çıktığı, yönetici ve tebaa, efendi ve köle ayrışmasının doğduğu, gruplar ve sınıflar arası farklılığın, işbölümünün ve servet paylaşımının meydana

geldiği döneme giren insanın sembolüdür (Şeriatî, 2013a: 40). Şeriatî'ye göre Habil, yabancılaşmamış, sapmamış ve kirlenmemiş insanı, Kabil ise yabancılaşmış, sapmış ve kirlenmiş insanı temsil etmektedir. Yabancılaşma sonucu kişinin kendini kendisi olarak değil, bir başkası olarak algıladığını belirten Şeriatî, yabancılaşmış insanın kendi insani özelliklerini ve kişiliğini yitirmiş, tarihinden, kökeninden ve dininden uzaklaşmış ve zihni niteliklerini kaybetmiş bomboş bir insan olduğunu ifade eder (Özel, 1999: 45).

Şeriatî'nin yabancılaşma kavramının izleri yaratılış öyküsünden de anlaşılabilir. Allah, Adem ile Havva'ya hiçbir iş yapmadan, istedikleri şeyi yemeleri ve içmeleri konusunda cennete gönderir; fakat özel bir meyveyi yemelerini yasaklar. Allah niçin insanı uyanış meyvesini yemekten men ediyor? diye soran Şeriatî'ye göre, bütün dertler, bilgi ve şuardan kaynaklanmaktadır. Bilmeyen ve görmeyen ne eziyet ne de ıstırap sahibidir, ne sorumluluk ne ölümden sonrası için hesap, kitap ve azaptan korkusu vardır. İş yapan bir cihaz gibi, sadece tüketicidir. Şeriatî'ye göre insan zalimdir, yasak meyveyi yemekle kendini rahatlık ve lezzet cennetinden alıp dünya sorumluluğunun ağırlığını ve eziyetini Yunan pehlivanı atlas gibi omzuna aldı (Şeriatî, 2006b: 303-305). Görüldüğü gibi yasak meyve Adem'in kendi özünden kopup kendisine yabancılaşmasına neden olmuştur.

Yabancılaşmanın temelinde Batı'nın maddeci, tanrıtanımaz, Hümanist anlayışının yattığını belirten Şeriatî'ye göre Batı dünyası Protestanlık, kapitalizm, Marksizm ve faşizm gibi, dört maddeci eğilimden ibarettir. Protestanlık, "aşk"tan "güç"e yönelmiş; burjuvazi ile uyumlu bir ahlak meydana getirmiştir. Kapitalizm ise 18. yüzyıl Ansiklopedistlerinin maddeciliği ve hümanizmi ile liberalizm ve demokrasiden ibaret bir burjuva kültürü üretmiştir. Marksizm ise "sanayi yoluyla ekonomik bolluk" esasına dayalı bir saf ekonomik sistemi, proletarya için burjuva hayatı sağlayacak bir ideale dönüştürmeye çalışmıştır. Faşizm de komünizmi taklit ederek, orta sınıflar için ırkçı bir ideoloji sağlamıştır (Şeriatî, 2016a: 78-79). Şeriatî *İnsan* adlı eserinde Protestanlık, kapitalizm, Marksizm ve faşizm olan bu dört akımın ortak yönlerini şu şekilde dile getirir:

1) İnsanın manevi tezahürünün kesin olarak inkar edilmesi ve tabiattan daha üstün bir öze sahip, özsel hareketi yükselişe elverişli ve yaratılıştan idealist bir varlık olarak kabul edilmemesi .

2) İnsanın ihtiyaçlarını güç ve tüketim ile sınırlamak ve ekonomik ihtiyaçları diğer bütün insani ihtiyaçların önüne geçirmek .

3) Güç ve tüketimi sağlamanın tek faktörü olarak makinaya dayanılması, üretim ilkesinin kutsanması ve nihayet makinanın en büyük modern putu konumuna gelmesi.

4) Bu eğilime karşı en etkili direnci gösteren bir güç olarak dine özgü imana ve onun manevi boyutuna karşı koymak .

5) Felsefe veya en azından ahlak ve psikolojide materyalist bir yol izlemek (Şeriati, 2016a: 79-80).

Bütün bu ideolojileri düşündüğümüzde tümünün ortak özelliği güç; elde etmek, sömürü ve tüketim yoluyla refaha ulaşmaktır. İnsan bu tür sistemlerin içerisinde zaten bir tür olarak kaybolmakta, inkar edilmekte ve özgürlüğünü yitirmeye mahkum edilmektedir. Şeriati'ye göre Hümanizm'in ideolojik bakımdan aşağılık ekonomizm maddeciliğine düşmesiyle, bilinçli, duyarlı ve varlığa egemen yüce melekelerle donanmış iradede soyutlanan insan, şimdi determinist bir tarihsel diyalektik oyunun oyuncuğu ve insan varlığına hükmeden iradesiz maddeci diyalektiğin ürünü olmuştur (Şeriati, 2016a: 69).

Bugünün felaket ve zulümleri Şeriati'ye göre, doğal değil, insani; kör ve maddi güçlerin, toplumun bilinmez karmaşık basit olaylarının değil, gören fikri güçlerin ve toplumun bilinmez karmaşık komplolarının ürünüdür. Tekamülü insanın tekamülüyle ilerler. Şeriati'ye göre artık bedenler değil, ruhlar da ölmektedir. İnsan tıpkı bir ipek böceği gibi, kendi deha ve yaratıcılığında ilerleyip daha sık ördükçe ipektan yapılmış zarif ve yumuşak telli altın kozasında daha da tutsaklaşır (Şeriati, 2016a: 132).

İnsanın kurtuluş ve özgürlüğünü ayaklar altına alan faktörler nelerdir? diye soran Şeriati'ye göre, korkular, tutkular, beklentiler, ihtiraslar, tamahkarlıklar, lezzetler, hevesler, muhafazakarlıklar, zamanın ve zamane insanların rengine bürünmeler, uşaklıklar, yaltanmalar, kölelikler, esaretler, aldatmalar, yalanlar,

çıkarcılıklar, kayırmalar ve torpillerdir. Sosyal hayata ait bütün bu aşağılık bağlar, ruhumuzun, şahsiyetimizin ve insanlığımızın üzerine dolanmakta ve gittikçe daha çok sıkıştırılmaktadır. Şeriatî'ye göre dünkü para yığına bugün korkunç kapitalizme dönüşmüş, dün sınırlı miktardaki vahşi ve yarı ilkel gruplara uygulanan bireysel ve bedensel kölelik, bugün fikri ve ruhsal boyutlu toplumsal kölelik şeklini almıştır. Şeriatî'ye göre beşeriyeti ve medeniyeti tehdit eden şey, insana dolanan ve gittikçe daha da sıkıştırılan bu zincirlerdir (Şeriatî, 2009a: 106-107).

Bu alt başlıktan da anlaşılıyor ki Şeriatî yabancılaşmayı genel anlamda düşünmüştür. Bazı metinlerinde yabancılaşmayı, insanın doğasına uygun düşen cennetten kovulması olarak ifade eder, bazı metinlerinde Batı'da yaygın olan şekliyle kişinin ürettiklerinin kendisi üzerinde hakimiyet kurması anlamında düşünür, bazı metinlerinde ise genel olarak özgürlüğün karşıtı ve kendilikten uzaklaşma olarak görür. Bu anlamda yabancılaşma özgürlüğün karşıtı bir durumdur ve insanın kendi doğal yapısından, benliğinden ve özünden uzaklaşmasıdır. Şeriatî insanın farklı vesile ve sebeplerle aline olduğunu söyler. Bir çalışma sisteminin, özel bir hayat şeklinin ve özel bir araç ile temasın etkisiyle, işine özgü araç ve aletin o hayat şeklinin, onun insani vicdanına, insani özüne, benine girmesiyle, kendisini hissetmemesine kendisi yerine o alet veya aracı hissetmesine sebep olur (Şeriatî, 2016b: 226). Buradan hareketle insanın olumsuz anlamda yabancılaşmasına neden olan faktörlere bakmak gerekir.

2.2. Ali Şeriatî'de Yabancılaşmanın Sebepleri

Bu bölümde Şeriatî'nin, yabancılaşma kavramını türlerine nasıl ayırdığı ve insanın özgürlüğünü yitirmesi noktasında yaşanan olumsuz yabancılaşmaya neden olan faktörlerin nasıl bir engel teşkil ettiği üzerinde durulacaktır.

2.2.1. Makinalaşma ve Tüketim toplumu

Özgürlüğümüzü elimizden alan yabancılaşma Şeriatî'ye göre, makineyle, makineleşmiş düzenle insan ruhuna dayatılan mekanikle ilgili bir konudur. Makinizm Şeriatî'ye göre, insanın, bir insan tekinin çalıştığı köşesinde o makinenin bütünlüğünü asla hissetmediği bir sistem demektir (Şeriatî, 2016b: 239). Makine, insanı üreten, oluşturan ve şekillendiren şeydir. İnsanın varlığının dış dünyadaki tecellisi olan makine, harici bir varlık olarak bağımsızlaşmaya doğru ilerler ve insanın bağımsızlığını elinden alır (Şeriatî, 2012: 94). Şeriatî *Yeni Çağın Özellikleri* adlı eserinde makinenin özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır:

Birincisi, üretimde ilerlemedir. Bir makine üretimini uzun bir zaman boyunca aynı tutamaz, üçüncü ve dördüncü yıllarda, birinci ve ikinci yıllardan daha fazla üretim yapması gerekir. Makine üretimini sadece geri bırakmakla kalmaz, aynı zamanda hep aynı oranda da tutamaz. İnsanların ihtiyaç duyduğu ya da duymadığı şeyin üretimini geliştirmekten başka bir çaresi yoktur, aksi halde parçalanır gider (Şeriatî, 2015c: 305).

İkincisi çeşitliliktir. Ürettiği malların sürekli olarak sadece nicelik yönünden önceki mallardan iyi olması değil, aynı zamanda çeşit yönünden de daha fazla ve daha yeni olanı bulması gerekir; çünkü değişik rekabetler her zaman için vardır ve bu rekabetler o malların yakın çeşitlerine daha iyi bir şekiller ve tarzlar kazandırır, ayrıca insanın çeşit arayan zevki ise benzer malların ardına düştüğü için, diğer kişinin malları yerde kalır. Buna göre hem üretimini arttırması hem de ürettiği mallara kalite yönünden çeşitlilik kazandırması gerekir (Şeriatî, 2015c: 306).

Üçüncüsü, fiyat indirimidir. Makine bir taraftan üretimini arttırmak zorunda, diğer taraftan fiyatını azaltmak zorundadır, çünkü fiyatlarda azaltma ile rakibinin benzer ürünlerine karşı pazarını koruyabilmesi veya yeni pazarlar keşfedebilmesi ve ele geçirebilmesi gerekir. Bu makinizm sisteminde ortaya çıkan tezat ve çelişkidir.

Neden? Çünkü bir taraftan fiyatı düşürmek zorunda, diğer taraftan da personelin, masrafını azaltmak zorundadır. Buna ek olarak satın aldığı hammaddeler de her geçen yıl daha da artmaktadır. Makinizm'in çelişkisi, kimi zaman makinizmin patlaması, hatta sınıfların patlaması ile neticelenmesidir (Şeriatî, 2015c: 307).

Dördüncüsü, bağımsızlığa meyil ve insana ihtiyaç duymamadır. Şeriatî'ye göre makine ortaya çıktığında sürekli insana ihtiyaç duymamaya meyleder. İlerleme kazandığı ölçüde, bin kişi olan işçisi yüz işçi olur. Diğer yıl işçisinin artacağı yerde, azalmakta ve teknisyenler yavaş yavaş makinenin çevresinden ve yanından kenara çekilmekteler; zira otomotikleşmekteler. Bu nedenledir ki elli mühendis, yüz elli teknisyen ve bin işçisi olan fabrika, şu an tamamen otomatik bir şekilde sadece bir kontrol edene ve sıradan birkaç işçiye ihtiyaç duymaktadır. Böylece makine sürekli kendisinin insana ihtiyaç duymadığı ve daha sonra ise insandan bağımsız olduğu bir yöne ilerlemektedir (Şeriatî, 2015c: 307).

Yukarıda saydığımız özelliklerden anlaşılacağı gibi Şeriatî'ye göre makineleşme, maddi yaşantı, dünya burjuvazisinin tüketimci kültürü, insanı iktisadi bir hayvana dönüştürmüştür. İnsanlığı bilimsel ve teknik gücün zirvesinde içi boş, kuru ve yüzeysel yapmıştır. İnsanları güçlü, kurnaz; fakat çok aşağılık yapmıştır. Ahlaki ve ruhsal açıdan çok güçsüz bırakmıştır. Bugünkü insanı, kendi hazırladığı maddi yaşantıya karşı isyan ettirmiştir. Ticari kültüre, sanayi kültüre ve tüketim toplumuna karşı isyan ettirmiştir (Şeriatî, 2006b: 169).

Şeriatî, makinenin insanın insani yarısına saldırdığını söyler ve bu noktada insanın iki yönünün olduğuna dikkat çeker. Bunlardan biri araç yönüdür, diğeri ise insani yöndür. Göz, el, parmaklar, ayak, diş, dil bütünüyle araç yönüdür. Yani bunlar benim araçlarımdır, "kendi" m değildirler. Bundan dolayı kalem tutacağım zaman kendi araç yönümü yani parmaklarımı ararım; gözlük takacağım zaman araç yönümü yani görme aracı olan gözlerimi kullanırım. Gözlük sonradan eklenen ve benim görme duyumu destekleyen teknik bir araçtır. Küreği elime aldığım da, araç yönüm olan elimi kullanırım, öyleyse kürek benim elimin devamıdır, ayakkabı ise ayağımın devamıdır (Şeriatî, 2015c: 312). Numune ve misal olarak gördüğümüz gibi ressamlık fırça kalem ve boyadan başka bir şeydir; fırça kalem ve boya insanın araç yönünün devamıdır, yani ressam parmaklarıyla resim yapmaktadır, şimdi fırça kalemle daha

iyi resim yapabilmektedir. Öyleyse parmakları gelişim kazanmıştır, ancak ressamlık insanın insanlığının bir bölümünün tecelli etmesidir ve ressamlığın yerini fotoğrafçılığa verdiklerinde, artık fotoğrafçılık benim araç yönümün devamı olmaz, benim insanlığımın yarısının devamı olur (Şeriat, 2015c: 312). Makinenin aletleriyle içli dışlı olan kimseler Şeriatî'ye göre, yavaş yavaş bu makinenin aleti şekline dönüşürler; onların çeşitli temayülleri, özgürlükleri, beğenileri, durum değişiklikleri hep insanın iradesinde olmayan kör maddî bir düzene tabi olur (Şeriatî, 2016b: 239-240). Bu da yabancılaşmanın olumsuz yönde gelişmiş olduğunu göstermektedir.

Şeriatî bu meselenin açıklanması için en güzel örneğin Charlie Chapli'nin "Modern Zaman" isimli filmdeki olayların olduğunu söyler. Charlie, "Modern Zaman" filminde şöyle bir insanı oynamaktadır: Bu insan hür, çeşitli duygu ve düşünceleri olan, aşık, babasına karşı hürmetkar ve eski dostlarına karşı heyecanlanan, düşünme ve anlama ihtiyacı olan, hayatın çeşitli boyutlarına karşı değişik istek ve tepkileri olan biridir. Bu adam, caddede annesini gördüğü zaman, bir ayrılıktan sonra annesini gören bir çocuğun duyguları onda meydana geliyormuş. Arkadaşını gördüğünde de sanki onu uzun bir süre görmemiş gibi, beraber bir köşede oturup, konuşmak, ona hayattan söz etmek istiyormuş (Şeriatî, 2016b: 183). Sevgilisini görünce, onda aşk ve muhabbet duygusu beliriyor ve gönlü onunla birlikte oturup dertleşmek istiyormuş. Sonuçta çeşitli istek ve ihtiyaçları olan hür bir insandır. Sonra bu insan bir fabrikada çalışmaya gidiyor. Bu fabrika, çok büyük ve bu işçi beyefendinin tasavvur edemeyeceği derecede dağınık bir fabrikadır. Personel ve teknik donanım bakımından büyük olan bu tesisatın hepsinin ne yaptığını ve bunların birbirleriyle nasıl bir ilişkide olduğunu bilmiyor (Şeriatî, 2016b: 183). Bu şahıs bir büroya gidiyor ve birkaç fotoğrafıyla ve birkaç nüfuz cüzdanı suretini buraya veriyor. Sonra belirtilen odaya gidiyor. Ona "Şu numaralı odaya git , işe başla!" diyorlar (Şeriatî, 2016b: 183). On saat çalışmak üzere odaya gittikten sonra bir bay geliyor ve: "Gel senin işin budur" diyor. İş atölyesi büyük bir alandır. Madeni bir şerit tek düze bir şekilde hareket halindedir. Bu şerit bir taraftan giriyor ve başka bir tarafa gidiyor. Başka odalara, diğer tesislere ve diğer bölümlere gidiyor. Bu adam, şeridin nereden geldiğini, nereye gittiğini ve niçin bu işi yaptığını bilmiyor. Yedi sekiz kişi de burada, onun yanında durmuşlar. Bu şahsın işi, hareket eden o şerit

üzerindeki cihazın iki vidasını döndürmek, sonra ikinci defa çevrilmiş olan iki vidayı çevirmek, üçüncü vidayı iki devir döndürmek ve yine iki devir döndürülen üçüncü vidayı yarım devir döndürmek. İş bu şekilde sekiz dokuz saat devam ediyor. Sonra zil çalıyor ve bu şahıs evine geliyor. Artık mesaisi bitti. Vidalara ne oldu? Bu iş niçin yapıldı? Nereden geliyordu? Aslında yaptığı işi tasavvur etmiyordu (Şeriatî, 2016b: 184). Oysa Şeriatî'ye göre bir insanın karakterini çizen özelliklerden biri, önce yaptığı işi ölçüp değerlendirir, sonra seçtiği işi düşündüğü bir hedeften dolayı seçer ve işin seyrini uygun bir düzene göre sıraya koyar, sonra işi konusunda düşünür. Ben bu işi yapıyorum. Bunun sonucu şudur ve bu iş şu hedefe ulaşıyor. İş hakkında bilgisi vardır, işi bilinçli yapar. Zira bu insan, çeşitli düşünceleri, hissiyatı ve ihtiyaçları olan bir insandır (Şeriatî, 2016b: 184). Fakat, Charlie Chapli'nin bu durum ve şartlarda çalışan işçisi böyle bir durumda çalışırken annesi, nişanlısı ve arkadaşı onu görmek için fabrikaya geliyor. Bu adam makine sistemiyle çalışan düzene alışmadığı için tam çalışırken sevgilisini, annesini ya da çocuğunu görür görmez vidayı bırakıp öpüşmeye hal hatır sormaya gidiyor. Tam bu sırada bir de bakıyor ki ne görsün, polisler gelmiş, kırmızı lambalar yanmıştır. Fabrikanın kontrol mekanizmalarından bir vidanın dönmediğini anlamışlar ve bütün her şey durma noktasına gelmiştir. Buna maruz kalan o işçide bir insani duygunun tecelli etme imkanı yoktur. Onun gözünde bütün dünya iki vidayı çevir, üçüncüyü döndürden ibarettir (Şeriatî, 2016b: 185-186). Marcuse'in deyişi ile "Tek boyutlu İnsan", Rene Guenon'un ifadesiyle "Noksan Olmuş İnsan" ve Chandel'in deyişiyle "Döngüsel Bir İnsan" (tüketim için üretim, üretim için tüketim) haline geliyor. Bu nedendir ki alemin şerefli olan insan, tornavidanın idamesine dönüştürerek kendisine yabancılaşıyor (Şeriatî, 2016b: 186). Görüldüğü üzere bu filmde insan iş aleti vasıtasıyla kendisine olumsuz anlamda yabancılaşmıştır. Kendi bağımsız ve gerçek şahsiyetini unutarak, kendisi yerine o iş aletini hissettiği için de özgürleşememiştir. Keza üretim araçları onu yönlendirmişlerdir.

Şeriatî'ye göre insanın muhtelif halleri vardır, çeşitli aşkları vardır, farklı kinleri vardır, nefretleri vardır ve farklı değişimleri vardır; ama bütün bunlar, ömrün tamamını birbirine benzeyen tekdüze bir düzeneğe kurban olurlar. Makine yayıldığı ve bütün insani istidat ve yetenekleri kuşattığı ölçüde insan makineyle mahfoluyor ve

makineye dönüşüyor, kendisini yabancı, makineyi ise kendisi olarak görüyor (Şeriati, 2016b: 239-240). Şeriati makinenin insanın yerine geçip özgürlüğünü elinden aldığını şu sözleri ile dile getirmektedir:

Makine ayaklarımızın yerine geçinceye kadar bir kusuru yoktu. Çünkü bu istidatlar özsel ve insana has değildir. Fakat korkunç olan, makinenin insana has özelliklerinin yerine geçtiği zamandır. Sonra insanlığın kendisine bağlı olduğu insani özellikler zayıflıyor. Mesela; beyni düşünmekten alıkoyan hesap makinesi sistemleri ve muhtemelen elektronik makineler, duygusal özelliklerin birçoğunu etkiliyor. Yani kendileriyle ilişkilerimiz bulunan birçok insan yerine geçiyorlar. Mesela; eş, baba, öğretmen vs.nin yerini alıyorlar. Makinesiz toplumlarda bulunan yeteneklerin birçoğu, makineli toplumlardan ortaya çıkmıştır. Birçok duygu ayaklar altında çığnemiş ve işler üzerindeki otoritemiz zayıflamıştır. Makine müdahalesi insan ruhunun en soylu boyutlarında gerçekleşecektir. Makine işte o zaman insanı yutacaktır (Şeriati, 2015c: 237).

Bu pasajdan da anlaşılacağı gibi makinenin insana yapmış olduğu bu dayatma insanı hor, kusurlu ve tek boyutlu kılmaktadır. Birçok insani duygu ve güç, kullanılmamaktan dolayı zayıflamakta ve yok olmaktadır. Bundan daha önemlisi, insan insanlığını kaybetme tehdidiyle ve özgürlüğünü yitirme tehdidiyle karşı karşıyadır. Böylece makine karşısında makinenin şahsiyeti, kendi şahsiyetinin önüne geçmektedir. Bir müddet sonra, kendini ben olarak değil, makine araçlarından bir araç olarak hissetmeye başlamaktadır. Bu da yabancılaşmanın olumsuz yönde gelişmiş olduğu göstermektedir.

Şeriati gibi From'a göre de insanoğlu sonsuz ekonomi çarkında bir dişli haline gelmiştir, sermayesi varsa önemli, yoksa önemsiz bir dişlidir ama o ne olursa olsun, kendi dışında bir amaca hizmet eden bir dişli haline gelmiştir (From, 2011: 98). From'a göre insanoğlu, dünyasını kurmuştur, fabrikalar, evler kurmuştur, otomobiller, giysiler üretmekte tahıl ve meyve yetiştirmektedir. Ama kendi eliyle ürettiği ürüne yabancı hale gelmiştir, artık inşa ettiği dünyanın efendisi değildir; tersine, bu dünya onun efendisi olmuştur, insan dünyanın önünde eğilmekte, elinden geldiği kadar onu mutlu etmeye, eğitmeye, düzeltmeye çalışmaktadır. Kendi elleriyle yaptığı şey, insanın Tanrısı haline gelmiştir. Kişisel çıkarların peşinde gidiyor gibi görünse de gerçeklikte bütün benliği ve onunla birlikte bütün somut gizilgüçleri, kendi elleriyle inşa ettiği makinenin amaçlarına hizmet eden bir araç haline gelmiştir (From, 2011, 104). Bu düşünce Erich From'un da dile getirdiği şu sözleri akla getirmektedir:

Çağdaş insan hâlâ kaygılı; özgürlüğünü çeşit çeşit diktatörlere teslim etmeye doğru gidiyor; kendisini makinenin küçük bir çarkına dönüştürmüş, karnı tok, sırtı pek, ama özgür bir insan değil, bir robot haline gelerek bu özgürlüğü yitirmek yönünde ilerletiliyor” (From, 2011: 15).

Bu pasajdan yola çıkarak denilebilir ki insan, dayatılan bu baş döndürücü hızın ortasında daha mahkum ve daha kendisine yabancı oluyor. Maddi tüketim için çalışmaya ve çalışmak için tüketmeye dalması, onun kendisine yabancılaşmasına neden oluyor. Davranışları ve kararları kendisine ait değildir. From’a göre yalnızca ekonomik ilişkiler değil, insanlar arasındaki kişisel ilişkilerde yabancılaşmış durumdadır. Ancak bu kullanma ve yabancılaşma ruhunun belki de en önemli ve en yıkıcı örneği, bireyin kendi benliğiyle olan ilişkisinde görülmektedir. İnsan yalnızca meta satmaz, kendisini de satar ve kendisini bir meta olarak görür. Bu da insanın özgürleşmesine engel teşkil eden bir faktör olur (From, 2011: 105).

Şeriatî bir yandan makinenin insanın hayatına tahakküm edip insanı olumsuz anlamda yabancılaştırdığını ve özgür olmasını engellediğini söylerken, diğer yandan makinenin insanın iş saatini özgürleştirdiğini şu sözleri ile dile getirir:

Makine insanlığın kurtarıcısı olabilir. Makine, insanı tabiatın boyunduruğundan, esaretinden, istek, ihtiyaç ve mahrumiyetlerin ağırlığından kurtarabilir. Bilim de böyledir. İnsanın kendini manevi eğitimi ve gelişimiyle meşgul olabileceği serbest zamanlar rahatlamayı artırır. Makine yokken ben, ekmeğim, elbisem ve evim için çalışmak zorundayım. Ama şimdi makine var, öyleyse günde bir saat çalışmak lazım. Makine, fazla iş yapma kaydından kurtardığı her saati benim irademe veriyor. Bu insanlığın en büyük kurtarıcısıdır (Şeriatî, 2016b: 202-203).

Bu pasajdan da anlaşılacağı gibi geçmişte insanın asıl ihtiyaçlarını temin edebilmesi için günde on iki saat çalışması gerekiyorken, makine aynı tüketimleri onun için bir saat içerisinde temin edebilme fırsatı sunar ve on bir saatini ise özgürleştirir. Nitekim makinizm bu on bir saati de yutmaktadır. Şeriatî neden? diye sorar. Ona göre reklamlar, felsefe, modalar, rekabetler ve psikolojik yöntemler bize ek ihtiyaçlar dayatmaktadır; asıl ihtiyaçlar için makine ile bir saat çalışırken, kapitalizm ve makinizm asıl ihtiyaçları ve yapay tüketimleri yüz kat fazlasıyla dayattığı için insanın özgürleşimine bir fırsat sunmaz (Şeriatî, 2016b: 328).

Marcuse da *Tek Boyutlu İnsan* adlı eserinde insan ihtiyaçlarını gerçek ve yapay ihtiyaçlar olarak ikiye ayırmıştır. Yapay olanlar bireyin baskı altında tutulması için belirli toplumsal çıkarların ileri sürdüğü ihtiyaçlardır. Bu ihtiyaçlar eziyete,

saldırıcılığa, sefalete ve adaletsizliğe yol açan ihtiyaçlardır. Reklam programlarının ileri sürdüğü biçimde dinlenme, eğlenme, davranma ve tüketme ihtiyaçları ile başkalarının sevdiklerini sevmek ve nefret ettiklerinden nefret etme ihtiyacı, bu yapay ihtiyaçlar sınıfına girer (Marcuse, 1968: 32-34). Yapay ihtiyaçların insanı yönettiğini Marcuse şu sözleriyle izah etmektedir:

İşçi ve patron aynı televizyon programını seyrediyor ve aynı sayfeyelere gidiyorlarsa; daktilo kızın makyajı, patronun kızının makyajı kadar çekici ve güzelse; zencinin bir Cadillac arabası varsa; hepsi aynı gazeteyi okuyorlarsa, bu benzerlikler, sınıfların ortadan kalktığını göstermez. Sadece kurulu düzenin korunmasına yarayan ihtiyaç ve doygunlukların temeldeki halk tarafından ne denli geniş ölçüde paylaşıldıklarını gösterir (Marcuse, 1968: 36).

Bu pasajdan da anlaşılacağı gibi gerçek gereksinimlerin yerini toplumda yapay gereksinimler almıştır. Yabancılaşan kişi, toplumsal yapı karşısında eleştireliliğini yitirerek ona boyun eğmiş ve yabancılaştırılan yaşamı içinde kaybolup gitmiştir.

İlahi değerlere ve Tanrısal öze sahip olan böyle bir varlık Şeriatî'ye göre, gündelik hayatın peşine düşmüştür. Şeriatî gündelik hayatın peşinde olan insanın sürekli aynı şeyleri tekrar ettiğini söyler. Bu döngüsel hayatta insan sürekli yer, uyur, kalkar, yemek için çalışır, çalışmak için yer, boş kalmak için çalışır, çalışmak için boş kalır, tüketmek için üretir, üretmek için tüketir. Bu durumu açıklığa kavuşturmak için Şeriatî H.z Ali'nin görüşlerini merkez alır. H.z Ali'ye göre insan değirmen eşiği gibidir. Sabah yola salarlar; çalışıp çabalayarak hareket eder, gider ama gün batımında sabah başladığı yerde olduğunu görür. Dön dur. Şeriatî bu döngünün hem geçmişte hem de şimdi, medeni veya ilkel, Doğulu veya Batılı insanın kaderi olduğunu söyler (Şeriatî, 2016h: 17).

Şeriatî'ye göre insanın gündelik hayatında yıktığı, elden çıkardığı ve feda ettiği ilk şey isyandır. İnsanı dünyada Tanrı benzeri yapan isyanı kaybediyor. Niçin? diye soran Şeriatî'ye göre basit bir taksit için. İki, üç, beş yıllık senet imzalıyor; artık yerinden oynatılamıyor. Başına gelen her talihsizlikte "Peki baş üstüne" demesi gerekiyor, zira taksitler onun maaşına, gelinine ve durumuna göredir. İnsanın Tanrı benzeri olmasının, bir buzdolabına, bir eve, bir otomobile feda edildiğini görüyoruz. Şeriatî'ye göre böyle bir çaba içerisinde olan bu insan, neleri kaybettiğini, bunlara karşılık neleri kazandığını ve nelerden zevk aldığını anlayamıyor. İsyankarlık, Tanrısal olma yeteneği ve Allah'ın yeryüzündeki halifelikliğini feda etme karşılığında

bir otomobile sahip olmak, ne kadar zevk veriyor ki zevkin bedeli isyan ve inkar olsun? İsyanın, reddetmenin, yaratıcı olmanın, bilincin tadını almış bir kimse bunu başka bir değerle değişmez. Fakat nasıl oluyor da biz kolayca değişiyoruz? diye soran Şeriatî bunu öz bilincimizin olmamasına bağlar. Ona göre güçlü bir el sıkıntıya düştüğümüz zaman bizi bu bataklığın içinden çekip çıkarmalı, güneşin içinde muhafaza etmeli, kurutmalı, sarsmalı ve “Sensin sen” demelidir (Şeriatî, 2016h: 20-21). Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere insan gündelik hayatta her şeyiyle dışa dönük olduğu için kendi özüne olumsuz anlamda yabancılaşıyor. Kendisine zevk veren şeylere yöneldiği için de özgürleşemiyor.

Tüketim Şeriatî'ye göre günümüzde bilimcilik yerine, din yerine, irfan yerine, insani değerlerin yerine, hümanizm yerine geçip oturmuş olan bir şeydir. Herkes ona inanmaktadır. Bütün hayat felsefemiz Şeriatî'ye göre, tüketim olmuştur ve hepimiz tüketim mabedinin kurbanıyız. Üretim sistemleri bizi o kadar tüketime itmişlerdir ki bizim için asla bir fırsat söz konusu değildir (Şeriatî, 2016b: 294). Makine gelip on saatlik işi iki saatte bizim için bitiriyor; dolayısıyla makine bize sekiz saatlik özgürlük bırakıyor. Ama kapitalizm, tüketim baskısı ve asaleti, bu sekiz saati üzerine koyduğu diğer sekiz saatin ilavesiyle bizden alıyor. Bunun sebebi Şeriatî'ye göre, tüketim asaletinin, günümüz insanının pratik ibadeti olan bir din halini almış olmasıdır. Üretim düzeni, hem bilimi hem insanı hem üretimi hem özgürlüğü hem işi hem de insanın boş zamanını, yani her şeyimizi kurban etmiştir. Ne kadar çok üretim varsa o kadar çok feda ediyor; insan, tüketim asaleti içinde, kendi asaletini kaybediyor, hatta kendisini düşünmek için en ufak bir fırsat vermiyor (Şeriatî, 2016b: 295). Zira Şeriatî'ye göre her bireyin hakiki hayatı, gerçek ömrü, sadece özgür saatlerinden; özgür olabildiği, özgür düşünebildiği, dinlenebildiği, özgürce mütalaada bulunabildiği, kısaca istediği biçimde geçirebildiği saatlerden ibarettir. Bu insanın kendini aradığı, kendini yarattığı, kendisi ve yaratılışı üzerinde düşünmekle meşgul olduğu boş vakitleridir. Sanayi, makine ve modern medeniyet, bu boş zamanları daha da arttırıyor; çünkü on beş saatlik işi bir saate indiriyor. Bundan dolayı bizim gerçek tüketimlerimiz öyle idi bugünün makinesi bize çok zaman bırakıyor; ama kar ve rekabet için daha çok tüketim ve daha fazla mal üreten yeni tüketim yaratıcıları, insan için yeni masraflar, tüketimler, yapay ihtiyaçlar, yeni

yapay eğlenceler meydana getiriyorlar. Bu elde edilen zamanın kaybedilmesi demektir (Şeriati, 2016b: 244 -245).

Şeriati tüketim medeniyetinin vahşilikten daha kötü olduğunu söyler. Bir vahşi, medeniyet tüketmekte olan bir insandan daha ileridir. Niçin? Vahşinin üretim yoluyla medenileşme şansı vardır. Ama tüketici olan diğeri, hiç üretici olmaksızın üreticilik şansını yitirir (Şeriati, 2016h: 71). Şeriati lüks ne demektir? sorar ve şöyle yanıtlar: Tüketimde ilerleme, tüketim medeniyeti. Üretim şansını elimizden almak için bizi uğruna kurban ettikleri şey, hem fikri hem ekonomik hem de mekanik üretimdir. Bütün Doğu, tüketimci üretimin kurbanıdır. Hangi yolla? Taklit yoluyla (Şeriati, 2016h: 75). Şeriati'ye göre bu ileri ve hızlı modernizasyon, iki şarttan daha fazlasını istemiyor: Birincisi, bilinç ve kişilik sahibi olamamak. İkincisi ise para ve imkanlara sahip olmaktır (Şeriati, 2007a: 124).

Ali Şeriati, makinenin alınıp satılan bir meta olmaktan çok, modern, sosyal bir "makinist" yaşam biçimini tesisinin kaynağı olduğunu şu şekilde ileri sürer: "*Makinizm sosyolojik bir fenomendir. O, pazarlanabilen, tüketilebilen teknik bir ürün ya da meta değil, belli bir sosyal düzendir*" (Öçal, 2012: 356). Makineleşmeyle gelen bu sosyal düzen, Şeriati'ye göre Batılı hayatın çeşitli alanlara ve Batı coğrafi sınırlarının ötesine yayıldı. Makinizm modern hayatın her alanını kuşatma altına aldığı gibi insanın özgür olmasını da engelledi (Öçal, 2012: 356). Şeriati'ye göre makinizm, özel mülkiyetin ortaya çıkmasıyla birlikte yaratılan sosyal biçimlenmenin karmaşık çeşididir. Nasıl ki özel mülkiyetin ortaya çıkışı yeni bir dünya anlayışını beraberinde getirdiyse, aynı şekilde makineleşme de yeni bir dünya kavramı oluşturdu. Şeriati bunu açıklamak için makineleşmenin tarihsel seyrine şu şekilde dikkat çeker:

Fransız devriminden sonra burjuvazi, Ortaçağ aristokrasisini bir kenara iter ve bilimi kendisine ilke edinir. Burjuvazi tüm varlığı tek bir kelimedede toplar: Tüketim. Ne kadar çok tüketilirse o kadar iyi. Hayatın amacı tüketimdedir, maddi ve ekonomik ihtiyaçların giderilmesindedir. Burjuvazi toplumun ekonomik ihtiyaçlarını karşılaması dolayısıyla, insanın etik bir varlıktan tüketen bir yaratığa dönüşmesi ona sınıfsal bir avantaj sağlıyordu (Subaşı, 2013: 213).

İnsanın girdiği makinizm merhalesi Şeriati'ye göre, insani faziletlerin ve özelliklerin, çeşitli bireysel ve toplumsal yeteneklerin ortadan kalktığı, Doğulu, Batılı, Müslüman, Hristiyan, yetenekli, yeteneksiz, tarihli, tarihsiz, zenci Afrikalı,

sarı Çinli, İranlı, Amerikalı bütün insanların ve tarih boyunca her birisi kendisini bir şekilde göstermiş olan ve bir şekilde gelişen tüm yeteneklerin ve her birisi kendi özel yeteneğini açığa çıkaran bütün fertlerin ve bütün faziletlerin kaybolduğu ve hepsinin tek tip olduğu bir tüketim merhalesidir. Meydana gelen bu makinizm döneminde fertlerin ve milletlerin kültürleri, yetenekleri, faziletleri ve özgür gelişimleri feda edilir (Şeriati, 2013a: 43-44).

Şeriati makinizm karşısında ne yapmalıyız? diye sorar. Gandi gibi makinizmi reddedemeyiz; zira makinizm var onu reddetme beşerin duraklamasıdır ve duraklayış geriye dönüşü kabul etmemelidir. Ancak bizi tamamen ele geçirmesi için de teslim olamayız, zira sonrası bugünün insanının başına gelen bütün perişanlıklara ve sıkıntılara bile bile düşer olmaktır. Makinizm bugünün insanının Batı'da yaşamış olduğu bir tecrübeyi ve bizim bu tecrübeyi tekrardan yaşamamamız için ibret almamız gerekir (Şeriati, 2015c: 330). O halde ne yapmalıyız? diye soran Şeriati bu noktadaki görüşlerini Fanon'un görüşlerine dayanarak açıklar. Fanon'a göre Amerika'yı inşa edip ikinci bir Avrupa inşa etmek için çalışmamalıyız. Avrupa'yı takip için çabalama yerine makinenin çevre kapısına girişle insanlığın makinizm sistemini reddedelim ve arkaya dizilip delicesine bir ritimle sadece ve sadece tüketime saldırmak ve insanın insanlığını kaybetmesi yerine, çalışıp birbirimizin yanında hareket edelim. "Yeni insan", "yeni düşünce" ve "yeni nesil"i Doğuda inşa etmek için (Şeriati, 2015c: 330-331).

Bu alt başlığa dayanılarak denilebilir ki hayatın her alanına sirayet eden makine ve tüketim insanı kendisine bağımlı kıldılar ve onu kendi özüne karşı olumsuz anlamda yabancılaştırdılar. Bu durumda insan kendisini tanıyan, meydana getiren, yaratan ve seçen bir irade olarak bulamamıştır ve kendi insani beni olan özgürlüğünü yitirmiştir. Keza seçen kendisi değildir.

2.2.2. Teknokrasi ve Bürokrasi

Özgürlüğümüzü sınırlayan yabancılaşma Şeriati'ye göre, kimi zaman teknokrasi nedeniyle, kimi zamanda idari bir düzen vasıtasıyla meydana geliyor. Bu bürokrasiden kaynaklanan yabancılaşmadır. Bürokrasi karmaşık idari teşkilatlar demektir (Şeriati, 2016b: 239). Şeriati Max Weber'in bürokrasi sistemini şu şekilde açıkladığına dikkat çeker: "iki bin işçinin bulunduğu büyük bir kurumda, her bir

kimse bir gişenin arkasında oturmuştur; bu beyefendi de gitgide kendisinin gişe olduğunu hissetmekte, hal da onu “gişe beyefendi” hissediyorlar. Onun tüm olanakları, idealleri ve varlığı “779” numaralı o kafesin içinde saklıdır; gişeden dışarı çıkamaz; tüm geleceğini de tüketimleri için saklıdır; gişeden dışarı çıkamaz; tüm geleceğini de tüketimleri için o gişede önceden satmıştır! Kendisini filan kimsenin oğlu Mr.Mishel olarak hissedeceği yerde daha çok “779” numaralı Mr. Gişe olarak hissettiğini görüyoruz (Şeriati, 2015c: 318). Bürokrasi sisteminde insan Şeriati’ye göre, kendi işini seçmemektedir, zira bürokrasi, bütün toplumu avucuna alan ve kişiyi seçtiği veya gönlünün istediği yere değil, her şahsı zorla ihtiyacı olan yere atayan örümcek ağlarına benzeyen karışık bir sistemdir (Şeriati, 2015c: 319).

Şeriati *Medeniyet Tarihi II* adlı eserinde bürokrasinin iki aşamada gerçekleştiğini söyler. İlk aşamada bürokrasi, insanın iç dünyasını ve ruhunu işgal eder. İkinci aşamada ise toplumu kendi esiri yapar (Şeriati, 1998a: 22). Şeriati’ye göre geçmişte bir sakatatçı bağımsız idi, istediği işi yapıyordu. Tezgahını toplamak veya genişletmek istediği zaman istediği şekilde davranıyordu. Fakat zamanın cebri, onu bir sınıf şekline zorluyor. Sınıf ile sosyal bir “biz”e bağlanıyor. Sınıf bir başkanlık heyeti seçiyor. Sınıfın başkanlık heyeti, mali kuruluşlardan, sınıf bankalarından borç alıyor, buna karşılık bir takım sözler veriliyor. Bu şekilde bütün sınıf bankaya bağlanmış oluyor. Bu birleşme günden güne daha şiddetli daha karmaşık bir hal alıyor (Şeriati, 1998a: 22-23). Söz konusu olan sistemde yaşayan bir bireyi düşündüğümüzde özgürlüğünden söz edemeyiz; zira birey artık bir idarenin üyesi olmuştur ve çeşitli yönlerden muhtelif gruplara bağlandığı için de kendi özüne olumsuz anlamda yabancılaşmıştır.

Şeriati bürokrasinin ruh üzerindeki etkisinin çok acımasız olduğuna dikkat çeker. İnsanın duygu ve hisleri, ruhtan kaynaklanan faktörlere bağlı olduğu için bürokrasi bu derin ve gizli faktörleri yok etmekte ve insanı kendisine yabancılaştırmaktadır. İnsanın ümitlerinin ve ihtiyaçlarının yerine idari düzeni geçirmektedir. Bu düzende insan bağımsız olarak çalışmıyor aksine, bu düzen insanı acılaştırıyor. Şeriati’ye göre geçmişte yardım istemek ve yardım ulaştırmak için insana ihtiyaç duyuyorduk. Fakat bugünkü toplum, insanın bütün ihtiyaçlarını (matbuat, radyo, sinema, televizyon) karşılamaktadır. Bu durum fertlerin birbirlerine

karşı olan mesafelerini arttırmış, insanların birbirlerine olan ihtiyaçlarını ya yok etmiş ya da azaltmıştır (Şeriatî, 1998a: 23-24). Öyle anlaşılıyor ki insanların topluma körü körüne olan bağlılıkları, onların ruhsal ve insani ilişkilerin kesilmesine sebep olarak özgürlüklerini yitirmelerine neden olmuştur.

Şeriatî'ye göre teknokrazi ve bürokrasi bugünkü dünyaya hakim olan iki sistemdir. Bu iki sistem insana belirli özellikleri bulunan bir çalışmayı yüklüyorlar. İdari veya teknoloji sisteminde, insan çarklar arasında kalan bir cisim gibi ya vidaya veya contaya dönüşür. Değişik boyutları olan, ömrünün sonuna kadar serbest seçme hakkı bulunan ve işin tamamını yapan bir insanın yerine, bir işin sadece bir bölümünü monoton bir şekilde tekrarlayan bir varlığa dönüşür (Şeriatî, 2004: 112). Şeriatî *Kapitalizm* adlı eserinde bürokrasi ve makine sisteminde çalışan insanın, yaptığı iş konusunda gerekli bilince ve özgürlüğe sahip olmadığını şu sözleriyle dile getirir:

Bir insanın banka, borsa ve havayolları gibi büyük bir kurumda çalışıyor olmasına rağmen, uçağın iniş ve kalkışından oluşan bütün bir harekette müdahalesi olamaz; bu işte sadece cüzi bir işi ifa eder. Sadece şu vidayı sıkar, işaret verir veya şu kağıdın altını imzalar, reis beydir. Veya sadece güvenlik, kontrol, yerleşim veya reis beyin ilgisini çekmekle görevlidir. Borsada müdürdür veya para saymakla görevlidir veya bir bandın kenarında durmuş ve nereden gelip, nereye gittiğinden habersiz olduğu badın üstündeki vidayı arada bir sıkıştırmaktan sorumludur. Bürokrasi ve teknokrasideki işçi "unsur" değil, bir "robot"tur. Hizmetçidir, memur değil (Şeriatî, 2004: 112-113).

Bu pasajdan da anlaşılacağı gibi bürokrasi ve teknokrasideki işçi bir robottur ömrünün sonuna kadar kendisi açısından manasız olan bir hareketi tekrarlamıştır. Şeriatî'ye göre tohumu eken, hasat eden, harmanda taneyi samandan ayırıp değirmene götüren, un yapan ve sonra da ekmeğini yiyen çiftçininkinin tam tersidir durum. Çiftçi, yaptığı işin bilincindedir. Eylemini kendisi seçmiştir, eylemi ereksel nedeninin sonucudur; aline olmamıştır. Bürokrasi ya da teknokrazi sistemindeki birey ise etken olmayan ve bir parça ya da bir şube durumuna gelmiş olan insandır (Şeriatî, 2006a: 200). Zira özgür insan işleyen, çalışan ve yaptığından haberdar olan kimsedir. Çalışmasının ve hedefinin bilincindedir. Çalışacağı sahayı özgürce seçer, yapacağı işin araç ve gereçlerini icat eder (Şeriatî, 2004: 113).

Bu alt başlıktan da anlaşılacağı üzere teknokrazi ve bürokrasi sisteminde işçi, gerçekleştirdiği edime karşı özbilinç duygusu taşımadığı için kendi özüne karşı

olumsuz anlamda yabancılaşmıştır ve özgürlüğünü yitirmiştir. Keza, iş onu belirlemiştir.

2.2.3. Burjuvazi

İnsanın özgürlüğünü yitirdiği bir diğer faktör Şeriatî'ye göre, para ve burjuvazi vasıtasıyla ortaya çıkan yabancılaşmadır. Burjuvazi, para, ticaret ve sanayiye dayalı şehir hayatında yaşayan, yani ne ağa ne de reaya olan orta halli sınıf demektir (Şeriatî, 2015c: 94). Ağaya kulluk duygusu ve ağanın üstünlüğüne inancı yoktur. Kendisine dayanır. Kendi çalışır, kendi para kazanır (2015c: 99-100). Burjuvazi, felsefi bir teori, bilimsel bir ekol veya ideoloji değil, ekonomik bir sistemdir (Şeriatî, 2016a: 171). Şeriatî *Yeni Çağın Özellikleri* adlı eserinde burjuvazinin özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır:

1) Çeşitlilik: Tarımsal hayatın tersinedir. Bir çiftçinin hayatına girsek tüketimi birkaç kalemden fazla değildir. Elbisesi ya yündendir; ya da iplikten; şekli de sabittir. Yiyeceği tüm ihtiyaç maddeleri tek ve değişmezdir. Ama burjuvazi gelir, çeşitlilik ortaya çıkar, geleneklerden vazgeçer. Yatağı halı ve kilim üzerinde değil, karyola üzerindedir .

2) Tüketimin artması: burjuvanın tüketimi şekil bakımından artar. Bir çiftçi feodal olunca elbisesini doğrudan deri ve gübre kokusu gelen koyun yününden yapar. yani tüketim ile üretim arasında mesafe yoktur. Ama burjuvazide durum böyle değildir. Üretim ile tüketim arasında çok fazla aralık vardır. Bu farklılık yünü koyundan kırınca o kadar değişir ki insan gördüğünde bunun neden olduğunu anlamaz. Üretim ile tüketim arasında olan makine, bu artışı meydana getirir. Kolaların, kumaşların ve yiyeceklerin artması bu türdendir.

3) Kapalı ekonominin açık ekonomiye dönüşmesi: burjuvaziden önce köylerde ekonomi kapalıdır. Hayat üretim ve tüketim üzerine kuruludur. Ama burjuvazi geldikten sonra bu durum değişmiştir. Daha önce kendi köylerinde sabun yapıyorlardı ve tüketiyorlardı; ama şimdi dışarıdan çeşitli çamaşır yıkama pudraları geliyor. Bundan dolayıdır ki ekonomi açıktır .

4) Taksitin icadı ve kazancın artması: çeşitli ihtiyaçların artması sonucu taksit icat ediliyor. Bu durum bütçenin zayıflamasına ve daimi rahatsızlığa sebep

oluyor. Şeriatî bu noktayı şu örnekle açıklamaya çalışır. Maaşımıza 100 tümen zam yapıyor; buna karşılık lüks ihtiyacımız 200 tümen daha artıyor. Taksit yapıyoruz ve bu bütçemizin zayıflamasına ve sürekli rahatsız olmamıza neden oluyor (Şeriatî, 2015c: 222-223)

Yukarıda saydığımız özelliklerden de anlaşılacağı gibi burjuvazi, insanın ihtiyaçlarını maddî ve ekonomik ihtiyaçlarla sınırlandırır ve kendisi toplumun ekonomik ihtiyaçlarını temin ettiği için, insanı manevî, dindar ya da ahlaklı bir varlık olmaktan tüketen bir varlığa dönüştürmüştür. İlimin de burjuvazinin hizmetinde olduğunu söyleyen Şeriatî'ye göre burjuva, sürekli hakikatin peşinde olan, metafiziğin keşfinin peşinde, ideal insanın yazgısının peşinde, Tanrı'yı tanıma peşinde, beşerin yazgısının peşinde, varlığın ve yaşamın sırlarının peşinde olan ilmi, kendi hizmetinde konumlandırır ve ona sadece bir görev verir ve o iş de Fransız Bacon'ın ona ilim dediği bir iştir, o şöyle der: "Beyefendi! Hakikatin peşinde gitmeni istemiyorum, iki bin yıl gittin, elimize bir şey geçmedi, güç istiyorum" (Şeriatî, 2015c: 303).

Burjuva Şeriatî'ye göre, bütün üstünlükleri parayla ölçen, paraya bağlayan, insanın bütün maddî imkanlarının ve maddî manevî güçlerinin paradan kaynaklandığını bilen ve bu işi yapan paradır, bu üstünlükleri temin eden paradır, bu değerleri yaratan paradır, ne ben, ne sen, ne de o diyen insandır. Bu nedenle bir burjuva olarak ben parayla düşünüyorum, parayı kendi yaşamım olarak duyumsuyorum; zira kendim bizzat paranın aleti, aracı ve parçasıyım. Paranın alinesi, yani para delisiyim (Şeriatî, 2016b: 188). Ahlakçı sosyalistlerin bu noktada şöyle söylediklerine vurgu yapan Şeriatî'ye göre, burjuva para çarpmış kimsedir. Yani paranın varlığını kendi insanlık özünün varlığının yerinde hissedip düşünen; mevcut bütün değerleri kendisinin var olmasından değil de kendisinin varlığında bulan kimsedir (Şeriatî, 2016b: 188). Bu noktada Şeriatî Kur'an'daki şu ayete referansta bulunur: "Faiz yiyen kimseler, şeytan çarpmış kimse nasıl kalkarsa ancak öyle kalkarlar. Bu ceza onlara, alışveriş de faiz gibidir, demeleri yüzündendir (2/Bakara Suresi,275)" (Şeriatî, 2015d: 121). "Şeytanın dokunup çarptığı kimse" ifadesinin tam karşılığı şudur: Şeytan onu deli divane yapmıştır. Para onun varlığına

girmiş, para aklını almıştır. Düşündüğü, hissettiği sadece para olmuştur (Şeriatî, 2016b: 189).

Ahlakçı sosyalistler ve ekonominin asıl olduğuna inanlara göre günümüz insanı, ürettikçe ve servet biriktirdikçe para karşısında bozuluyorlar. Tıpkı divane gibi, tıpkı kendini makine hissedenden hasta gibi insan paraya çarpılmış, paracı oluyor ve kendisini “insani ben” yerine “para beni”, “altın beni”, “poliçe beni” olarak algılıyor. Bu durumda olan bir insan da kendi insani duygu, değer ve erdem gibi özellikleri yitirip, paraya mensup olan bir duruma geliyor. Şeriatî’ye göre paranın varlığı mevcuduyla eşit olduğu için, kendi yerine mevcutluğunu hissediyor; banka hesap numarasına baktığı zaman, kendisini aynada gördüğü zamankinden daha çok kendine dönüyor; aynanın önünde durduğu zaman, ne ve kim olduğunu bilmeyen, hiçbir zaman düşünmediği ve tanımadığı, hiçbir zaman meşgul olmadığı anlamsız meçhul bir gölgeyi hissediyor; fakat mevcut banka hesabına baktığı zaman, bütün varlığını, bütün şahsiyetini bir yerin dünyasında hissediyor (Şeriatî, 2016b: 234). Şeriatî’ye göre aynadaki o tasviri, resim veya görüntünün içeriği boşalmış ve onun içine para ve bankasal bir varlık dökülmüştür. Bu yüzden insan altına dönüşüyor; insan çeke dönüşüyor, kredi, para, hisse senedi gibi şeylere dönüştüğü için kişi bütün insani erdemleri ona nispet ediyor ve özgürleşemiyor (Şeriatî, 2016b: 234-235). Bu da göstermektedir ki para insanın benliğini her taraftan kuşatarak onu kendi özüne karşı olumsuz anlamda yabancılaştırmıştır.

Marx 1844 *El Yazmaları* adlı eserinde “Burjuva Toplumunda Paranın Gücü” başlığı altında paranın her şeyi satın alabilme özelliğine ve nesnelere kendine mal edinme özelliğine sahip olduğunu söyler (Marx, 2011: 206). Marx bu noktada Goethe’nin görüşlerine atıfta bulunur:

Paranın nitelikleri benim niteliklerim ve özsel güçlerimdir. Ne olduğum ve ne olabileceğim demek ki hiç de benim bireyselliğim tarafından belirlenmemiştir. Ben çirkinim, ama en güzel kadını satın alabilirim. Demek ki ben çirkin değilim, çünkü çirkinliğin etkisi, itici gücü, para tarafından yok edilmiştir. Bireyselliğim bakımından ben kötürümüm, ama para bana yirmi dört ayak sağlar; öyleyse kötürüm değilim; ben kötü, vicdansız, kafasız bir insanım, ama para saygındır; öyleyse para en yüksek iyiliktir (Marx, 2011: 207).

Bu pasajdan da anlaşılacağı gibi para, tüm bireysel yeteneklerin önüne geçerek insanı kendisine yabancılaştırmıştır. Şeriatî’ye göre de para insanların sadece

hayatına değil, aynı zamanda kültür, bilim ve ahlaklarına da hükmetti. Kendi aşağılık ruhunu, para dinini ve ekonomik ahlakını yaydı. Gecenin ve gündüzün ışığı olan burjuvazi hayat tarzı, para, mal yığma çılgınlığı ve menfaatperestlik için herkesi hırsa, rekabete, aldatmaya ve hastalıklı bir çalışmaya sürükler. Para insana hükmeder. Onda hakikat sevgisi güç arayışına, olgunluk ise ilerlemeye feda edilir (Şeriati, 2016a: 167).

Paranın toplumda güç sahibi olduğunu söyleyen Şeriati'ye göre, çevremizdeki insanlara saygı ve itibar göstermemizin nedeni de kişilikleri değildir, paralarıdır (Şeriati, 2004: 116). Acaba insanlar paralı ve zengin oldukları zaman güzel ahlaklı mıdır veya aksine aline mi olmuşlardır? sorusuna karşılık Şeriati (1998a: 281), hayır der, onların güzel ahlakları şu sebeptedir: Onların bakış açıları genişlemiş dertleri derman bulmuştur. Zira insanda iki sıfat vardır; bunların birbiriyle karıştırılmaması gerekir. Birincisi; gıptadır (imrenme). Gıpta geride kalmış insanın arzuları ve duygularıdır. Kendisini öne çıkarmak ve öne geçmiş olana yetişmek istemesidir. İkincisi; hasettir. Haset, öne geçmiş insana yetişmek konusunda ümitsizliğe kapılma şeklindeki bir insani duygudur. Haset eden kimse, ileriye geçmiş olan kimseyi kendi tarafına, yani geriye doğru çekmek için çaba sarf eder (Şeriati, 1998a: 281).

Bütün bu duygular Şeriati'ye göre, insani özellikler, dini, ahlaki ve akrabalık değerlerinden para sesi gelir ve rengi altın rengidir (Şeriati, 2004: 117). Para tıpkı cin gibi insanın içine girer; onun ruhunu ve aklını kemirir. İnsanın yerine geçer. Burjuvazi düzeni, para çılgınlığı, tüketim ve fırsat rekabetinin, insanın kutsal değerlerinin gelişimini ve varlıksal tekamülünü engellemesiyle sınırlı kalmaz; aynı zamanda burjuva ruhu da onun düzenine paralel olarak insanın özsel tekamülünün ürünü olan tanrısal eğilimlerin bu metafizik anlamlarından uzaklaşır (Şeriati, 2016a: 167).

Bu alt başlıktan da anlaşılacağı üzere burjuvazi sisteminde yaşanan olumsuz yabancılaşmanın nedeni paradır. İnsan para karşısında özgürlüğünü yitirmiştir. Zira para özgür beninin yerine geçmiştir.

2.2.4. Materyalizm

Şeriatî'ye göre yabancılaşmanın bir diğer şekli materyalizmdir. Materyalizmde insan kendisinden habersizdir. Kendisini maddî bir belirlenim olgusu olarak hisseden insan, kendisine yabancılaşmıştır. İnsan bir şey olur; maddî, doğal, tarihsel, sosyal ve kalımsal bir şey (Şeriatî, 2016b: 213). İnsanın bir şeyi kabul edip etmemekteki, seçip seçmemekteki iradesi Şeriatî'ye göre, maddî bir nesnenin özsel sıfatı gibi belirlenmiştir. Seçmişse, seçmeme seçeneği olmadığı için seçmiştir. Seçmemişse, seçme seçeneği olmadığı için seçmemiştir. Zira maddilik, zorla belirlenime sürüklenir. Materyalizmde maddî güçlerin ötesinde bir olgu olarak insan anlaşılır değildir ve insan belirlenmiş bir olgudur (Şeriatî, 2016c: 91). Materyalizm, çevrenin insanı oluşturduğuna inanır. Bütünüyle insanın “özgür ben”ini bir kenara bırakır. Zira insan, dışsal cebirlerin, iradesi olmayan bir oyuncağı haline gelir ve sorumluluk, insanlık ve değer yoksunudur (Şeriatî, 2006b: 179). Şeriatî'ye göre materyalizmin yeniçağda yayılmasına üç güçlü etken neden olmuştur:

1. Bilimi kendisine düşman gören kiliseye karşı bıkkınlık.
2. Maddeyi tanıma ve çözümlemedeki bilimin tekeli, geçmiş dünyayı dolduran ve yaşamın ruhunu, manevî değerleri ve insanın ahlakını oluşturan tanrı, ruh, öteki dünya, maneviyat ve sırlar gibi deneysel olmayan ve algılanmayan bütün manevî ve metafiziksel konulardan vazgeçmek.
3. Materyalizmin yeniçağın dünya görüşüyle uyumu ve yaşamın olması gereken yöne değil, var olan yöne gitmesi, yani iktisadî, insanın dini yapan burjuvazi düşüncesinin gelişmesi (Şeriatî, 2006b: 178).

Yukarıda saydığımız özellikler dışında Şeriatî'ye göre materyalizmi daha güçlü kılan şey, onu diyalektik denilen mantıkla destekleyen Marksizmdir. Marks sosyal sınıf kavramını Saint Simon'dan, mülkiyetin reddi konusunu önceki komünistlerden, Avon ve Proudhon gibilerden, materyalizmi Feuerbach'dan, diyalektiği ise üstadı Hegel'den almış ve bu ikisini birleştirip demiştir ki materyalizmde, yani maddenin asaletinde, maddecilikte bütün insani ve tabii olguların tahlili, madde esasına dayanır ve bu yaklaşıma göre maddenin genel yasası diyalektik yöntemle yapılır (Şeriatî, 2016c: 65).

Bu alt başlığa dayanılarak denilebilir ki materyalizmde insan kendisinin yerine maddenin varlığını bulup idrak ettiği için kendi özüne olumsuz anlamda yabancılaşmıştır. Keza madde özgür beninin yerine geçmiştir.

2.2.5. Sınıfsal Sistem

Şeriatî insanın sınıf sistemi içerisinde de kendisine yabancılaştığını söyler. Bu sistemde insan yok oluyor. Sınıfa dayanan sistem, insanı sömüren ve sömürülen, efendi ve köle şekline dönüştürür. Sınıfların şekillendiği sistemlerde toplumdaki sınıf tezadı Şeriatî'ye göre, birlik ve müşterek bir yapıya sahip olan insanlığı, insani olmayan kutuplara ayırır. Eğer “sömürülen” sınıfta olursa, kendisini ve elinde bulunan imkanları, normal bir insaninkinden daha az olduğunu zanneder. Yok eğer “sömüren” sınıfındaysa, kendi sınıfının ona vermiş olduğu gücü, kendi zati gücü olarak görür. Buradan başlayarak sınıf ve konumunun kendisine vermiş olduğu güç ve imkanın, olduğundan daha fazla olmasının gerektiğini zanneder. Her ne kadar sömürülen ve sömürenin sınıfta olması onun kendisini tanımasına vesile olmayacaktır. Kendisini bulunduğu durumdan daha üstün veya aşağı görmeye devam edecektir. Zira sınıflaşma insanın bölünmesine yol açan unsurdur. İnsanı ya yoksul, mazlum ve mahkum veya zalim, gasıp, katil ve hakim bir konuma getirir (Şeriatî, 2004: 115). Şeriatî'ye göre insanı Kabil ve Habil'e dönüştürür. Bu Kabilî sistemin gücü tekelleşmiş hakimiyet ve malikiyeti bunun neticesinde sınıflaşmayı doğurur ve bir bütün olarak insanı insani olmayan dört parçaya ayırır. Bu dört tip insanın her biri değişik insan şekline dönüştürür. Gerçek insani varlıkların yerine, hayvanî karakterlerinin gerçek olduğuna inanırlar. Bu karakter onlarda hulul etmiştir (Şeriatî, 2004: 115).

Şeriatî *Marksizm* adlı eserinde Marks'ın eserlerinde sınıf kavramının açık olmadığını söyler. Kapitalde ve siyasal ekonomiye girişte Marks, bazen birkaç sınıftan(yedi sınıfa kadar) bahsederken bazen de toplumda sadece iki sınıfın var olduğundan bahseder (Şeriatî, 2016c: 66). Şeriatî Marks'ın sınıf kavramının açık olmadığı yönündeki bu belirsizliğin şundan kaynaklandığına dikkat çeker. Toplumsal sınıfın tanımında hangi etkeni esas alalım? Üretimde oynadıkları rolü mü? Üretim araçları ve üretim kaynakları üzerindeki mülkiyeti mi? Maddî faydalanma, refah ve gelir ölçüsünü mü? Sosyal konum ve durumun itibarını mı? Her

halükarda bu ölçütlerden biri sınıfın bilimsel tarifinde eksiklik, belirsizlik ve karışıklık meydana getiriyor (Şeriati, 2016c: 66). Şeriati'ye göre Marks sınıf kavramını iki açıdan kullanır: Biri, en genel anlamıyla zengin ve yoksul, mülk sahibi ve mahrum, diğeri ise sömüren ve sömürülen. Bu, tarihin bütün sınıf düzenleri için geçerlidir. Bu taksim ölçütü ise üretimde oynadığı roldür. Üretim, toplumu iki büyük ve temel kısma ayırır: üretimi elinde bulunduran ve üretim araç ve kaynaklarına sahip olan kimseler ve bundan yoksun olan ve kendilerine (köle) veya en azından kol güçlerini(işçi ve çiftçi) karşı sınıfa satmak zorunda kalan kimseler. Bu iki sınıf, tarihte, her yerde, farklı şekillerdedir(efendi ve köle, malik ve reaya, kapitalist ve proleter) (Şeriati, 2016c: 66-67) .

Şeriati'ye göre insan, materyalizme yöneldiğinde maddi bir olgu haline gelmiştir; dine yöneldiğinde ise tarihte çoğunlukla var olduğu gibi, metafizik karşısında mutlak bir yokluk şekline girmektedir. İlme yöneldiğinde ise ilim onu bilimsel olmayan kavramların, bilimsel olmayan yönlerin ve bilimsel olmayan hedeflerin esiri yapmaktadır. İnsan sanayiye yönelince de sanayi, insanın hizmetinde ve ihtiyaçları olan şeyleri üretme işinde olacağı yerde insanı kendisine cezp etmekte ve ondan iş çekmektedir (Şeriati, 2016b: 299).

Bu alt başlığa dayanılarak denilebilir ki sınıf, insanların hayatları üzerinde denetim kurarak olumsuz anlamda yabancılaşmalarına neden olmuştur. Mensup olduğu sınıfın istekleri doğrultusunda hareket eden insan özgür olamamıştır. Zira seçen kendisi değildir.

2.2.6. Zahitlik

Şeriati'ye göre yabancılaşmanın bir diğer şekli de zahitliktir. Şeriati ahlakçı sosyalistlerin “zahitliği” insanı aline yapan sebep ve etkenlerden biri olarak saydıklarını söyler. Şeriati İslam'da bu hastalıkla ayrıca mücadele edildiğini de belirtir. Şeriati'ye göre biz bu hastalığı algılamıyor ve anlamıyoruz. Avrupalılar iyi anlıyorlar. Onlar görüyorlar ki binlerce Hristiyan genç kız, daha gençliklerinin başlarında parmaklarına yüzük takmışlar. Süsleri yok, rahibe olarak örtü takıyor, tespih kullanıyor ve uzun mavi elbise giyiyorlar. Parmaklarında izdivaç yüzüğü olan bu hanım kızlar niçin böyledirler? Onlar İsa ile evlenmişler. Tanrı ile izdivaç etmişler. Halbuki kız ve erkek cinsel eğilimi olan ve birbirleriyle evlenmesi gereken

birer insandır. Şeriatî'ye göre 2000 yıl önce Filistin'de ölmüş olan bir insanla şimdi Buenos ve Kuzey İrlanda'da evlenen bir hanım kızın his ve düşünceleri donmuştur (Şeriatî, 2016b: 189). Bıyıklı ve sakallı bir kişinin yerine Tanrı ile evlendiğini ileri süren bir kadın “cin çarpmış” bir kadındır (Şeriatî, 2016b: 190). Hafız; zühdün, aline zahidin beynini nasıl sersem ve budala yaptığını ne de güzel anlatıyor:

Rintlerin nasihatçisini ki Tanrı'nın hükmüyle savaşır

Onun beynini kurumuş görüyorum; yoksa kadeh tutamıyor mu?

(Şeriatî, 2016b: 190).

Zühtperestlik niçin alinasyondur? diye soran Şeriatî'ye göre, insanın en temel fıtrati, özü güdüsel boyutlarını yadsır ve onu karıştırmaya ya da bozmaya yeterlidir. Bu durumda boyutları ve ruhsal organları olmayan insan artık insan değildir. O ancak melektir. Melek ise kendisini düşünüp hissedemez; zira melek insan değildir (2016b: 190). Şeriatî'ye göre insan, doğa veya Allah'ın yarattığı varlık olarak bu içgüdüler ve eğilimlerle birliktedir; bunlar onun varlığının boyutlarını oluşturur. Onların öldürülmesi veya kesilip atılması insan varlığının şekil değiştirmesidir (Şeriatî, 2012: 97). Şeriatî'ye göre Diogenes gibi fıçıda yaşayan insan yahut dünyayı terk edip Tanrı ile evlenen rahibeler, ya da insanın doğal bütün isteklerinden vazgeçen Hintli mirtaslar hiç şüphe yok “insan olmayan” varlığa dönüşmüşlerdir; melekleşmiş olsalar bile aline olmuşlardır, zira hakikatte melek değillerdir. Şeriatî'ye göre bunlar melek olsalar dahi yine de insanlık derecesinden ortaya inmişlerdir; zira Allah, meleklerin başını Ademin önünde toprağa eğdirmedi mi? Bu noktada Şeriatî şöyle der: “Sokrat felsefeyi gökten yere indirdi, Muhammed de dini” (Şeriatî, 2012: 97)

Züht Şeriatî'ye göre, sosyal haklara, insan haklarına ve doğal ihtiyaçlara sahip olan insana şöyle demektedir: “Açgözlülük dişlerini bütün bunlar üzerinden çek” (Şeriatî, 2016h: 49). Züht, insanı ihtiyaçların en düşük olduğu birkaç kalem ihtiyaçla bir hayvan seviyesinde tutar. Bu şekilde hem dünyanın bütün nimetleri kendisi için yaratılmış olan ve bunlardan faydalanması gereken bir insan olarak bilince zarar verir ve özgür olmasını engeller (Şeriatî, 2016h: 49). Şeriatî zahitlik ile ilgili düşüncelerini H.z Muhammed'in sözüne atıfta bulunarak şu şekilde özetler: “Meryem oğlu İsa'nın zahitliğini görmek isteyen Ebuzer'in zahitliğine baksın” (Şeriatî, 2009b: 39).

Şeriatî *İslam ve Sınıfsal* yapı adlı eserinde H.z Ali'nin zühdünün, mistik ve ruhbani bir züht olmadığını, toplumda bilinç ve sorumluluğu üstün gören bir züht olduğunu söyler. H.z Ali'nin züht anlayışında lezzetli yemeklerden hoşlanmak, bunları yemek günahtır mantığı değil, aksine daha hafif, daha özgür kalmak, dünyevî lezzetlere daha az bağımlı olmak için lezzetli yemeklerden kaçınır. Bu sayede vücudumu daha fazla ideallerimin hizmetinde kullanabilirim mantığı hakimdir. Zira H.z Ali, sınıfsal bir yapılaşmaya karşı çıkmak için mal yığmaya karşı mücadele yolunda kanaate ve dünyadan yüz çevirmeye vurgu yapardı (Şeriatî, 2015d: 13). Şeriatî, iki tür zühtten bahseder. Bunlar bireysel züht ve toplumsal zühttür. Bireysel hayatta züht, ilerici ve ilahi bir durumdur. Ancak toplum hayatında yoksulluk ve zillet felsefesidir. Şeriatî, züht başta olmak üzere sabır, tevekkül, kanaat gibi pek çok kavramın bireyde gelişme ve olgunlaşmanın önünü açtığını ama toplumsal düzlemde yok oluşa sebebiyet verdiğinin altını çizmiştir (Erat, 2018: 58).

Şeriatî tasavvufun da bir tür alinasyon olduğunu söyler ve vahdet-i vücudun beşerin en büyük alinasyon hastalığı olduğuna dikkat çeker. Ona göre zahitliğin hedefi, insandaki (cinsel içgüdüleri, şöhret içgüdüleri, servet arzusu, saadet arzusu gibi) insani içgüdüleri öldürmek, bütün bu çeşitli içgüdü ve dürtüleri tek bir meyil ve arzuya dönüştürmektir. Bütün bu eğilim, arzu, bağ, yetenek ve ihtiyaçlar zahitlikle yontulan bir eğilime ve bir bağa dönüşüyor bu bağda insanın imanı ve inancıyla bağıdır (Şeriatî, 2016b: 235). Şeriatî bu nokta Hallaç gibi vahdet-i vücudularımızın bir insanın zahitlik ve irfani bir aşk vasıtasıyla nasıl kendisine yabancılaştırıldığını göstermektedir. Şeriatî Hallaç'ın "Enel Hak" sözünü dediği zaman doğruyu söylediğine ve ilahlık iddiasında bulunmak istemediğine dikkat çeker. Şeriatî'ye göre Hallaç'ın "Enel Hak" sözünden kastetmek istediği şey şudur: "Ben yokum, sadece Hak vardır", "Benim bu elbisemin içinde Allah'tan başka kimse yoktur" dediği zaman Tanrı olduğunu hissediyormuş ve "ben"i hissetmiyormuş. Kendisini Mansur Hallaç'ın oğlu Hüseyin olarak hissetmiyormuş; kendisini Allah olarak hissediyormuş (Şeriatî, 2016b: 236).

Bu alt başlığa dayanılarak denilebilir ki züht insanın özgürlüğünü elinden alıyor, bütün beşeri özelliklerini öldürüyor; insanı olmadığı bir şeye dönüştürüyor. Böylece birey kendisini tanımıyor, hissetmiyor, algılamıyor. Böyle bir durumda

insan tabiatının ve fitratının gerektirdiği bütün içgüdüleri, özellikleri ve ilgileri kaybederek öz benliğine olumsuz anlamda yabancılaşıyor.

2.2.7. Uzmanlık

Bugün bütün sosyologlar Şeriatî'ye göre, insanın kendisini kaybetmesinin ve kendisine yabancılaşmasının en önemli fonksiyonlardan birinin uzmanlaşma olduğunu kabul ederler (Şeriatî, 2015d: 129). Uzmanlaşma Şeriatî'ye göre, herkesin çok küçük bir çerçevede kalmasına, tüm toplumdan soyutlanmasına neden olur. Öylesine derinleşir ki toplumun takdirini bütünsel bir biçimde göremez. Zira “toplum öz bilinci” yok olur ve kendini bir bütün insan olarak hissedemez. Bu yüzden uzmanlık insanı bir boyutta olgunlaştırırken; diğer boyutlarınıysa çalışmaz hale getirir (Şeriatî, 2006b: 285). Şeriatî uzmanlaşma noktasında şu örneklerle dikkat çeker:

Size akraba olan bir ayakkabıcıyla karşılaştığınız zaman halinizi ahvalinizi sormadan önce, ayakkabınıza bakar. Bir gözlükçü ve bir göz doktoru da böyledir. Bir terzi ilk olarak elbiselerinizi görür, onlarla işi bittikten sonra size bakar, berber de böyledir. Bir doktorun ilk olarak aklına gelen sizin hastalık durumunuz, mizacınızdır; ondan sonra halinizdir (Şeriatî, 2004: 117).

Bu örneklerden de anlaşılacağı gibi uzmanlık insanın özgürlüğünü elinden almaktadır. Şeriatî, medeniyetin de uzmanlaşma temeline dayandığını söyler ve uzmanlaşma olmadan, medeniyetin olamayacağına vurgu yapar. Siz çinicilik alanında, ben şiir dalında, o mimari alanında, şu beyefendi fıkıh dalında olmadan ilerleme kaydedemeyiz. Filozoflardan birinin sözüne dikkat çeken Şeriatî'ye göre, medeniyetin temeli, insanın kendine yabancılaştığı saatlerde atılmıştır, ya da medeniyet, insanın kendine yabancılaştığı saatlerin mahsuludur (Şeriatî, 2015d: 129). Şeriatî tarihte uzmanlaşmanın olmadığı tek dönemin, Peygamberimizin dönemi olduğunu söyler. Burada sosyal uzmanlığın görülemeyeceğini belirten Şeriatî'ye göre, bütün Müslümanlar için ehli, fikir adamı, iman ehli, mücadele adamı, sosyal adam, hukuk adamı ve siyaset adamı idiler. Peygamberin kendisi, Ali, Ebubekir, Ömer ve Ammar bunun örneklerinden birisidir (Şeriatî, 2015d: 130-131). Şeriatî uzmanlaşmanın insanı tek boyutlu yaptığını söyler ve Heidegger'in şu sözüne atıfta bulunarak özetler:

Uzmanlık bir anlamda insanın düşmanıdır; çünkü insan, çeşitli boyut, kabiliyet ve ihtiyaçları olan ve muhtelif işler yapabilen, örneğin hissedebilen, düşünebilen,

konuşabilen, bir şey hakkında tefekkür edebilen, tahayyül edebilen bir varlıktır; oysa uzmanlık, insana yüklenen cebri bir sistemdir. Bu çok boyutlu insanı, tek boyutlu bir sistem ve sabit sürekli tekrara dayalı bir çalışma içinde esir ediyor, tutsak yapıyor ve ister istemez normal şartlarda kendini, çeşitli ihtiyaç, ilgi, arzu ve istidatları olan bir varlık olarak gören insan, bu uzmanlık sisteminde küçülüyor, ufalıyor, eksiliyor ve kusurlu hale geliyor, tek boyutlulaşüyor”(Şeriati, 2016b: 289).

Bu alt başlıktan da anlaşılacağı üzere uzmanlık insanı olma halinden çıkarıp tek tipleştiriyor, diğer boyutlarını işlevsiz hale getiriyor ve kişinin kendisini bir bütün olarak hissedememesine sebep oluyor ve onu kendi özüne karşı olumsuz anlamda yabancılaştırıyor.

2.2.8. Bilgi Hastalığı ve Kitap Hastalığı

Yabancılaşmanın bir diğer şekli Şeriati'ye göre, aydın ve okumışlara ait olan bilgi hastalığı ve kitap hastalığıdır. Kitap hastalığında insan, bir kitap kurdu olup çıkmakta ve dünyası hep kütüphanedir. Kitap ciltleri arasında öylesine kendinden geçmektedir ki dünyanın ve hayatın tüm gerçekliklerini yazma ya da basmayı kitaplarda görmektedir. Akli bir konu ortaya atılsa ya da duygusal bir gerçeklikten söz edilse şöyle der; “Ben, bunu hiçbir kitapta görmedim” (Şeriati, 2006a: 205). Şu anlamda ki görmediği için onun dünyada bulunmadığını ve kimsenin de ondan söz etmeye hakkı olmadığını sanmaktadır. Kitap için, insana ve kendisine vermediği değeri vermektedir. Daha doğru söyleyişle, aslında kendisi yoktur; kitaplar ondadırlar, kitaplar onda düşünmekte, konuşmakta, duygularını dile getirmekte, onaylamakta ya da olumsuzlamaktadır. Bu nokta da insan gövdeli bir kütüphanedir. Kitap hastalığıyla bilgi hastalığı Şeriati'ye göre, bir tür zihinsel hastalık yaratmakta ve duyumsanabilme gerçekliklerinden uzak sözel, mantıksal, zihinsel kavramlarda boğulma durumunu ortaya çıkarmaktadır (Şeriati, 2006a: 205).

Şeriati'ye göre Doğulu aydınının Batılı aydına göre biraz daha sübjektif durumu vardır. Zira nesnel meselelerin, başka bir yerde öznel meseleler olması mümkündür; konu bir yerde doğrudur, ama başka bir yerde doğru değildir. Batılı aydınlar ise kendi gerçek tarihsel görüş ve birikimlerine dayanarak birtakım ideoloji ve yargılara ulaşmışlardır. Batılı olmayan aydınlar, onları örnek olarak gördükleri için, onların yargılarını, düşünsel ve ideolojik birikimlerini tekrar tahlil ediyorlar; kendi toplum, tarih ve dinleri hakkında o temelde hüküm veriyor, değerlendirme yapıyorlar (Şeriati, 2016b: 296-297). Fakat Batılı kendi tarihinin Ortaçağ'dan önce medeni ve ileri Roma

ve Yunan'a sahip olduğunu Hristiyanlık Avrupa'ya gelince, oraların karanlık hale geldiğini, sonra dinin bir kenara bırakıldığını, Rönesans'ın meydana geldiğini ve medeniyetin tekrar geldiğini şöyle özetliyor:

Tarihimizin gösterdiği üzere dinimiz yokken ileri idik, sonra din sahibi olunca çöküşe maruz kaldık; din gidince tekrar medeni olduk. Doğulu aydın da gelip aynı yargıyı Batılı aydın gibi, kendi dinine uyarlıyor, kendi diniyle ilgili olarak tekrar ediyor. Sonra o şekle giriyor ve bakıyorsunuz, kendi dini ve tarihini, Batı'nın ilişkisinin tersi olan dininin medeniyetiyle ilişkisini, çöküş faktörü olarak görüyor. Halbuki din bu bölgede var iken kütüphaneler, medeniyetler, sosyal sistemler öyle ileri düzeyde idi ki bugün hâlâ o düzeye erişilmiş değildir (Şeriati, 2016b: 296-297).

Topumlardan, uygarlıklardan ve kültürlerden birçoğunun yok oluşu Şeriati'ye göre, alimlerin ve bilginlerin bilimin, bilimsel zihinselliklerin, sözel ya da zihinsel konuların kendileri aracılığıyla aline olmalarından doğada, hayatta ve toplumda aramaları gereken bilgiyi kitaplarda aramalarından kaynaklanmaktadır. Şeriati'ye göre insanların hayatı, toplumun ve zamanın yazgısı, kulakların dibindeydi ama anlamıyorlardı, duymuyorlardı ve görmüyorlardı. Bunun yerine, en büyük hassaslıklar, onları boğup tutsak eden hassaslıklardı. Bunlar, duyumsanabilen, dokunulabilen gerçeklikleri doğrudan doğruya görmemekte, anlamamaktadırlar; hatta duymamaktadırlar. Onların tanımını kitaplarda aramaktadırlar. Kitapların sustuğu yerde onlarda sağırlaşmaktadırlar (Şeriati, 2006a: 205).

Bu alt başlıkta Şeriati'nin kitap hastalığı noktasında vurgulamak istediği nokta şudur: Kitap tutkunluğu, ideolojik bir zihin meydana getiriyor, çözüm yolu getiriyor, açıklama ve tahlil yapıyor fakat bunlar insanın özgürleşmesini sağlamıyor. Zira gerçeklikle ilişkileri yoktur. Bu da göstermektedir ki düşünmeyen, irdelemeyen, kitapta var olan bilgilerle yetinen bir insanın kendi özüne olumsuz anlamda yabancılaşması ve özgürlüğünü yitirmesi söz konusudur.

2.2.9. Hurafelik ya da Bozulmuş Dinler

Tarih boyunca Şeriati'ye göre, bütün hurafelik dinler, insanı aline etmişlerdir. İnsanı güçleri ve insanda bulunan gerçek değerleri ve asaletleri olumsuzladıkları, her şeyi ruhlara, cinlere, gaybi güçlere ve görüngülerin, yıldızların uzaklaşmalarına bağladıkları için insanı kendinden uzaklaştırıyorlar ve gözle görülmeyen güçlerin doğa ötesi sayısız etkenlerin oyuncağı kılıyorlardı. Şeriati'ye göre geçmişteki insana baktığımızda gecesi ve gündüzü, cinleri, devleri, perileri, uğursuz yelleri, tüm bu

yıldızlar arasından iki yıldızın birbirine yaklaşıp uzaklaşmasının uğursuzluğunu, kötü ve şerli ruhları kendisinden nasıl, uzaklaştıracağını düşünmekle geçmektedir. O, kendi karnını doyuracak güçte değildir, ama tanrılar sürüsünü, ruhları ve yazgısında etki ve rolleri bulunan her şeyi hoşnut tutmalıdır. Hatta çocuğunu onlara kurban etmelidir. Kimi tapınaklarda, kendisinden el çekmeleri için yeni damat, karısını evliliğin ilk gecesinde onlara ve aracılara vermelidir. Bunların hepsi Şeriati'ye göre insanın, bu gaybi güçler, ruhlar ve cinler yoluyla yabancılaşmış olmasıdır. İnsanın, yazgısına, yaşayışına, düşüncesine ve ruhuna musallat olan onca etkenlerin sayısı, yıldan yıla artmakta ve etkileri günden güne çoğalmaktadır (Şeriati, 2006a: 194-195). Ve bahtı kara insan, sürekli olarak, yerde, gökte, denizde, ormanda, dağda, ovada, hatta hamamın hazinelerinde dalgalanan karaltıların, vehimlerin, gök tanrıları sürüsünün, sayısız ruhların ve irili ufaklı cinlerin gölgesi altında yaşamak zorunda olmaktan başka, her doğa olayından, doğadaki her renkten, her şekil ve durumdan korkmak ve onu başka bir bahtsızlığın, başka bir lanetin göstergesi saymak, hatta kimi nesnelere gizemli güçler, gaybi ve tuhaf özellikler ve esrarlı güçler görmek durumundadır (Şeriati, 2006a: 194-195).

Şeriati'ye göre büyü de hurafe dinler gibi, insanı tüm hareketlerinde ve davranışlarında cinlerin ve kötü ruhların oyuncağı olarak görür ve insanı düşünsel olarak kötüye kullanır. Öyle ki cinlerin, insana hulül etmeye, zarar vermeye hazır olduğunu sanır. Bu bakımdan, sürekli olarak cinlere yakarıştı ve övgüde bulunma, onlardan korkup kaçma ve onlara sığınma durumundadır. Bu yüzden büyü ve büyücülük düzeninde insan, kendisini bağımsız olarak algılayamaz (Şeriati, 2006a: 196).

Bilinç ve Eşekleştirme adlı eserinde Şeriati, dinin insanın özgürlüğünü elinden aldığını ve insanı kendisine yabancılaştırdığını söyler. Ona göre din eşekleştirir. Eski toplumlardaki en büyük ve en güçlü eşekleştirici dindir (Şeriati, 2016h: 46). Şeriati din ne yapar? diye sorar. Din, sosyal bilinci, benim kendi yazgıma ve toplumuma karşı sorumluluğumu yok edemiyor ama bir iş yapıyor. Bunların yerini değiştiriyor ve bana şöyle diyor: "Bütün bu görev ve duyarlılıkları ölümün öbür tarafına bırak; yani ölüm sonrasına ertele. Güzel, otuz kırk yıl fark eder. Geri kalanı artık senin elindedir. Orada ebediyen kalacaklardır. Şu birkaç yıllık ömürde

bunun imkanı yoktur. Dünyayı ehline bırak; yani kendine ve öteki iki ortağına” (Şeriati, 2016h: 46).

Sapık din Şeriati’ye göre, toplum karşısındaki sorumluluklarımızı iki şekilde köreltir. Birincisi, benim elimden alınan ve mahrum bırakıldığım birtakım ihtiyaçlarım var. Benim insan olmam ve insani bilinç taşımam sebebiyle onları geri almam gerekir. Aynı şekilde adalet arayışına olan ihtiyacım nedeniyle zulmü kabul etmemem gerekir. Din beni zulüm ve gasp yükü altına girmeye zorluyor, susmaya ve sabretmeye çağırıyor; durumu H.z Abbas’a havale ediyor ve sorumluluğu üzerimden kaldırıyor. İkincisi; toplumun kaderine karşı günah işliyorum, hainlik ediyorum, cinayet işliyorum; insani sorumluluk ve sosyal bilinç beni bunları telafi etmeye, halka hizmet etmeye ve haklarını geri vermeye zorluyor. Şeriati’ye göre din bu sapık şekliyle bizi aldatıp kendimize yabancılaştırıyor. Sapık din, hem mazlumu hem de zalimi eşkleşmeye çağırıyor; tüm somut meseleleri soyutlaştırıyor (Şeriati, 2016h: 46-48).

Bu alt başlıktan da anlaşılacağı üzere dini yabancılaşmanın özünü, şirk dini oluşturmuştur. Dini yabancılaşmada insan, dış dünyada olup bitenleri anlamadığı için dışarıdaki birçok gizemli gücün kendi hayatını kontrol ettiğini düşünür ve bunlara çaresiz olarak tapmaya başlar. Böylece varoluş amacını unutan insan sahte kutsallara bağlanarak kendi özüne olumsuz anlamda yabancılaşmış olur. Buna göre, irade gösterip seçenin kendisi olduğunu sanır. Oysaki insanda ilahi dileme ve seçme özgürlüğü bile gerçekleşmiş değildir. Şunu da hatırlatmakta fayda var. Şeriati dinin insanı olumsuz anlamda yabancılaştırdığını söyler fakat din yabancılaşmayı olumlu niteliktedir. Keza din yabancılaşmanın aşılmasını sağlar ve insanı tutsak olduğu benlik zindanından kurtarır. Böylece kendi özüne yabancılaşan insan din de kendini var ederek içsel anlamda özgürleşir duruma gelir. Bu da yabancılaşmanın olumlu yönde gelişmiş olduğunu gösterir. Konunun bu boyutu insanın özgürlüğünü sağlayan faktörleri irdelediğimiz bölümünde yer almaktadır.

2.2.10. Aşk

Şeriati’nin düşüncesinde yabancılaşmanın bir diğer şekli aşktır. Aşk, bir insanın başka bir insan vasıtasıyla aline olduğu konulardan biridir. Sevgili Şeriati’ye göre, aşkın şahsiyetine ve ben’inin yerine geçiyor. Aşık kendisini, özünü ve fitratını

maşukta ve sevgilide buluyor. Bu nokta da Şeriatî Leyla ile Mecnun öyküsünü örnek verir. Leyla ile Mecnun'un öyküsüne göre hacamatçı, Leyla'ya bıçağını vurduğunda Mecnun feryadı yükseliyordu ve şu şekilde diyordu:

“Korkuyorum hacamatçı, eğer bana hacamat yaparsan

Neşteri Leyla'nın damarına vurursan” (Şeriatî, 2016b: 191)

Bu örnekten de anlaşılacağı gibi insanın, kendisi olarak bir başka şeyi veya kimseyi hissetmesi insanın özgür olduğunu göstermez. Sartre ise *Varlık ve Hiçlik* adlı eserinde aşkın insanın özgürlüğünü elinden aldığını ve bilinci tutsaklaştırdığını söyler. Ona göre insan başkasının özgürlüğü aracılığıyla var olduğu için hiçbir zaman güvende değildir ve özgürlüğü tehlike altındadır. Bu özgürlük insanın varlığını yoğurup, değerler atfeder ve onları bireyden alır. Sartre'a göre aşık, sevgiliye bir şeye sahip olur gibi sahip olmayı arzulamaz; kendine mal etmenin özel bir türünü talep eder. Bir özgürlüğe özgürlük olarak sahip olmak ister bir yandan da bu özgürlüğün özgürlük olarak özgür olmamasını talep eder (Sartre, 2011: 473-474). Sartre aşkın yabancılaştırıcı etkisini şu sözleriyle dile getirir: “*Sevilen, aşığını başkaları arasından bir nesne olarak kavrar, yani onu dünya fonu üzerinden algılar, onu aşar ve onu kullanır*” (Sartre, 2011: 479).

Bu alt başlıktan da anlaşılacağı üzere aşkta da insan kendi varlığını hissedemeyecek duruma gelmiştir ve özüne olumsuz anlamda yabancılaşmıştır. Aşk insanı iradesinden kopararak özgür olmasını engellemiştir. Keza sevgili özgür beninin yerine geçmiştir.

2.2.11.Bilim

Şeriatî, bir de bilim vasıtasıyla gerçekleşen yabancılaşmadan bahsetmektedir. Ona göre bilim benim hedefimin niçin yaşamak olduğunu değil, nasıl yaşamak olduğunu bildirmiştir; benim hedefimin, güzellik icadı değil, güç icadı olduğunu bildirmiştir; benim misyonumun, alemin veya insanın hakikatlerini keşfetmek değil; aksine beni hayatta daha mutlu ve nasipli kılabilen yasaları keşfetmek olduğunu duyurmuştur ve benim hedefimin başka bir şey değil; tabiata egemen olduğunu ilan etmiştir. Şeriatî bilimin bu sloganlarla başarılı olduğunu söyler ve Fransız Bacon'dan sonra şunu ilan ettiğine dikkat çeker: “ Güçlü insan ve müreffeh insan meydana

getirin” (Şeriatî, 2016b: 205). Güçlü ve muktedir insan meydana getirdi ve başarılı oldu. İnsan hiçbir zaman bugünkü kadar müreffeh olmamıştır. Şeriatî’ye göre bilimin başarılı olmasındaki misyon şudur:

Benim eşyanın hakikatlerinin ne olduğuyula işim yoktur; varlığın anlamının ne olduğuyula işim yoktur. İnsanın ne anlama geldiği, kim olduğu, ne olabileceği ile de işim yoktur. Bilakis sadece insanın hayatta kendinde hissettiği ihtiyaçları daha müreffeh kılıcı ve doyurucu yapabilmesinin yolunun ne olduğu ile işim var, o da tabiata, güce egemen olmaktır, o kadar!(Şeriatî, 2016b: 205)

Şeriatî’ye göre insan aynı bilim aracılığıyla da aline olmuştur. Bilim insanın tabiatı tanıyarak hükmü altına almak için tabiatı tanıması ve yaşantısının hizmetinde kullanmak için tabiat yasalarına gözlerini açması durumunda yeryüzünde zulüm ve zilleti ortadan kaldırmak için hangi insani özellikleri ortaya koyacağını bilmekten acizdir (2016b: 206). Şeriatî’ye göre insan bilime göre kendini kuşatan bir evren hakkında giderek daha çok hüküm verme noktasına gelir ve bilgiye sahip olursa, o zaman kendi kimliği hakkında, kendisinin kim olduğu sorulduğunda cevap noktasında tarihi boyunca diğer her zamankinden daha az konuşabilir. Geçmişte bir bilgeye, insan, hayat, varlık ve varlığın hakikati sorulduğunda, o bilge, göstermiş olduğu gayret ve zamanının ilmi genişliği kadar cevap verirdi. Ne var ki bugün bilgin, sadece bu soruya cevap vermemekle kalmıyor, ayrıca “bu soru cevapsız kalmalıdır, hatta gündeme getirilmemelidir” diye ilan etmektedir (2016b: 206). Bundan dolayıdır ki Şeriatî’ye göre, günümüz bilimi, korkunç bir tevazua, anlamsız ve uğursuz bir takvaya, pis ve tehlikeli bir gayesizliğe düşmüştür. Şeriatî bu gayesizliğin adının da siyantizm olduğunu söyler (Şeriatî, 2016b: 206). Şeriatî siyantizmin de tabii üç nedenden kaynaklandığına şu şekilde dikkat çeker:

Birincisi; sorumlulukla ilgili sahip olduğu uğursuz hatıradır. Bu sorumluluk bin yıllık dini ömrünün bilim karşıtı hizmetkarlık ve esaret dönemi sorumluluğudur. Yükümlülük ve sorumluluk, onun için esaret ve bilime bilim dışı hedeflerin yüklenmesi anlamına geliyordu. Bilim “hiçbir güç, bana hedeflerini dikte ettirmemeli” diyordu. Şeriatî’ye göre bilim bu şekilde hiçbir bilinmeyi açığa çıkarmaz, tatmin edici ve titiz hiçbir sonuca ulaşamaz (Şeriatî, 2007a: 232-233).

İkincisi; bilimin zeminin, tabiat ve olgusal gerçekliğe dayanıyor olmasıdır. Bilimin çalışma metodu; duyuşal gözlem, tümevarım, nesnel, deneysel inceleme ve

karşılaştırmadır. Hedefi de “olaylar ve “olguları” tanımak ve onlar arasındaki ilişkileri anlamak ve nihayet onların hayat, ilerleme ve gücün, hizmetin ve de insanın gerçek ve aynı ihtiyaçlarının giderilmesinin hizmetinde (teknik) kullanılmasıdır (Şeriatî, 2007a: 233).

Üçüncüsü; gururdur. Seri ve hayret verici zafer ve galibiyetler, tabiata egemen olmak, maddi dünyayı incelemek, tanımak ve kullanmak, tabiatın bütün galip ve ezici güçlerini mahkum etmek bilimi mağrur yaptı (Şeriatî, 2007a: 233).

Bu özelliklerden de anlaşılacağı gibi Şeriatî’ye göre siyantizm, bütün düşünce ve görüşlerini bilimsel kanunlardan ve tahlillerden alır. Bu öğretinin esaslarına göre, din, Tanrı ve birçok maneviyatın hakikati yoktur. Zira bunlar bilim dairesine sığmazlar. Bundan dolayıdır ki siyantizm, akli ve deneysel olmayan hakikatleri kabul etmeyen ilmin asaleti öğretilerinden ibarettir. Siyantizm, “baharın, seherin vaktindeki gök ve ufuk, sonbahar havasının gök ve ufkundan daha güzeldir” sözünü kabul etmez. Zira bu iddia üzerinde hiçbir ilmin kanıtsal açıklaması ve ispatı yoktur (Şeriatî, 2015c: 212).

Kaynağı siyantizm olan bu gayesizlik Şeriatî’ye göre, insanı himayesiz hale getirip özgürlüğünü elinden almıştır. Şeriatî nasıl himayesiz yapmıştır? diye sorar ve *Kendisi olmayan İnsan* adlı eserinde şu şekilde açıklar:

Bugün öyle bir zamanki sosyoloji senin için nasıl bir toplum inşa etmeliyim sorusunun cevabını vermiyor; biyoloji sana insanın layık olduğu hayatın nasıl bir hayat olduğunu göstermiyor. Felsefe bilgili bir insan olarak, bu varlık aleminde senin görevin nedir ve hangi yöne gitmen gerekir, sorusuna cevap vermiyor. Bugün öyle bir gün ki din de bilim vasıtasıyla bugünün bilimsel görüş ve gücüyle mahkum olmuştur. Bu haliyle de insana yol gösterme hakkı yoktur (Şeriatî, 2016b: 207).

Bu nedenlerden dolayıdır ki günümüz insanı kendisini diğer zamanlardan daha çok kontrolsüz, himayesiz, yolu belirsiz, anlamsız ve boş şeyleri düşünme noktasına götürüyor. Şeriatî’ye göre bilim bütün hedefini, güç ve üretime yönelttiği zaman artık kendiliğinden kapitalizmin hükmü altına giriyor. Bilimin bu takvası ve bu korkaklığı öyle bir sonuç doğuruyor ki bilim ondan dolayı şöyle diyor: Ben hayat için hedef tayin etmiyorum, bilakis sadece hayatı izah ediyorum gayesizlikten dolayı bilim de şöyle diyor: Benim insanın manasının ne olduğuyla ve insanın niçin yaşaması gerektiği ile bir işim yok. Ona sadece iyi yaşasın diye yardım ederim. İşte

bu gayesizlik ve maksatsızlık Şeriatî'ye göre, kapitalizm ve üretimin elinde bir araca, alete dönüşmesine sebep oluyor. O zaman da insanın misyonunu güç ve iktidar için bilimden bir alet yapmak isteyen kimseler tayin ediyorlar (Şeriatî, 2016b: 207). Dolayısıyla bu şartlarda bulunan insan kendi bilincinin istekleri doğrultusunda hareket etmediği için kendi özüne olumsuz anlamda yabancılaşmıştır.

Şeriatî Tanrı'nın bilimle, ibadetin ise özgürlükle bağdaşmadığını düşünen modern burjuvazileri de eleştirir. Ona göre modern burjuvazi dininin peygamberleri, bilim ve özgürlük adına, modern medeniyetin iman mihrabından Tanrı'yı kaldırıp yerine insanı koydular. Fakat Tanrı'nın yokluğunda insanın anlamsızlaştığını ve özgürlüğün hedefsiz hale geldiğini gördüler (Şeriatî, 2016a: 138).

Bilime yabancılaşmamız noktasında Şeriatî'nin dikkat çektiği bir diğer nokta da bu yüzyılın, bilimle paranın evlilik çağı olduğu meselesidir. Ona göre tarihte daima bilim ve para birbirleriyle evlenmiştir; onların gayri meşru çocuğu ise makinedir (Şeriatî, 2016b: 286). Şeriatî bilimin faşizmle sonuçlandığını söyler. Faşizm sadece Mussolini veya Hitlerin hareket ve sisteminde gördüğümüz şey değildir; faşizm beşer toplumunda teknokrasinin daha geniş bir şekilde gelişmesinden ibarettir. Şeriatî Doğu ve Batı medeniyetine hükmeden sistemin de faşizm olduğunu söyler. Bu durumu Şeriatî Berthold Brecht'in görüşlerine referansta bulunarak açıklar:

Faşizmi Avrupa'da bilim ortaya çıkardı. Biz Avrupa medeniyetinde bilimin, modern insanın en kötü düşünce tarzı olan ırkçılık ve soyu yüceltmenin önlenmesine muhtaçtık. Hayır, bilim, böyle bir iş yapmadı; tersine faşizmi getirdi, geliştirdi ve savaş aletini faşizmin eliyle değiştirdi. Bundan dolayı benim bilime ihtiyacım yoktur (Şeriatî, 2016b: 204).

Bu pasajdan da anlaşılacağı üzere insanın gözünün açılmasından, bilgili olmaktan ve keşiften ibaret olan bilim, cehaletin faktörü haline gelmiştir ve insanın özgürlüğünü elinden alarak insanı kendisine olumsuz anlamda yabancılaştırmıştır. Zira insan bilimin arkasında bile meçhul kalmıştır. Alexis Carel'in deyişiyle bugün insan, atom zerresinde proton enerjisine ulaşmış ve göklerin derinliklerine yükselip çıkmış, ama kendisi için en küçük bir adım dahi atmamıştır. Günümüz insanının, güneş sisteminin en uzak gezegenleriyle ilgili incelikli bir bilgisi var. Fakat beşeri yaşamın en basit problemleriyle ilgili zihnine en küçük bir çözüm yolu gelmiyor; zira

o; bilimin bu büyük başarılarının ardında unutulmakta ve ortadan kalkmaktadır (Şeriati, 2016b: 287-288).

Bu alt başlığa dayanılarak denilebilir ki bilim insanın seçmesine, üretmesine, düşünmesine engel olarak insanı kendi özüne karşı olumsuz anlamda yabancılaştırmıştır. Zira bilim bütün amacını güç elde etmeye harcamıştır. Bir sonraki bölümümüzde de değineceğimiz üzere şunu da hatırlatmakta fayda var. Şeriati bilimin insanı olumsuz anlamda yabancılaştırdığını söyler fakat bilim özgürlüğün yolunu açtığı için yabancılaşmayı olumsuz niteliktedir. Kendisine yabancılaşan tutsak olduğu tabiat, tarih ve toplum zindanından bilim ile kurtulabilmiştir ve özgürleşebilmiştir.

2.2.12. Kültürel Yabancılaşma

Şeriati hepsinden daha ağır ve daha tehlikeli olan yabancılaşmanın, kültürel yabancılaşma olduğuna söyler. Şeriati insanın özgürlüğünü eline alan bu yabancılaşma biçimini anlayabilmek için ilk önce kültürün ne olduğuna bir izah getirmeye çalışır. Kültür, bir milletin tarih boyunca biriktirdiği sembol, işaret, adet, gelenek ve toplumsal hareket tarzları biçiminde ortaya çıkan manevi, sanatsal, tarihsel, edebi, dini ve hissi tezahürlerin toplamından ibarettir (Şeriati, 2016b: 192). Bu birikimler o milletin acılarını, karakterini, hayat tarzını, sosyal ilişkilerini ve ekonomik yapısını simgeler (Şeriati, 2005: 18).

Şeriati bizim birkaç tarihi kültürel öze sahip olduğumuzu söyler. Bunlardan ilki Eski İran'dır. Bu kültürel öz nasıl bir şeydir? diye soran Şeriati'ye göre, İran toplumunun ilk kültürel ve milli biçimidir. İran tarih ve milliyetinin oluştuğu döneme ilişkindir. Şiddetli bir milliyet tonu vardır. Milli cesaret, güç ve üstünlükle iç içedir. Eski medeniyetimiz, insanlık tarihinin en ileri, en evrensel ve en eski medeniyetlerinden biridir. Mezopotamya medeniyetlerinin (Sümer, Akad, Babil, Asur) varisi, saldırgan Yunan ve Roma medeniyetlerinin rakibi ve İslam ile çağdaş Avrupa medeniyetlerinin kuruluşuna yararlılıklar sunan bir medeniyettir. Mitratizm, Zerdüştlük, Maniheizm ve Mazdekizm gibi dört büyük dini hareketin sahibidir (Şeriati, 2007a: 272)

Şeriatî'ye göre Yunan kültürünün esasında felsefe, Roma kültüründe askerlik ve sanat, Çin ve Hint kültüründe tasavvuf ve mistisizm varken bizim kültürümüzün temelinde ve kaynağında İslam vardır. Şeriatî, bilgilerimizin, özelliklerimizin, hislerimizin, örf ve adet ve geleneklerimizin temelinde İslam'ın yattığını söyler (Şeriatî, 2005: 154). Şeriatî'ye göre Hint kültürünü anlamak istediğimiz zaman ister istemez Hint dinlerinden başlarız; İran kültüründen bahsetmek istediğimiz zaman, Fars edebiyatı bizim kültürümüzün bir parçasıdır. Görüyoruz ki Fars edebiyatının ruhu, İslam'ın ruhudur; İslam bilinip tanınmazsa Fars edebiyatı bilinip tanınmaz. Dolayısıyla bizim toplumlarımızda, geçmişten günümüze bütün insan toplumlarımızda kültürün temel ruhu din olmuştur (Şeriatî, 2016b: 254). Şeriatî kültürel bakımdan yabancılaşmaya uğrayan bir toplumun başka bir kültürü kendi kültürü olarak düşündüğünü söyler ve şu şekilde ifade eder:

Ben kendi dinimi, kendi edebiyatımı, kendi duygularımı, keder ve ıstıraplarımı, dertlerimi ve ihtiyaçlarımı düşündüğüm zaman, gerçekte kendimi düşünüyorum. Benim bireysel değil, toplumsal ve tarihsel özüm, bu kültürün doğup ortaya çıkardığı kaynaktır. Kültür, benim toplumumun, tarihin varlığı olan yapının tecellisidir, yansımasıdır, fakat özel şartları olan kendine özgü tarihsel dönemlerde yer alan, maddî, ekonomik ve sosyal yapının meydana getirdiği özel dertlere, düşüncelere, anlayış ve eğilimlere alışmış bir toplumda birtakım sahte taktikler, o toplumun kültürünü zihninden siliyor Artık ben kendimi düşünmek istediğim zaman, başka bir toplumun kültürünü kendi kültürüm olarak düşünüyorum; o zaman kendime ait olmayan dertlere muhatap oluyorum. Benim kültürel, felsefi ve sosyal gerçekliğimle uyuşmayan problemlerden dolayı feryadı figan ediyorum. O dertleri, ıstırap ve idealleri kendi dert, ıstırap ve ideallerim olarak görmeye başlıyorum. Böylece ben, başka bir kültür vesilesiyle aline olmuşum demektir (Şeriatî, 2016b: 192-193).

Bu pasajdan da anlaşılacağı gibi kültür, toplumun gerçek varlığının göstergesi ve toplumun tüm tarihidir. Her kavmin kültüründe iz bırakan etkenlerden biri, o kültürün manevi, ruhsal ve maddi ihtiyaçlarıdır, aynı zamanda dert, ıstırap ve sıkıntılarıdır. Her kültür, bir milletin ne gibi şeyler arzu ettiğini ve ne tür şeylerden ıstırap duyduğunu gösterir. Buna göre tarihimiz, ekonomik bakımdan içinde bulunduğumuz aşama, bize hükmeden sınıf ve sosyal ilişkiler, sahip olduğumuz ailevi ve sosyal yaşam şartlarının hepsi bizde bu dertleri, arzuları, aşkları, hevesleri ve emelleri oluşturan şartları meydana getirirler (Şeriatî, 2016b: 255). Bu da kültürün olumsuz yabancılaşma ile olan yakın bağına işaret eden bir olgudur. Kültür insanı belirli bir yaşama biçiminin içine alarak değerler atfeder. Bu durumda insan

kendisini tanıyan, meydana getiren, yaratan ve seçen bir irade olarak göremez duruma gelir.

Şeriatî'ye göre siyah derili Afrika insanı ile Kuzey Afrikalı berberi, Asya'daki Türk, İran ve Hindistanlı insanların her birinin kendilerine özgü kökenleri ve bambaşka durumları vardır. Fakat hepsi de içlerinde, kendilerininmiş gibi gördükleri, gerçekte ise Ortaçağ'dan sonraki dönemlerin, 16.yüzyıl Rönesansının, 17.yüzyıl liberalizmi ve 18.yüzyıl bilimsel gelişmesinin problemlerinin serpintisi olan ağırlar duyuyorlar (Şeriatî, 2005: 19).

Medeniyet ve Modernizm adlı eserinde Şeriatî Avrupalı olmayan toplumların, Avrupalı toplumlar tarafından yabancılaştırıldığını söyler. Doğu'da'ki aydın ve entelektüeller daha fazla bir Doğu'lu gibi hissetmez, bir Doğu'lu gibi üzüldü, bir Doğu'lu gibi ümit beslemez oldu. Kendi toplumunun dertlerini, acısını duymaktan öte, kapitalist ve materyalist başarı ve kazancının zirvesinde olan bir Avrupalı'nın acılarını, elemelerini, duygu ve ihtiyaçlarını düşünür. Herhangi bir insan toplumunda var olabilen en kötü sapmaların bugün Avrupa dışındaki ülkelerde görülmesinin ve kendilerine özgü gerçekleri varken, davranışlarını onlara göre düzenlemeyen Avrupalı'nın dışındaki kişilerde bulunan ruhi sapmaların nedeni budur (Şeriatî, 2005: 20-21). Şeriatî'ye göre 200 yıl önce bu ülkeleri ziyaret etmiş olsaydık, kuşkusuz bugünkü Batı medeniyetine sahip olmadıklarını ve her birinin kendilerine mahsus gerçek medeniyetleri olduğunu görecektik. Onlar eşsizdi; arzuları, hayatları, tavırları, düşünce, eğlence ve zevkleri, felsefi ve dini düşünce şekillerinin hepsi kendilerine aitti. Aynı şekilde Hindistan veya herhangi bir Afrika ülkesine gittiğimiz zaman, kendi eşsiz şiirlerini besteliyorlardı. Her şeyleri kendilerine ait. Fakat günümüzde, batı toplumları kendi hayat felsefelerini, düşünce tarzlarını, zevk ve tavırlarını, yeni ürün ve makinelerini tüketmek için medeniyet alametlerini hiçbir zaman bu tip tavır, özlem, zevk ve düşünce tarzlarına ayak uyduramayan bu ülkelere empoze etmişlerdir (Şeriatî, 2005: 21). Bu nokta da Şeriatî siyah entelektüellerin en büyüklerinden biri olan Alined Popa'unun görüşüne şu şekilde atıfta bulunur: "Avrupa medeniyeti dışında, bizim toplumlarımız gibi mozaik toplumlar meydana geldi" Mozaik toplumlar demekle ne kastediyor acaba? diye soran Şeriatî'ye göre, mozaik, bir kalıba dökülmüş, farklı şekil ve renklerde yüzlerce küçük taştan oluşur. Bütün bunlar

nasıl bir şekil ortaya çıkarır? Hiçbir şekil? Bu mozaik parçası değişik renklerde olup, farklı şekilleri olan pek çok çakıl taşından meydana gelir, fakat tam da hiçbir şekil ortaya koymaz. Şeriatî'ye göre bu medeniyetler de mozaik medeniyetlerdir, yani bünyelerinde geçmişte arta kalan parçalarla, Avrupa'dan ithal edilen bozuk parçaları taşır ve bu ikilinin kombinasyonu ortaya yarı medeni, yarı modern bir toplum çıkarır. Şeriatî Avrupa medeniyetini meydana getirirken kullandığı tarzın da mozaik olduğunu söyler. Şeriatî'ye göre kendi toplumumuz için bir medeniyet kurarken aynı yolu seçmedik, zira medeniyetin ne olduğunu, nasıl şekillendiğini bilmiyorduk. Bize onun şeklini veren de onlar (Şeriatî, 2005: 21-22). Bu da göstermektedir ki Batı'nın kültürel kalıplarını benimseyen insan sorgulanamayan fikir ve düşüncelerin tesirinde kalarak kendi özüne olumsuz anlamda yabancılaşmıştır ve özgürlüğünü feda etmiştir.

Kültür ve medeniyetin tek mümkün şekli Şeriatî'ye göre, Avrupa maskesine sahip olmaktır. Avrupalıya benzeme peşinde olan, kendini medeni hissediyor. Ama Avrupalı'nın kendisi onu asla bu isim ve resimle tanımıyor. Onu medeni ve uygar değil; bilakis "asimile" diye isimlendiriyor. Asimilasyon da benzer kılma anlamındadır, yani Avrupalı olmayıp kendini Avrupalıya benzetmek demektir. Bu noktada Şeriatî benzetme ve asimilasyon arasındaki ilişkiyi Peygamberin(as) hadisine referansta bulunarak şu şekilde açıklamaya çalışır: "Men teşebbehe bikavmin fehuve minhum" (Şeriatî, 2007a: 91). Şeriatî'nin bu hadiste vurgulamak istediği nokta şudur: Her kim kendisini bir kavme benzetirse, artık o, kendi toplumuna değil, başka bir kavme bağlıdır; kendi kökünden kopmuş, kendisine yabancılaşmış ve başkasının aynası olmuştur. Kendisini başkasına benzeten herkes, kendisinden kaçır, aceleci ve ısrarcı bir biçimde kendisini inkar eder. Bağlarını, hatta tarihini ve toplumsal fitratını, sosyal ve kültürel mahiyetini gizler, kendisini tahkir ederek kendisinden bir yabancıнын kucağına kaçır. Artık kendisi olmayıp başkasını kendisi yerine hissedilen varlık budur (Şeriatî, 2007a: 91).

Şeriatî modernleşme adıyla bütün dünyaya yeni bir kültürün sunulduğuna vurgu yapar. Modernizm Şeriatî'ye göre, geleneklerin değişmesi, tüketim şeklinin değişmesi ve eski maddi hayatın yerine yenisinin gelmesidir (Şeriatî, 2005: 30). Şeriatî modernleşen kişinin, yalnızca tüketimde modernleşen bir kişi olduğunu söyler. Artık onun yeni bir yaşam şekli vardır, bu yeni yaşama şekilleri ve kullandığı

modern ürünler onun eski ve milli geleneğinden kaynaklanan türde olmayıp, Avrupa'dan ithal edilmelidir. Bu nedenledir ki Avrupa'lı olmayanlar, tüketim uğruna modernleşmesi gerekenlerdi (Şeriati, 2005: 27). İhraç ve değişim yoluyla Avrupalılaşmak nasıl mümkün olur? Medeniyet, bir yerden diğer bir yere ithal ve ihraç edilebilen bir ürün müdür? diye soran Şeriati'ye göre, kuşkusuz hayır, fakat modernizm; bir toplumun 1,2 veya 5 yılda ithal edebileceği modern ürünler koleksiyonudur. Bir toplum, birkaç yıl içinde tamamen modernleşebilir; aynı şekilde bir kişi Avrupa'nın kendinden daha modern hale gelebilir. Tüketim modelini değiştirirsiniz, aynı anda modernleştiğini görürsünüz. Fakat; bir millet ve toplumu medenileştirmek Şeriati'ye göre basit değildir. Medeniyet ve kültür, bir kimsenin sahip olmakla medenileşivereceği Avrupa malı ürünler değildir (Şeriati, 2005: 34). Modernleşme diye sundukları bütün bu saçmalıkların bir medeniyet görüntüsü olduğuna bizi inandırdılar (Şeriati, 2005: 34). Şeriati'ye göre öyle bir halk meydana getirdiler ki, kültürünü bilmez, fakat hemen onu aşağılamaya kalkar; dininden zerre kadar haberi yoktur, fakat, kötüler durur. Basit bir şiiri anlayamaz, ama onu eleştirmek için dil uzatır. Tarihini anlamaz lanetlemeye hazırdır. Öte yandan, Avrupa'dan ithal edilen her şeye karşı hayranlığını belirtecek bulamaz (Şeriati, 2005: 36).

Şeriati Avrupalı karşısında böyle boş, anlamsız, şahsiyetsiz ve aşağılık duygulara kapılanların Batı'nın hayranları olduğunu söyler. Şeriati modernist olmayan, yerli olan ve kendi eski tip ve şahsiyetine bağlı insanların, yabancı karşısında böyle aşağılık duygulara kapılmadıklarını, kendilerini zeki ve akıllı gördüklerini söyler. Bunun nedenini Şeriati, kendi özlerinden uzaklaşmayıp orijinal kalıp yabancılaşmamalarına bağlar. Bu noktada Alleme Tabatabai'yi örnek verir. Tabatabai büyük bir müdderis, büyük bir İslam düşünürü ve filozofudur. Bu insan, Henri Corbin gibi büyük şahsiyetler karşısında bulunduğu, onlara karşı, egemen ve başarılı bir ruhu olduğunu gösteriyordu. Bunun nedeni de bu beyefendi, kendi muhtevasından boşalmamış, şahsiyeti yıpranmamıştır; tersine doludur. Ne ile? diye soran Şeriati'ye göre, bütün tarihiyle; bütün İslam kültürü onun içinde dalgalanıyor; bütün İslam felsefesinin irfanı ve edebiyatı onun düşüncesinde bilinçli bir şekilde vardır; bu büyük İslam kültüründe var olan on dört asırlık düşünce, ilim, zevk ve

iman onun içinde yankılanıyor. Dolayısıyla bir Batılı karşısında bulunduğunda, bu Batılının üç yüz yıllık bir tarihe sahip olduğunu ve dört yüz yıllık da bir edebiyata sahip olduğunu görüyor. Bu nedenle de ona karşı üstünlük hissediyor (Şeriati, 2016b: 265-266).

Şeriati'ye göre bizim kendisinden boşalmış modernist diplomamız İslam denildiğinde, küçükken annesinin kendisine söylediği hurafeleri biliyor; sonra büyümüş; ama onun hakkında hiçbir şey bilmiyor; sonra doktor olmuş, ama İslam dinini kundakta iken, kendisini derleyip toparlamadığı zamanlarda, kendisine söyledikleri kadar ya da İslam hakkında asla konuşma şahsiyetine sahip olmayan kabiliyetsiz insanların kendisine birtakım meseleleri dinin talimatları adına öğrettikleri kadar bilip tanıyor, sonra da unutmuş, bir şey de olmamış, bildiklerinin çoğu da yanlış imiş. Böyle olunca da dinden bıkıyor ve kendi kültüründen sıkılıyor ve kendisine yabancılaşıyor. Zira kendisine böyle gösterildiği için kendisini ona bağlayarak özünden kopup kendisine yabancılaşıyor (Şeriati, 2016b: 265-266).

Elbisemizden, evimizin mobilyasından, dekorundan, süsümüzden, sosyal ilişkilerimizden, sosyal etiketlerimizden, adabımızdan, adetlerimizden, merasimlerimizden, hatta yediğimiz gıdalardan, beğendiğimiz malzemelerden hangi birini seçiyoruz, kendimiz tasarlıyoruz? diye soran Şeriati'ye göre, geçmişte böyle bir şahsiyet ve yüceliğe sahip olan bir insan bugün günlük yiyecek ve içeceğini bile kendisi seçmeye cesaret edemez hale geliyor (Şeriati, 2016b: 264). Hangi tadıcının “ben kolayı beğenmiyorum” demeye hakkı vardır. Seninle ne ilgisi var da bunu beğenmiyorsun? Yoksa senin “ben koladan değil, ayrandan hoşlanıyorum” deme hakkın mı var? (Şeriati, 2018: 272). Görüldüğü üzere insanın düşünme ve seçme cesareti elinden alınarak kendisine olumsuz anlamda yabancılaştırılmıştır.

Şeriati'ye göre çağımızın yabancılaştırıcı etkenlerinin en büyüklerinden biri kültürel sömürgeciliktir. Sömürgecilik siyasi, iktisadi ve kültürel çevrelerde tezahür eder. Şeriati'ye göre sömürgeciliğin hedefi sadece paradır (Şeriati, 2012: 206). Batı'da makinenin modern bilim ve teknolojinin yardımıyla sersemleten bir hızla ulaşan şaşırtıcı yükselişi, her geçen gün artan gıda için hammadde meselesini ve kaçınılmaz olarak iç tüketimin önüne geçen üretim için tüketim piyasası sorununu ortaya çıkardı. Batı kapitalizminde üretim talebinin büyümesi, uzak mesafedeki

ülkelere ve milletlere dikkat kesilmesine neden oldu. Bu nedendir ki onları öyle teslim almalıydılar ki kaynakları kolayca yağmalanabilmeliydi; onları öyle değiştirmeliydiler ki kendi sanayi ürünleri için istekli tüketicilere dönüşmeliydiler. Şeriati'ye göre bu teslimiyet için askeri güç ve siyasi hile kullanılmalıydı. Ama değişim için tek yol, milli mahiyete, kültürel özelliğe, manevi hususiyetlere ve yaşam felsefesine nüfuz etmektir. Şeriati'ye göre bu işi sadece sosyologlar, ilahiyatçılar, halkbilimciler ve tarihçiler yapabilir. Zira bu milletlerin tarih, din, gelenek, ahlak ve düşünce tarzları bilimsel olarak ayrıntılı bir biçimde incelendikten sonra değişim ve dönüşüm karşısında direnecek tüm manevi güçleri tahrip ettikten sonra, onları özleri boşaltılabilmiş hale getirebilirler. Daha sonra da bu insanları boş testiler gibi hazırladıklarıyla doldurup dışarıdan renklendirirler. Böylelikle hem kendini hissetmez, hem de kendisini yenilenmiş ve modernleşmiş olarak görür; sonra da bu değişim ve dönüşümü övünülecek bir nimet olarak tasavvur eder (Şeriati, 2012: 206). Şeriati “özünden kaçış” olarak isimlendirilebilecek kendini gizleme, kendinden nefret etme ve başkasına benzeme olan hastalığı, Sourdel'in bilimsel ve psikolojik olarak şu şekilde tahlil ettiğine dikkat çeker: “*Sömürgecilik kendisini, kucağındaki bir halk ve millet için yanan bir anne gibi tanıtır. Aslında bu anne- çocuk ilişkisi psikolojik bakımdan doğrudur*” (Şeriati, 2012: 207). Şeriati'ye göre anne çocuğu dövdüğünde, bağırıp çağırdığında ve kendisinden uzaklaştırdığında çocuk annesinin vurmasından ve kendinden uzaklaşmasından güvende olabilmek için, maruz kaldığı bu uygunsuz durumdan kaçabilmek için yine annesinin eteğine yapışır, onun kucağına sığınır (Şeriati, 2012: 207).

Buraya kadar anlattıklarımızdan yola çıkarak denilebilir ki kültürel yabancılaşmanın ana sebebi Batı tarzı yaşama özenmedir. Bu durumda insan İslam'ın sunduğu kültürel kalıpların özüne aykırı hareket eder, Batı nasıl istiyorsa kendisini öyle görmeye başlar. Böylece kendi öz benliğini yitirir duruma gelir ve kendisine olumsuz anlamda yabancılaşmış olur. Keza düşünme ve tercih etme kabiliyeti elinden alınmıştır. Şeriati, insanı kendisine olumsuz anlamda yabancılaştıran ve özgürlüğünü engelleyen farklı alinasyon türlerini de ayırt etmiş ve bunları “dört zindan teorisiyle” ortaya koymuştur. Şeriati'nin “dört zindan” teorisi, insanın

yabancılaşmasının kaynaklarına işaret eder. İnsanı bilinçten, yaşamda seçmekten ve yaratıcılıktan alıkoyar. Bu dört zindanın ne olduğuna bakmak gerekir.

2.3. İnsanın Dört Zindanı ve Yabancılaşma

Bu bölümde insanın özgürlüğünü engelleyen faktörler (tabiat, tarih, toplum ve kendilik zindanı) olumsuz yabancılaşma bağlamında değerlendirilecektir.

2.3.1. Tabiat

Şeriatî'ye göre insanın özgürlüğünü elinden alan bir başka yaklaşımda tabiattır. Naturalizm, 18. yüzyıldan 19. yüzyıl başlarına kadar oldukça gelişmiştir. Natüralizm, tabiat temeline yaslanmaktadır. Naturalizme göre tabiat canlı, fakat özbilinci olmayan bir varlıktır. İnsan da bu canlı tabiatın bilinçsiz ürünlerinden biridir (Şeriatî, 2016b: 130). Naturalizm; doğayı asıl olarak kabul ederken; Naturalist için konu, ister atom zerrelere teşkil etmiş olsun, isterse enerjiler teşkil etmiş olsun doğanın hangi şeyden yapıldığı önemli değildir. Önemli olan doğa evreni adında canlı bir düzenin söz konusu olmasıdır. Bu yüzden, çocuğu en güzel yemekler ve giysilerle en güzel çocuk yuvalarında ve eğitim yerlerinde eğitmenin doğanın karşıtı olduğuna inanırlar. Doğanın annenin eteğine düşürdüğü gibi çocuğu orada eğitmek istiyorlar. Şeriatî'ye göre bundan başka bir şey yapan ve çocuğu anneden alacak olan her sosyal düzen doğaya karşı iş yapmıştır. Dolayısıyla natüralizm, insanın tüm doğal gereksinimlerine, ilişkilerine, yemeklerine ve hatta doğal yemek yemelerine dönüşüdür (Şeriatî, 2006b: 200). Şeriatî *Medeniyet Tarihi I* adlı eserinde natüralizmin özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır:

1. Tabiatın ötesinde hiçbir şey yoktur.
2. Dıştan hiçbir etkenin tabiata tesiri yoktur.
3. Varlıktaki tüm olgular tabiatın zorunlu olgularıdır. Varoluşçuluk, natüralizm değildir; zira Varoluşçuluğa göre bütün varlıklar tabiatın eseridir; ancak insan başka bir şekilde yaratılmıştır. Natüralist, tabiatta mevcut bulunan bütün olguları tabiatın bir parçası olarak görür; dolayısıyla insan bir taş parçası gibi tabiatın bir parçasıdır.
4. Tabiat akla dayalı, uyumlu ve sağlam bir tekdüze hareket, düzen ve hayata sahiptir, ikincisi canlıdır, üçüncüsü bu hareket, düzen ve yön temelinde seyrederek. Natüralizm materyalizmden ayrılır. Tabiatın hareketi var, varlık canlı

olup bir düzen ve yön esası üzeredir. Bu düzen ve yön akli ilişkiler temelinde işler. Tabiatın hareketlerinin ve düzeninin bu akli ilişkileri, nedensellik kanunlarına dayanır; her olay ve olguyu sebep-sonuç ilişkisi çerçevesinde izah etmemiz yanlıştır.

5. Tabiatın hareketinin yönü gelişime doğrudur; düzenden mükemmelliğe ve sadelikten karmaşıklığa doğrudur. Tabiatın gidiş yönü budur.

6. Doğruluk ve hakikatin ölçütü sadece ve sadece tabiatın gidişatıdır. İnsanın akıl yürüterek elde ettiği şey, doğru değildir, doğru olan tabiatın gidişatıdır (Şeriati, 1998b: 31).

Yukarıdaki özelliklerden de anlaşılacağı gibi Naturalizm'e göre insanın özgürlüğü, tabiatın insana bahşetmiş olduğu imkanlar ölçüsünde sınırlanmıştır. Bu öyle bir sınırlılıktır ki düşünebilen, seçebilen ve yapabilen insanın özgürlüğünü feda etmektedir. Bu noktada Sartre ise şöyle demektedir: "*Bütün tabiattaki varlıkların önce mahiyetleri yaratılmış veya var olmuş, sonra varlıkları ortaya çıkmıştır*" (Sartre, 2016: 40-41). Zira Şeriati'ye göre ise insan için durum başkadır. İnsan önce varlık kazanmış, sonra mahiyet elde etmiştir. İnsan öyle bir iradeye sahiptir ki kendi şekilsiz hamuruna istediği gibi boyut kazandırır, renk verir, şekil ve cinsini yani mahiyetini kendi varlığından sonra meydana getirir (Şeriati, 2016d: 31-32). Demek oluyor ki tabiat veya Tanrı varlığımızı bize vermiştir, fakat mahiyetimizi kendimiz, kendi irademiz ile yapmalıyız; zira Sartre'ın deyişle irade ve seçim yapmayı insandan alırsak insanı insandan almış oluruz. Şeriati'ye göre natüralizmi bugün alındığı gibi temel alır, bina edersek ister istemez insanı taşlamış ve dar çerçeveler içine hapsetmiş oluruz. Kim insan gelişiminin bir sınırdan durduğunu kabul ederse insan olmaya, insan olarak var bulunmaya ihanet etmiş olur (Şeriati, 2016b: 131). Bu nokta da Şeriati Lao Tsu'nun görüşlerine atıfta bulunur:

Tabiat, genel kanuna, yani külli hareket yasasına göre hareket eden bir nehirdir. Bu külli hareket bütün tabiatın malıdır. Biz tabiatın parçalarıyız ve mantıksal olarak hareketimizi tabiatın genel hareketine uydurmalıyız. Tabiat, kendi istikametinde hareket eden bir kervandır. Biz bu kervanla hareket eden geminin içindeyiz. Tabiat düzenine hakim olan genel gidişat ve hareketten ayrı hareket edemeyiz. Bunun dışına çıkmamız durumunda hata etmiş ve kendi mezarımızı kazmış oluruz, yani kendimizi mahvederiz. Tabiatın, içinde hareket ettiği genel yasa ve anayolun ismi tao'dur (Şeriati, 1998b: 33).

Bu pasajdan da anlaşılacağı gibi Tao'ya dayanan natüralizm, insanı zorla tabiata tabi kılmak istiyor, insanın özgürlük ve düşüncesini yadsıyor, yok ediyor. Şeriatî, insanın çekmiş olduğu ıstırap duygusunu, doğayla ilişkisinden var olan eksiklikten kaynaklandığını söyler. İnsan, doğaya yabancılaşıyor, gurbet ve yalnızlık hissediyor. İnsanın doğa karşısındaki konumunu Şeriatî şu sözleri ile dile getirir:

Eğer ben çölde doğmuş, yetişmiş ve gelişmişsem ya da bir ekvator bölgesinde doğup yetişmişsem, suyun, havanın ve gıda ürünlerinin benim ruhsal durumlarım, düşünce tarzım, güdülerim, ilgilerim ve hayatım üzerinde şiddetli etkileri olmuş demektir. Demek ki ben, "ben"imin düşünsel eğilimleri, ruhsal halleri, duyguları ve içgüdülerinde değilim, aksine beni gerektiği şekilde meydana getiren tabiattır (Şeriatî, 2016b: 162).

Bu pasajdan da anlaşılacağı gibi insanın özgürlüğüne ket vuran tabiattır. İnsan tabiat karşısında zayıf olduğu müddetçe, coğrafi şartlar ona etki etmiştir. Şeriatî'nin tabiatın belirleyiciliği dediği şey sadece coğrafi yapı değildir; o aynı zamanda doğa yasalarını ve hatta kendi tabiatımızın bize koyduğu sınırlamaları kastetmektedir (Subaşı, 2013: 324-325). Bu noktada uçmayı isteyen birinin yer çekimi nedeniyle sınırlı bir yere kadar uçuşunu kontrol edebileceğini örnek verir. Bu sınırlamanın insanın kendisine bağlı olmadığını, tabiatın işleyişine bağlı olduğunu vurgular (Şeriatî, 2016d: 74-75). Bu nokta da insan ile doğanın özdeşliğini Marx şöyle formüle etmiştir:

İnsan doğa ile yaşar; bu, şu demektir: Doğa onun ölmemesi için, birlikte kesintisiz süreç içinde kalmak zorunda olduğu vücududur. İnsanın fiziksel ve ruhsal yaşamının doğa ile ilgisinin olması, doğanın bizzat kendi kendisiyle ilgisinin olmasından başka bir anlama gelmez. Çünkü insan doğanın bir parçasıdır (Davidov, 40: 1997).

Bu pasajdan da anlaşılacağı gibi Marx dış doğanın insanın özgürlüğü karşısındaki önceliğini vurgulamıştır. Zira doğa üzerinde kazanılan egemenlik, insanın özgür olma durumuna bir görünüm katmaz. Sadece doğaya olan bağımlılığı arttırır.

Bu alt başlıktan yola çıkarak denilebilir ki insan tabiatın belirlediği şekilde bir şeyleri seçip, kavrayıp ve yarattığı için kendi özüne olumsuz anlamda yabancılaşmıştır ve özgürlüğünü yitirmiştir. Keza insan doğal etkenlerin esiri olmuştur.

2.3.2. Tarih

Tarih Şeriati'ye göre, insan türünün ömrüdür. İnsanın niteliğini meydana getirendir. İnsani dönüşümün ve hayvani sapmaların macerasıdır (Şeriati, 1998b: 94). Tarih insanın geçmişini tanımak değildir. İnsanın ve insan toplumunun niteliğini, nasıl olduğunu, değişme kanunlarının sebeplerini ve faktörlerini, hastalığını, zaafını, selametini ve kudretini tanımaktır (Şeriati, 1998b: 95). Tüm insanların tarih tarafından meydana getirildiğini Şeriati; Ralph Waldo Emerson'a sorulan "tarih nedir?" sorusuna karşılık olarak "Hangi şey tarih değildir ki? Var olan her şey, tarihin ürünüdür" diye cevap vermesini olumlar (Şeriati, 2016d: 40). Şeriati'ye göre bireyin kimliksel ömrü, tarihin, içinde onu meydana getirdiği, tarihin ona miraslarını, mayalarını ve karakteristik özelliklerini verdiği süredir. Bundan dolayı herkesin insani kişiliği, tarihinden aldığı karakteristik özellikler topluluğudur. İnsan, doğum gününden itibaren büyümeye başlayan bir ağaç değil, bilakis tarihin derinliklerine kök salmış ve ta ölüm anına kadar daima ondan beslenen bir ağaçtır (Şeriati, 2007a: 97).

Şeriati emperyalizmin insanın özgürlüğü yönünde yaptığı acımasızca girişimlere de dikkat çeker. Ona göre emperyalizmin, zengin bir tarihsel birikim ve medeniyet geçmişine sahip köklü toplumlarda yaptığı iş, mevcut nesli tarihinden koparmak olmuştur. Şeriati emperyalizmin bu işte başarılı olduğunu söyler. Bundan dolayı toplumlar geçmişlerini, eskimiş ve çökmüş olmaktan başka bir şey olarak görmedikleri için özgür olamamışlardır (Şeriati, 2007a: 97).

Şeriati'ye göre insan daima tarihin esiri olmuştur; tarihe isyan etmiştir. Tarih daima bir kervan şeklinde yürümüş, bütün insanlar kervanın parmaklıkları arasında esir olmuşlar ve bu kervan da daima özel bir grubun elinde olmuştur (Şeriati, 1998b: 113). Bu nokta da Şeriati Max Weber'in görüşlerine referansta bulunur:

Tarihin ürettiği insanlar, kervan mahfellerinde mahkum insanlar gibidir, sürülen insanlardır. Bu kervanda iradeleri başkalarının eline verilmiştir ve onlar teslim olmuşlardır. Fakat tarihi yapan insanlar ise, başlarını mahfellerden dışarıya çıkararak arasına feryat etmişler, isyan etmişler veya en azından muhalefeti mırıldanmışlardır; kervanın gidiş yolunu istedikleri, arzu ettikleri yöne çekmişlerdir (Şeriati, 1998b: 114).

Şeriati'ye göre insanlık bu belirleyicilik biçimini algılamakta zorluk çekmektedir. Zira ilkel insan bile tabiatın kucağında ve onunla yüz yüze yaşadığı için

tabiatın belirleyiciliğini hisseder ve görür; ama tarihin belirleyiciliğini anlamak üstün ve ileri bir zihin ister. Tarih insanın olma serüveni demektir. Her insan kendi biyografisine ve düşünce tarzına baktığı zaman tarihin ürünü olduğunun farkına varır (Subaşı, 2013: 324-325).

Tarihin etkisinin en görünür unsurlarından olan dili; Şeriatî, insana yapılmış en büyük baskı olarak ifade eder ve hiçbir insanın kendi dilini seçmemiş olmasını ve tarihin vergisi olmasını sözlerine gerekçe olarak kabul eder. Şeriatî, bizim Müslüman olmamızın sebebini de tarihimizin İslam tarihine girmiş olmasına bağlar (Şeriatî, 2016d: 76-80). Şeriatî'ye göre Farsçayı bizim konuşma ve anlaşma dili olarak kabul etmiş isek de biz seçmedik, tarih seçti, bizim bu seçime katkımız olmadı (Şeriatî, 2016b: 133-134). Acaba tarih, sadece bizim için dili mi seçti? diye soran Şeriatî, hayır der, bize giyinme tarzımızı da tarih yüklemiştir. Eğer bir kişiyi, sakallı, şallı, cübbeli ve şalvarlı görürseniz bu giyilen elbiselerin tarihi elbiseler olduğunu düşünürsünüz. Şeriatî'ye göre bizim bugün üzerimizdeki elbise de tarih tarafından bize yüklenmiştir (Şeriatî, 2016d: 78). Bu da göstermektedir ki tarih insanın düşünmesinin ve seçme yetisinin önüne geçerek insanı olumsuz anlamda kendisine yabancılaştırmıştır.

Diyalektik materyalizmin, Marksizm'in ve Sartre'ın Varoluşçuluğunun da bir tür historizm olduğuna dikkat çeken Şeriatî'ye göre, marksizm ne inançtır, ne idealdir, ne yol göstermektir, ne de bir konuyu ortaya atıp öneri getirmektir. Marksizm'in inancında tarih, bilimdir ve tarihi keşfetme tekniğidir (Şeriatî, 2016c: 47). Tıpkı bitkilerin hayatını ve hareketini konu alan ve bitkiyi tohumdan ağaca ve meyveye doğru geliştiren botanik gibi. Botanik, nasıl yaratmaktan ve nasıl yapmaktan söz etmez. Meyvenin iyi ve kötü oluşuyla ilgilenmez. Çünkü bilimdir. Marks'ın inancına göre, yaratışa el atılmamalı ve ideoloji yapılmamalı; ancak keşifte bulunulmalıdır. Çünkü tarih, meteoroloji gibi bir bilimdir (Şeriatî, 2016c: 48-49). Nasıl ki bir meteorolog bulut, rüzgar ve güneş yasalarını keşfederek havanın geçmişteki ve gelecekteki tarihsel ve toplumsal değişimleri keşfedip öngörebilir ve Marksist yasalar uyarınca, toplumun bu aşamadan hangi aşamaya gitmekte olduğundan ve hangi aşamayı geçtiğinden söz edebilir (Şeriatî, 2016c: 49). Diyalektik materyalizme göre tarih ve toplum, bitki gibi, hayvan gibi, insan bireyi

gibi değişmeyen neden ve sonuç yasaları doğrultusunda hareket eden bir görüngenüdür. Toplumsal sistemlerin sürekli değişimi, değişmeyen bilimsel yasalara göre olmaktadır. Bu nedenle diyalektik materyalizm esas alınarak her toplumun gelecekte yaşayacağı değişimler öngörülebilir. Şeriatî'ye göre tarihi determinizm de bir irade determinizmdir; fakat bunda Allah'ın yerine tarih geçmiştir, ilahi irade yerine üretim aracı geçmiştir. Her iki durumda da insan bir başkasının elinde iradesiz bir oyuncaktır (Şeriatî, 2007a: 84).

Bu alt başlıktan da anlaşılacağı üzere tarih insanın kaderini onun müdahalesi olmaksızın belirlemiştir. Tarih nedeniyle öz benliğinden uzaklaşan insan kendisine olumsuz anlamda yabancılaşmıştır. Böylece tarihsel dönüşümler içerisinde şekillenen insan özgürleşmemiştir. Zira seçen kendisi değildir.

2.3.3. Toplum

İnsan hayatının üçüncü belirleyicisi olarak toplumu gösteren Şeriatî, toplumun, bir bireyler topluluğu değil, bireysel unsurların bileşkesi olduğunu söyler. Ona göre toplum, kişilerin toplamı değil, kendisi bir kişidir, bir insandır ve insanın hücrelerinin bireyleridir. Şeriatî'nin toplumsal yapı olarak nitelediği şey, ne ekonomi, ne inanç, ne irade ve ne de başka bir etkidir, bilakis bir toplumun toplumsal alt yapısı, o toplumun şahsiyetini oluşturan maddi ve manevi unsurların toplamının bileşkesinin oluşum tarzından ibarettir (Şeriatî, 2007a: 53). Toplum Şeriatî'ye göre, bireylerin bedenlerinde solunan bir ruhtur. Her birey onunla yaşar, onunla nefes alır, büyür, şekillenir, onun gerektirdiği şekilde düşünür, beğenir, sever ve nefret eder, inanır veya inkar eder, iyilik veya kötülük yapar, hak veya batıl olur (Şeriatî, 2016a: 157). Şeriatî insanın duygularını, hayallerini ve ideallerini hep toplumundan aldığına dile getirerek (2016d: 83) toplumun belirleyiciliğini şu örnekle açıklar:

Eğer ben cömert veya çok gayretli ve hamasat dolu kahraman isem, feodalite düzeni içinde büyüyüp olgunlaştığım içindir. Paragöz, parayı seven biri isem, burjuvazi feodalite düzeni içinde yetiştığim içindir. Ata binip pala sallayan biri isem, aşiret düzeni içinde yaşadığımdan dolayıdır. Demek ki ben kötü olursam, bende kötülüğü yaratan ve seçen, toplumsal çevredir, bende iyi olmayı yaratıp beni ona çağırان ve bana ait olmayan toplumsal çevredir (Şeriatî, 2016d: 38).

Bu açıklamalara göre insan seçen bir ben olarak var olamaz. Her birey toplumun onu meydana getirdiği gibidir. Seçen birey değil, toplumdur. Bu da yabancılaşmanın olumsuz yönde gelişmiş olduğunu göstermektedir.

Sosyolojizme göre insanı yaratan, meydana getiren şey, toplumsal bağlar, kollektif ilişkilerdir. İnsan, yeryüzünde toplum adıyla bitip yeşeren bir bitkidir. Tıpkı hava, su ve toprağın bir toplum gerektirdiği gibi. Ama kendisinin istediği gibi değil; zira onun kendisi ve istiyor olması toplumun oluşturduğu bir meyvedir. Bundan dolayı kendisi yazgısına karışamaz; zira kendisi toplumun yansımından başka bir şey değildir (2016b: 213). İnsan Şeriatî'ye göre; ben, bunu şu sebep ve argümanlarla seçtim diyebilen, seçmeyebilecekken seçebilen kimsedir. Bu aşama, insan olarak var bulunmak aşamasıdır. Bu nokta da Şeriatî Mevlana'nın şu sözleriyle toplumun belirleyiciliğini özetler: "*Şunu mu yapayım, yoksa bunu mu demem, işte bu seçimin delilidir güzelim*" (Şeriatî, 2016b: 135) . Mevlanın bu sözünü düşündüğümüzde bizde bu kararsızlığı meydana getiren toplumdur. Toplumsal etkenlerden bazıları bizi bazı şeyleri seçmeye çağırırken, diğer bazı çevre etkenleri de bizi başka bir şeyleri seçmeye iter ve zorlar. Dolayısıyla insan, kendisine olumsuz anlamda yabancılaşmış olmakta ve bütün duygularını kendi ötesi varlıktan bilmektedir ve özgür değildir. Erich From'a göre de çağdaş insanın çıkarlarına hizmet ettiği, çıkarlarına uygun davrandığı benlik, toplumsal benliktir (From, 2011: 103). From'un tanımlamış olduğu bu benlik türünde insanın benliği zayıflatılmış ve başka bir rolünün olmadığı vurgulanarak özgür olmadığı dile getirilmiştir .

Bazı sosyologlar Şeriatîye göre, anı ve çağrışımın bireye değil, topluma ait olduğu görüşündeler; çünkü eğer birey tek başına yaşamış olsa, asla onun için bir şey çağrışımında bulunmaz. Heyecanın da topluma ait olduğunu, bireyin heyecanının olmadığını söylerler. Şeriatî'ye göre sosyal ilişkiler öyle özgül duyarlılıklar meydana getiriyor ki bireyler o şartlarda ve çevrede gelişiyor, o duyarlılıkları ediniyor ve sonra bu duyarlılıklar heyecana sebep oluyor. Hatta hayvani güdülerini razı kılma formunun da toplum tarafından yüklendiğini söyleyenler vardır (Şeriatî, 2016d: 84).

Şeriatî'ye göre özgür olan, değiştirebilen, yapıcı ve irade sahibi bir insan düşüncesi ile insanın çevresi ve toplumsal yapısı arasında her zaman karşılıklı nedensel bir ilişki vardır. Bu ilişki noktasında benim esas görüşüm şudur der Şeriatî (2005: 75), insan ve çevresi arasında sürekli bir etkileşim vardır, bu nedensel bir ilişkiye dayanır. Burada biz, ne çevrenin insan üzerindeki etkisini inkar ediyoruz, ne de insanın çevresindeki üzerindeki etkisini yok sayıyoruz. İnsanın çevresi üzerinde

etkili olduğunu düşünmek, çevrenin insan üzerindeki belirleyicilik hususiyetine sahip olduğu, düşüncesini geçersiz kılmaz (Şeriati, 2005: 75).

Şeriati'ye göre toplumun büyük ve asli zindanı içerisinde daha modern, daha ileri ve daha büyük olduğu kadar daha ağır daha korkunç olan başka ikincil zindanlar da bulunmakta ve gelişmektedir. Bunlar; Sınıf, kültür, eğitim ve öğretim sistemi, uzmanlaşma; bireysel, içgüdüsel, ekonomik ve sosyal hayatın hazcılık, tüketim düşkünlüğü ve gelenekçilik, ırksal nitelikler, savaşlar, kültürel ve dinsel ilişkilerdir (2016a: 159). Şeriati, bütün bu toplumsal sistemleri meydana getiren unsurların toplumsal ve insani meselelerde sınırlı etkilere sahip olduğunu söyler. Ona göre bunların etki oranları toplumsal, zamansal, yerel ve evrensel şartlara, tarihsel safhaya ve toplumun tipine bağlı olarak değişmektedir. Bu etkenlerin etki derecesi ne olursa olsun, her durumda toplum, hakim bir güç olarak doğal çevrenin ürünü olan ve şu anda toplumsal çevrenin tezgahlarında üretilen insan üzerinde en kuvvetli etken olarak, hakim bir çevrede belirleyici bir güç olarak faaliyet göstermektedir (Şeriati, 2016a: 202-203). Şeriati'ye göre kanun ve hürriyetten bahsedildiği zaman, maksat toplumdur. İktisattan bahsedildiği zaman temel toplumdur. Üretim araçlarından bahsedildiği zaman dağıtımın halkın elinde olması kastedilmektedir, fertlerden değil. Şeriati'ye göre sosyalizm mülkiyeti fertlerden alıp, topluma veriyor. Mülkiyet, sermaye, hükümet toplumun malı oluyor (Şeriati, 1998a: 206-207).

Şeriati'ye göre günümüzde boş vakitlerin doldurulma fonksiyonun bile toplum belirliyor. Bir toplumda halk, boş vakitlerinde namaz kılarken, başka birinde şarkı söylüyor. Fertler, geçmişte boş zamanlarında eğlencelerini kendileri seçiyorken, günümüz toplumunda insanın boş vakitlerini Şeriati Shandel'in sözüne atıfta bulunarak şu şekilde açıklar:

İnsanın boyutunu, idare, fabrika veya genel olarak iş tayin etmektedir. Herkes olduğu şekilde iş yapmıyor, aksine ondan istenildiği şekilde iş yapıyor. Onun şahsiyetini fabrika, idare veya işi tayin ediyor" (Şeriati, 1998a: 37-38).

Bu pasajdan da anlaşılacağı gibi bu iki toplum tipinde boş zaman kullanımı farklıdır. Boş vakitleri geçmişte biz tayin ediyorken, bugün bunları toplum tayin etmektedir. Bu nedenledir ki insan boş vakitler sırasında bile kendisine yabancı olduğu için özgür değildir. Şeriati niçin boş zamanlara önem veriyoruz ? diye sorar. Ona göre insanın hakiki ömrü boş zamanlarından ibarettir ve kendi kendine düşünme

imkanı bulabildiği zamanlardır. Böyle zamanlarda insan, kendini tenkit ve tahlil edebilmektedir, zira insanın kendisinde gerçekleştirebildiği en yüksek merteye düşünme durumudur (Şeriati, 1998a: 38). Şeriati geçmişte düşünme eyleminin çok önemli olduğunu ve ilgi çeken bir konu olduğuna söyler. Günümüzde ise insanın düşünebilmesi için imkan elde edilebilmeye çalışılıyor. Şeriati günümüz insanının, yalnızlıktan kaçtığına dikkat çeker. Bireyin kendisini topluluğa ve kalabalığa kaptırmasının nedenini Şeriati, insanın içindeki boşluktan kaçmasına ve onu anlamak istememesine bağlar. Şeriati'ye göre büyük insan, kendi iç dünyasıyla yaşama sanatını bilendir (Şeriati, 1998a: 39).

Bu alt başlığa dayanılarak denilebilir ki insan, toplumun istekleri doğrultusunda şekillendiği için kendi özüne olumsuz anlamda yabancılaşmıştır. Böyle bir anlayışı düşündüğümüzde toplumsal insanın, toplumsalın dışında hiçbir içeriğinin olmaması özgürlüğüne de bir görünüm katmaz. Keza seçen birey değil, toplumdur.

2.3.4. Kendilik/Bencilik

Şeriati'ye göre dördüncü zindan, ben zindanıdır, kişinin kendi zindanıdır. İnsan kendi ruhunun edimlerinin ve güçlerinin ürünüdür. Nasıl ki bileşik bir madde, bileşkeyi oluşturan maddelerden kaynaklanan özel bir nitelik kazanırsa, insanın ruhsal ve içgüdüsel güçleri de insanın iradesine kendi rengini veren, onu harekete geçiren ve iradenin yönünü belirleyen duyguları, inançlar dizgesini ve etkenleri insanda yaratır. Bu yüzden herkes kendi ruhsal güçlerinin tutsağıdır (Şeriati, 2016c: 92-93). Şeriati'ye göre insan, bugün tabiatı tanımak için (proton zerrelerinden tutun, güneş sistemine kadar) geniş bir gayret sarf etmiştir. Fakat kendisini tanımak için bir adım bile atmış ve ilerlemiş değildir. Yeryüzünde çoğu şeyler keşfedilmiştir. Ama büyük bir meçhul karanlık kalmıştır. O da insanın kendisidir. Şeriati'ye göre biz gözlerimizi açtığımız zaman, gözlerimizin önünde büyük bir dünya, alametlerle dolu büyük bir kainat buluyoruz. Fakat gözlerimizi kapattığımız ve kendi içimize baktığımız zaman, artık hiçbir şey görmüyoruz. Durum, karanlık bir sandık odası gibi oluyor. Şeriati bu karanlık durumu kendimizi tanımamamıza bağlıyor. Çağdaş insan dünyayı tanıdığı halde kendisini tanımıyor (Şeriati, 1998a: 34).

Bu nokta da Şeriatî Heidegger'in şu sözüne atıfta bulunur: Her kişinin iki benî, iki varlığı bulunmaktadır. Biri şu anda duyumsadığımız mecazî varlıktır. Ötekiyse bu görünen varlığın altında gömülü ve bilinmez kalan gerçek varlıktır. Bu varlık, lezzetleri bulunan, arınmış, yıkanmış, bağımsız, tam ve birkaç boyutlu varlıktır. Onu Allah yaratmış, doğa beslemiştir ve şimdi yalancı, yüklenmiş ve yabancı kişiliğin kabuğu altında gizlenmiş, gömülmüş ve kurban edilmiştir (Şeriatî, 2006a: 208). Dolayısıyla, tarihsel, coğrafi ve iklimsel özümüz olan mecazî özümüz yoluyla bu çeşitli sistemler ve olgularla aline olmuş özümüz, eksilmiş, bozulmuş, sapmış ve çarpıtılmıştır. Bu mecazî öz, Şeriatî'ye göre dördüncü zindanimiz olup bizim insan oluşumuzun gerçek benî onun içinde tutsaktır.

İnsan Şeriatî'ye göre, çoğu zaman kendi seçimlerini kendi nefisinden ve dürtülerinden bağımsız olduğunu düşünür, oysa pek çok insan seçimlerini kendi nefsinin arzu ve isteklerine göre yapar. Bu durumda da bir özgürlükten bahsetmek doğru olmaz. Nefis zindanı, Şeriatî sadece kaba içgüdü ve dürtüleri değil, nefsin arzu, istek ve hayallerini de ifade eder (Subaşı, 2013: 326).

Benlik zindanı insanın kendisi olarak saptayan Şeriatî'ye göre insanın mahkumu olduğu kendilik zindanı, aşılması en zor zindandır ve insan bu zindan karşısında en aciz tutsaktır. Buna göre günümüz insanının, günümüz burjuvasının, günümüz kapitalist toplumunun ıstırapı ve sıkıntısı metafizik bir sıkıntıdır, boşluktan kaynaklanan bir sıkıntıdır (Şeriatî, 2016a: 279). Dördüncü zindanın tutsağı olan insanın, önceki üç zindandan kurtulmasıyla mutsuzluğu ve yalnızlığını başladığını düşünen Şeriatî, Heidegger'in şu ifadesine dikkat çeker: "*İnsan, bu varoluş sahrasında yalnız bir varlıktır*" (Şeriatî, 2016d: 71).

Şeriatî'ye göre benlik zindanı içerisindeki insanın hakikati mana ve mefhumdan yoksundur, boştur. Bu yüzden günümüz insanı, her taraftan abes ve boşluğa ulaşıyor. Şeriatî'ye göre Hintli ruh ise insani benin, tabiat, veraset, sosyal çevre ve tarihin ürünü olduğu bilinciyle bu benin olduğuna inanıyor. Hintli ruha göre "ben" in ruhu bir tohum gibi "ben" in içinde gömülü ve gizlidir. Eğer bu ruhu bilgili ve çok gayretli bir çiftçinin bilinciyle onu eğitmeye başlar, onu kendi içinde yener, kendi toprağında geçirir, ona su ve gıda verirse, o zaman kendi hayatının mahsulünü elde etmiş olur. Ama onu eğer böyle bırakır, toprağın içinde gizli tutar, gelişmesi için

hiçbir çaba gösterilmezse; mahrum, perişan ve ziyanda olur (Şeriati, 2016e: 179). Görüldüğü üzere insan kendi öz benliğine de olumsuz anlamda yabancılaşmıştır. Bu durumda insan kendi beninden ve zihin hallerinden uzaklaştığı için özgürlüğünü yitirmiştir

Buraya kadar anlattıklarımızdan yola çıkarak denilebilir ki Şeriati'ye göre insan, bilincinin doruğunda iken, kendisini dört hayatın mahkumu olarak bulur. Bunlar: tabiat, toplum, tarih ve kendisi. Bu dört hayatın her birinde insan, duygularını, acılarını ve ihtiyaçlarını dile getirir. Şeriati, bu dört zindanın varlığını kabul eder. Ama şu noktada da kabul eder: İnsan olmak gelişimi boyunca, beşer durumundan insan olma merhalesine geçinceye kadar bu belirlenimin güçlerinden kurtulabilir ve özgürleşebilir. Bir sonraki bölümümüzde insanın yabancılaşmanın kaynağı olan bu dört zorlayıcı gücün etkisinden nasıl kurtulup özgürleşebildiğine bakılacaktır.

3. ALİ ŞERİATİ'DE ÖZGÜRLÜĞÜ SAĞLAYAN FAKTÖRLER

Bu bölümde, özgürlüğün elde edilebilmesine kaynaklık eden unsurlar olumlu yabancılaşma bağlamında ele alınacaktır. Şeriatî'nin düşüncesinde bilim, din ve sanat insana özgürlük ve kurtuluş bahşeden faktörler arasında yer alır. Buradan hareketle insanın tutsak olduğu dört belirleyici gücün etkisinden (tabiat, tarih, toplum, kendilik zindanı) ve genel olarak onu yabancılaşmayla karşı karşıya getiren etkenlerden nasıl kurtulup özgürleşebildiğine bakılacaktır.

3.1. Bilim

Şeriatî insanı tutsaklıktan kurtarıp özgürleştiren ilk faktörün bilim olduğunu söyler. Bilim, insanın doğayı anlamak için çabalaması ve doğadaki nesnelere keşfetmesidir (Şeriatî, 2006b: 38). Materyalist kültürde bilim Şeriatî'ye göre, teknolojik gelişmeye hizmet eden, maddi ihtiyaçların karşılanmasına, “güç” ve “hizmet” üretilmesine yarayan bir araç durumuna getirilerek insanı kendisine yabancılaştırdı. Şeriatî dinsel kültürde ise bilimin, insana doğru yolu gösteren ve ideolojik yönden gelişmeye yardım eden bir lamba olduğunu söyler (Şeriatî, 2016a: 211). Bu da gösteriyor ki bilim insanı olumsuz anlamda yabancılaştırdığı gibi olumlu anlamda da yabancılaştırmıştır. Zira bilim yabancılaşmanın aşılmasını ve insanın özgür olmasını sağlamıştır.

İnsanı yabancılaşmadan kurtaran bilimin misyonu ne olmalıdır? diye soran Şeriatî'ye göre; bilimin misyonu tabiatı tanımaktan, üretmekten, meydana getirmekten, üretimden önce bütün insani ihtiyaçlara cevap vermek olmalıdır (Şeriatî, 2016b: 208). Bütün geçmiş zamanlardan beri bilim Şeriatî'ye göre, insanı sosyal hayat bakımından gittikçe daha çok tüketmeye çalışan bir insan haline getirmiştir. Kendi hakkımızda en küçük düşünme zamanımız bile yok. Bu zamanlar bizden daha fazla alınıyor ve biz de sadece tüketmek için çalışması gereken birer varlık haline geliyoruz (Şeriatî, 2016a: 209). Şeriatî'ye göre biz daha çok tüketici oldukça ilerlediğimizi zannediyoruz. Hayır biz satıcının kurbanı olmuşuz. Biz bütün zamanlarımızı, onların bize yükledikleri sahte tüketimlerin temini için feda etmişiz (Şeriatî, 2016b: 210).

Bugün hepimiz geçmişte tükettiğimiz şeylerin parasını ödemek için çalışmıyor muyuz? diye soran Şeriati'ye göre bu insanın hayattan geri kalmasıdır, gerisin geriye ilerlemedir ve özgürleşmemenin de bir göstergesidir (2016b: 210). Bilim Şeriati'ye göre, bu gayesizliğini ve insanın bütün boyutlarının kendi bilgisi dahilinde olduğu şeklindeki iddiasını ortadan kaldırırsa, bir yandan tekniğin, üretim araçlarının yaptığı maddi tüketimleri karşılamak yolunda olan insanın ihtiyaçlarının bitmeyeceğini, sadece güçlü olmanın insanı emin hale getirmeyeceğini anlayacaktır. Öte yandan insan türünün eğitimi ve gelişimi misyonunu yerine getirirse o zaman insanın kurtarıcısı ve olgunlaştırıcısı olabilir. Böylece insan, bir gözüyle, yani bilimle tabiata egemen olmak için evrene bakarken diğer gözüyle de kendisini tanımak ve kendisini mükemmelleştirmek için kendisine bakmalıydı (Şeriati, 2016b: 211).

Şeriati bir yandan teknoloji ve tekniğin insanın özgürlüğünü elinden alıp onu kendisine olumsuz anlamda yabancılaştırdığını söyler diğer yandan ise bu tekniğin insanın kurtarıcısı olabileceğine şu şekilde vurgu yapar:

İnsan, gıdasını, giyeceğini, barınağını temin edebilmek için gece gündüz on, on iki saat çalışmak zorundaydı, mecburen çalışıyordu. Bu ilk belirleyicilik, ilk zorlama idi, doğal belirleyicilik ve zorlama. Teknoloji üretim miktarını yükseltiyor ve insanın çalışma süresini bir saate indirerek onu on bir saat serbest bırakıyor, özgürleştiriyor. Fakat bugün insanın, sahip olduğu teknoloji düzeyinin yüksek olmasına rağmen geçmişteki tekniksiz insandan daha fazla çalıştığını görüyorsak, bu, sanayi sebebiyle değil, sanayi üretiminden daha çok tüketimi arttıran ve durmadan insana yükseltme baskısı yapan burjuvazi sebebiyledir (Şeriati, 2016d: 46).

Bu pasajdan da anlaşılacağı gibi teknik; insanın özgürlüğünü baskı altına alan ve de onu coğrafi, bilimsel ve doğal yasaların belirleyiciliği altında ezen pek çok etkenden bilimin yardımı ile kurtulabilir (2016d: 46). Görüldüğü üzere kendi özüne olumlu anlamda yabancılaşan insan bilim ve teknoloji ile özgürleşebilmiştir.

İnsanın özgürleşmesi noktasında Şeriati'ye göre, bilimin sunduğu en önemli işlev insanı tutsak olduğu ilk üç zindandan (tabiat, tarih ve toplum) kurtarmasıdır.

Şeriati insan hangi vesile veya araçla tabiatın belirleyiciliğinden kurtulabilir? diye sorar. Tabiatın belirleyiciliğini, tabiata egemen yasaları, bu doğal belirleyici yasaların insan üzerindeki etkisini bilip tanımak yoluyla kurtulabilir. Şeriati bunları bilip tanımanın bilimle olabileceğini söyler. Tabiatı bilip tanıma veya bilimi bilip tanıma, insana kılavuzluk eden bilimsel tanıma ve yaratıcılık yeteneğiyle teknoloji

meydana getirme imkanı vermiştir. Şeriatî teknolojinin bir tane görevinin olduğuna dikkat çeker o da şudur: İnsanı tabiatın belirleyiciliğinden ve baskısından kurtarmaktır (Şeriatî, 2016b: 140). Şeriatî'ye göre tabiatın bizim üzerimizdeki belirleyicilik ve zorlamalarından biri, su ve hava yolu üzerinde idi. Çölde yaşıyorduk, çölün havası ve suyu bizi baskı altında tutuyordu. Deniz kenarında başka şartlarda, başka şekilde olabilir ve yaşayabilirdik. İnsan için dağlık yerlerin şartları ile ova ve çöl şartları farklı idi ve farklı durumlar getiriyordu. Fakat günümüzde sanayi ve modern medeniyet, insanı tabiat güçleri ve fenomenlerinin baskı ve belirleyiciliğinden her gün daha fazla kurtarmaktadır (2016b: 139). Bu nokta da Şeriatî Afrika çölünde yaşayan bir insanın durumuna dikkat çeker. Günümüzdeki şartları düşündüğümüzde Afrika çölünde yaşayan bu insan, kendisini zorlayan, belirleyen doğal şartların elverişsizliği karşısında kendi hayatını idame ettirmek için başka şartlar hazırlayabilir, modern ölçülere uygun kentler kurabilir, Kuzey Amerika da yaşayan bir Amerikalı gibi yaşayabilir (2016b: 139). Bu gösteriyor ki insan coğrafyanın belirleyiciliğinden ve tabiatın belirleyiciliğinden bilimle kurtulabilir. Şeriatî'ye göre insanın belirleyicilik ve zorlamalarından biri, yerçekimi gücüdür; yerçekimi bizim için o kadar doğaldır ki biz bu çekimi bedenimizin bir parçası sayıyorduk. Ağırlığımızı da özümüzün bir parçası zannediyorduk. Fakat bugün görüyoruz ki havalanma imkanımızı üç dört metre ile sınırlayan bu belirleyicilik duvarını insanlar ne kadar kolay yıkabiliyor ve artık biz yerçekimi baskısının esiri ve tutsağı değiliz; bugün iklime dayalı tarımsal üretim belirleyiciliğinin esiri de değiliz (2016b: 140). Şeriatî günümüzde su ve diğer yaşam şartları bulunan ırmak kıyısında, ormanda ve buna benzer yerlerde yaşayabilen ve bugün otun bile bitmeye yüz tuttuğu bir çölde büyük bir sanayi medeniyeti tesis edilebiliyor. Bu, tabiatın belirleyiciliği ve zindanından çıkmak, kurtulmaktır (2016b: 140). Doğal bilimler, fizik, kimya, jeoloji, astronomi, teknoloji, bizi bu tabiatın belirleyiciliğinden kurtaran araç ve vesilelerdir (Şeriatî, 2016b: 164). Öyle ki kendi özüne olumlu anlamda yabancılaşan insan bilim ile her türlü doğa olayının üstesinden gelmiştir. Zira bilim insana özgürleştirecek bilgiyi vermiştir.

Tarihin belirleyiciliğinden nasıl kurtuluş elde edebilir? diye soran Şeriatî'ye göre insan tarih adında büyük bir gücün gerçekten oyuncuğu olduğunu bilip tanırsa,

tarih bilimi ve tarih felsefesi ile tarihin hareketini, tarihin hareketine hakim olan yasaları keşfedebilir ve tarihin ne gibi etkenleri olduğunu ve bu etkenlerin insan “ben”inin ve biz insanların fikri, iradi, hissi ve ahlaki yapısında ne gibi etkileri olduğunu anlayabilirse, kendisini tarihin bu belirleyicilik akışından kurtarabilir; bu aşamalar bakımından da seçim yapabilir (2016b: 141). Bu nokta da Şeriatî günümüz dünyasında göçebe, boylar halinde yaşayan, kölelik aşamasında bulunan toplumların tarihe başkaldırarak, tarihin zorlama ve determinist yasalarını keşfederek özgürlüklerini elde ettiklerini ileri sürer (2016b: 142). Şeriatî’ye göre geçmişin mirası bize yüklenmiştir. Onlardan hiçbiri kendi seçimimize ait değildir, kendi seçimimizle olmamıştır. Her birinin kökenini geçmişle keşfettik ve kendi özelliklerimizin her birinin tarihin hareketiyle ilişkisini tarih bilimine dayanarak elde ettik, bilinç kazandık ve kavradık. Bu bilinç ve anlayış, bize, tarih vasıtasıyla kendimize yüklenmiş olan bu özelliklerden nasıl kurtulabileceğimiz konusunda da yol gösteriyor (Şeriatî, 2016d: 82-83).

Şeriatî’ye göre ister dinli, ister seküler, ister sosyalist ve isterse liberal olalım; insanı, ilahi yeteneğiyle, yani ilim ve yaratıcılıkla kendi tarihsel yazgısını değiştirebilen müdahil ve etken bir irade olarak görmeliyiz. Yazgıyı yaratabilen, meydana getirebilen, tarihi seyri istediği gibi değiştirebilen tek bilgi budur (Şeriatî, 2007a: 85).

Şeriatî’ye göre insan sahip olduğu gelişme, bilgi, bilinç ve irade ölçüsünde kendi iradesini tarihin iradesi üzerine koyabilir. İnsanlık tarihi ve toplumu Şeriatî’ye göre, rastlantı ve saçmalığa dayalı değildir; bilakis evrenin bütün diğer gerçeklikleri gibi bilimsel esaslara (Kur’an’ın ifadesiyle değişmez sünnetlere ve ayetlere) göre hayat ve harekete sahiptir. Şeriatî’ye göre insan, bu yöntem ve ilkeleri bilim yoluyla keşfettiği ölçüde, teknik yolla (ideoloji; ekonomik, kültürel ve sosyal) bir kanunun yerine bir başka kanunu seçerek ve bu iki gerçeklik hakkındaki mevcut bilimsel kanunlardan dilediğini kullanarak onun tabii seyrini istediği şekilde değiştirebilir. Gelecek tarihin bilimsel öngörüsüyle onun tabii yazgısını öngörebilir ve onu kendi belirlediği istikamete yönlendirebilir. Tıpkı kendi tabii geleneği veya özsel zorunluluğuna göre yetişen ve meyve veren yabani bir ağacı, onu tanıyıp gidişatına müdahale etmek suretiyle değiştirdiği, terbiye ettiği, almak istediği renk, şekil ve

meyveyi aldığı gibi yabancı, ilkel ve geri kalmış toplumuna da inandığı özel biçimi her tarihsel dönemde verebilir. Zira toplumun değişimi ve tarihin hareketi, insanın “ihtiyarı” ve tarihin cebrinin sonucudur (Şeriati, 2007a: 84).

Şeriati toplumun belirleyiciliğinde nasıl kurtulabiliriz? diye sorar. Şeriati bir sosyolog olarak bu soruya “Sosyoloji ile” diyerek cevap vermektedir. Şeriati’ye göre sosyoloji, bilen insan olarak bana toplum yasalarına dair bilgi veren; sonra sosyal bir düzen ve sosyal çevrenin ne gibi unsur ve etkenlerden oluştuğu, ayrıca birey tarafından meydana getirilen bu unsur ve etkenlerin esas olarak nasıl meydana geldikleri; sosyal sistemi değiştiren etkenlerle beşeri toplumun veya milli toplumun değişmesine sebep olan şeylerin neler olduğu konularında bilgi veren bir bilim dalıdır (Şeriati, 2016b: 170). Şeriati’ye göre sosyoloji bu konuların dışında bize şu bilgileri verir:

Eğer bir insan toplumu ve bilimsel yasaları tanırsa tabiata müdahale etmesi ve tabiat yasalarını kendi lehine dönüştürebilmesi gibi toplumun eseri olmasına rağmen sosyoloji vasıtasıyla ve sosyoloji bilimine kendisine verdiği ideallere dayanarak sosyal mücadeleler vesilesiyle, kendisine yüklenen toplumu ve toplumda kendisinin insani özelliklerinin oluşmasında etkili olan faktörleri değiştirebilir; istediği sosyal, siyasal ve hukuksal düzeni, sosyal ilişkiler sistemini, sınıfsal ilişkiler düzenini toplumuna yerleştirebilir. Bu başarıyı elde eden birey, toplumun belirleyiciliğinden kurtulmuş demektir. Bu birey artık o aşiret bireyi değildir ki kendisine özgü o özelliklere sahip olsun; bilakis bu insan, toplumun cebrinin doğurduğu aynı insan, rehberlik ediyor, sosyal ilişki ve yasalarını tanıyor, hareket ediyor ve günümüz dünyasının ileri bir sosyal düzenine erişiyor (Şeriati, 2016b: 170).

Bu pasajdan da anlaşılacağı gibi toplumun belirleyiciliğinden, toplumun yüklediği özelliklerden, toplumun ve hareketinin bilimsel yasalarından haberdar olarak kurtulmak mümkündür. Bu da yabancılaşmanın olumlu yönde gelişmiş olduğunu göstermektedir. Şeriati’ye göre geçmişte, bir aşiret veya boy toplumunu ya da köy toplumunu gözlemlediğimizde, bu toplum bireylerinin kendi yönetim düzenleri, din düzenleri, inanç düzenleri üzerinde en küçük bir şüphe hissetmediklerini ve bunu yapabilecek güçte olmadıklarını görürüz (2016b: 142). Zira bunları, ebedi, değişmez, yok olmaz zorunlu, her şeye egemen, hava ve su gibi asli unsurlar olarak kabul ederlerdi. Toplum düzenlerinin kalıba döktüğü biçimde imal edilmişlerdi ve düşünüyorlardı. Şeriati’ye göre günümüz insanı ise din ve toplumsal düzenler karşısında seçim yapabilir, iradesini kullanabilir, aynı zamanda bilinçli bir şekilde bunları reddedebilir. Üretim düzenleri, sınıfsal ilişkileri,

günümüzün bilinçli insanının nazarında, eskisi gibi silinip yıkılması mümkün olmayan, ebedi, değişmez, kutsal, gayp aleminden inme gerçeklikler değildir; tersine insanın yanında, insanın üzerinde düşünebileceği, karar verebileceği, seçebileceği veya inkar edebileceği fenomenler biçimindedir (Şeriati, 2016b: 143). Nitekim görüyoruz, inkar ediyor, reddediyor, başka bir seçim yapıyor, değiştiriyor ve düzeltiyor. Bütün bunlar Şeriati'ye göre günümüz insanının, özgürlüğünü üçüncü belirleyici olan toplum zindanından kurtularak elde edebildiğini gösteriyor. İnsan, kendine egemen olan toplumsal düzenlerin kayıt ve bağından toplumsal bilimler sayesinde, toplumsal düzenleri incelemek ve karşılaştırmak suretiyle kurtulabilir (2016b: 143). Bu nedendir ki insan üçüncü zindan da bilim aracılığıyla, tıpkı tabiatla mücadele aracı olan teknoloji ve makine gibi toplumsal mücadele tekniğiyle kurtulmuştur. Bu da insanın kendisine olumlu anlamda yabancılaşmasının sonucudur. Keza insan toplumsal bilince sahip olduğu için özgürleşebilmiştir.

Toplum Şeriati'ye göre, kendi tekamül çizgisinde ilerlemesine devam ettiği ölçüde coğrafi etkenlerin belirleyicilik gücünde bir azalma olur, doğal güçlerin mutlak hakimiyetinde zayıflama meydana gelir, toplum doğanın boyunduruğundan kurtularak özgürlüğüne kavuşur (Şeriati, 2016a: 202).

Bu alt başlığa dayanılarak denilebilir ki bilim özgürlüğün yolunu açtığı için yabancılaşmayı olumlar niteliktedir. Kişi kendini yabancılaşmada var ederek özgürleşebilmiştir. İnsanın özgürlüğü ve iradesi, bilimin gücüyle gelişip kuvvetlendiği için tarih, doğa ve toplum adı verilen üç zindandan insan bilim ile kurtulabilmiştir. Nitekim bilim insanı cehaletin karanlıklarından çıkarıp özgürleştirebilmiştir. Keza bilim insana yabancılaşmadan kurtaracak bilgiyi vermiştir. Peki kendilik zindanından insan nasıl kurtulup özgür olmuştur? bakmak gerekir.

3.2. Din ve Aşk

Özgürlüğü sağlayan din Şeriati'ye göre, varlığa gelmiş bir insanın kendini arındırarak topraktan Tanrı'ya dönmesi; dünya olarak gördüğü doğa ve yaşamı kutsallaştırmaya ve uhrevileştirmeye yönelik çabasıdır. Şeriati dinin kokuşmuş balçıktan Allah'a doğru uzanan bir yol olduğunu söyler (Şeriati, 2006b: 67).

Şeriatî, özgürlüğün dinde derin ve sonsuz bir boyutunun olduğunu söyler. Zira özgürlük, insan varlığının temel boyutlarından biri olmuştur. Şeriatî'ye göre bütün dinlerin nihai kurtuluşu özgürlüktür (Şeriatî, 2016f: 40). Bu Hint felsefesindeki Mügeşâdır. Mügeşâ, insanın tenasüh döngüsünden kurtuluşu demektir. Nitekim tenasüh, bir zindandır. Aslında bu felsefede, din, kendi yetiştirme çabasıyla insanı o tenasüh döngüsünden kurtarmak ve onu sonsuzluğa götürebilmek için gelmiştir. Görüyoruz ki ideal, kurtuluştur; İslam'da ülkü felahatır (Şeriatî, 2016f: 41). Şeriatî'ye göre devrim tarihinin her noktasında şimdiye kadar bütün bu mücadelelerin özgürlük için olduğu görülür. Dolayısıyla özgürlüğü isteme, sevme ve arama boyutu, insanı donukluktan, tembellikten, gafletten ve dış güçlere boyun eğip kulluk etmekten kurtaran en büyük faktördür (Şeriatî, 2016f: 41).

Şeriatî *Öze Dönüş* adlı eserinde insanın özgürleşmesini sağlayan özün İslami bir öz olduğunu söyler. Bu öz, çürümüş kemiklere dayanan bir antikaya ait değildir; fitratımızda var olan, manevi, insani ve ruhi değerlerimizin temelinde bulunan bir öz olduğunu Şeriatî şu sözleriyle özetler: “Bizim dayanağımız İslami kültürel özümüzdedir ve bu öze dönüşü kendimize şiar edinmeliyiz. Bize bütün özlerden yakın olan yegane öz budur. Şu anda canlı olan, yaşayan, toplumun bünyesinde bir ruh, bir hayat ve bir iman olarak varlığını sürdüren tek medeniyet ve kültür budur” (Şeriatî, 2007a: 35). Bu da gösteriyor ki kendi özünü kaybeden insan olumlu anlamda bir yabancılaşma süreci yaşayarak özünü bulma arayışına girmiştir. Yaptığı bu yolculukta onu kendi özüne döndürecek başka bir öz bulamadığı için İslami özü benimsemiştir. Keza İslami öz yabancılaşmanın aşılmasını ve insanın özgür olmasını sağlamıştır.

Tarih boyunca Şeriatî'ye göre, her zaman din, dine karşı savaşmıştır ve hiçbir zaman bugün anladığımız şekliyle din, dinsizlikle savaşmamıştır (Şeriatî, 2016i: 12). Şeriatî *Ebuzer* adlı eserinde din ile din arasındaki savaşın esirleştirici ve özgür kılıcı din, hapis dini ve nur dini, tevhid ve şirk savaşı olduğunu söyler (Şeriatî, 2009b: 191). Şeriatî'ye göre özgürlüğü ortadan kaldıran din şirk dinidir. Şirk dininin kaynağı ekonomidir. Bir grubun hakimiyetine ve çoğunluğun mahrumiyet ve mahkumiyetine dayanır (2016i: 29). Şirk dininin her zamanki çabası Şeriatî'ye göre, tabiat ötesi inancı, ilah veya ilahlara olan inancı ve ahiret inancını kullanarak; gaybi güçlere olan

imanı tahrif ederek, kısacası bütün dini ve itikadi esasları kitabına uydurarak mevcut durumu meşru göstermek ve temize çıkarmaktır (Şeriati, 2016: 27). Görüldüğü üzere insanı kendi özüne karşı olumsuz anlamda yabancılaştıran ve özgürleşememesine neden olan şirk dinidir.

Dine Karşı Din adlı eserinde Şeriati “benim dinim bana” dininin kulluğu hangi kulluktur diye sorar ve şu şekilde yanıtlar: “özgür olanların kulluğu, hür olanların kulluğu. Yani özgürlüğün, aşkın, adalet talebinin, insani ülkü ve hareketlerin, eşitliğin ve her türlü kötülüğü, çirkinliği ortadan kaldırmanın ürünü olan bir dine kulluk. Bu din, o dine karşıdır. Dine karşı din!” (Şeriati, 2016: 54).

Tarih boyunca insan topluluklarına hükmeden din Şeriati’ye göre, her zaman mevcut durumu meşru gösterip, halkı uyuşturmuştur. Bu nedenle “din, korkunun bir ürünüdür; din afyondur. Din özgürlüğü ortadan kaldırandır ve din, feodal sistemin bir ürünüdür” gibi özelliklerle anılmıştır (Şeriati, 2016: 32). Şeriati bu sözlerin doğruluğunu kabul eder ve gerçeği yansıttıklarını ileri sürer. Ancak bunları söyleyenlerin tarihi verilere ve tarih bilimine dayanarak konuştuklarını söyler ve bunların dini tanımadıklarına dikkat çeker ve dinleri (İbrahimi ve Şirk dini) karşılaştırarak şu sonuca ulaşır: Halkın korkusunun ve cehaletinin ürünü olan din, şirk dinidir. Peki neden? diye soran Şeriati’ye göre; müşrik dindarlar, yani şirk dininin tebliğcileri; halkın uyanmasından, bilinçlenmesinden ve alim olmalarından korkuyorlar. Halkın sıradan ve her zamanki sabit bilgilere sahip olmasını isterler. Neden? Halkın ilmi seviyesi ve bilinci arttıkça, şirk dini yok olacaktır. Zira şirk dininin koruyucusu cehalettir. Dolayısıyla halk uyandııkça, halkın itiraz ve eleştiri ruhu geliştikçe şirk dini sarsılacak ve yok olacaktır (Şeriati, 2016: 33). Şeriati’ye göre insandaki din duygusunun kaynağı korku olmuş olsaydı, medeniyetin güçlenmesi ve bilimsel ilerlemelere paralel olarak korkunun zayıflaması ve korkunun zayıflamasıyla birlikte dini duygunun zayıflaması hatta ortadan kalkması gerekecekti. Ya da sınıflı toplumlarda, dinsel duygunun avam tabakasında daha güçlü, üst sınıf arasında ise daha zayıf olması gerekecekti. Şeriati mevcut durumun böyle olmadığını söyler. Aksine tarih bilimiz, orta sınıfa mensup insanlar arasında dini duyguların daha güçlü olduğunu göstermektedir. Şeriati günümüz İran’ında şehirlilerin din duygularının köylülerinkinden daha güçlü olduğunu söyler. Bu da

bize korkunun dini doğuran faktör olmasının doğru olamayacağını gösterir (Şeriatî, 2016g: 49).

19. yüzyılda topluma afyon yetiştiren din Şeriatî'ye göre, halkı şöyle uyutuyordu: “Siz sorumlu değilsiniz. Zira olup biten her şey Allah'ın iradesi dahilinde olmaktadır. Öyleyse yoksulluğunuzdan dolayı üzülmeğin. Zira öte dünyada bunun karşılığı size verilecektir. Bu nedenle ne kadar darda olursanız olun, ses çıkarmayın. Sonra size bunun on katı verilecektir” (Şeriatî, 2016ı: 48). Bu şekilde kişinin itiraz etmesi engelleniyor, tercih etme ve tercihinin içten yönelmesinin önü kesilmiş oluyordu. Bu iş zihinde bitiriliyordu. Halk veya bir grup sorumluluk bilinciyle ayaklanıp mevcut durumu eleştirdiğinde, bu ayaklanmayı zorbalılar ve para babaları, kuvvete başvurarak bastırırlardı. Oysa din, bu hareketi, bu tepkiyi, bu düşünce tarzını ve bu itirazı daha dışa yansımadan bitiriyordu. Zira direniş ruhunu yok ediyordu. Bunu başa gelen Allah'ın iradesiyle diyerek yapıyordu. Şeriatî bütün bunların dinin fetvaları olduğunu söyler (Şeriatî, 2016ı: 48).

Şeriatî Batı'nın İslam öğretilerine ve dinine yönelttiği en büyük ithamın “İslami fatalizm” olduğunu söyler. Yani insanın aşağılık olduğuna inanma; İslam'ın insanda irade ve sorumluluğu yok sayan ve doğal olarak alçak ve zelil bir insan yaratan bir kaza ve kader inancına sahip olmasıdır. Şeriatî'ye göre son asırlarda İslam'a yapılan en büyük suçlama şudur: İslam, insanı kaza ve kadercî, güçsüz ve iradesiz köle yapıyor; sorumluluk ve iradeyi insandan aldığı için, insanı sorumsuz ve iradesiz bir hayvan ve bir bitki düzeyine indiriyor. Halbuki İslam'da ve Adem'in yaratılış kıssasında dile getirildiği gibi insan bağımsız, sorumluluğu ve iradesi olan bir varlıktır. İnsana özgü bu irade Tanrı'nın iradesi karşısında dahi tanımlanıp ortaya konuluyor (Şeriatî, 2016b: 221-222). Şeriatî'ye göre Feuerbach ve Marks din hakkında şu kanıtlamalarda bulunuyorlardı:

Tanrı insanın eseridir. Tanrı, insan tabiatının tezahürüdür. İnsan, sahip olduğu bütün güç ve değerleri kendisinden alıp göğe yüklemiş, sonra da Tanrı adlı metafizik bir varlığa tapınmaya dönmüştür. Gerçekte o, kendi sahip olduğu şeyi bu mabuda nispet etmektedir (Şeriatî, 2016a: 97).

Şeriatî'ye göre eğer bu teoriyi kabul edecek olursak kendine yabancılaşmayı reddetmiş oluruz. Zira bu durumda Tanrı, insanın kendisi oluyor. Tanrı'ya kulluk da insanın kendi kendisine kulluğu biçimini alıyor. Sonuçta insanın kendisine Tanrı

nedeniyle yabancılaşma düşüncesi, insanın kendisine, kendisi nedeniyle yabancılaşması şekline dönüşür (2016a: 97). Tanrı'ya kulluğun bilinçli ve olgunlaşmış bir şekle büründüğü bu sonuç, insanın üstünlüğünü reddetmediği ve onu kendisine yabancılaştırmadığı gibi insanın Tanrı'ya ibadet ve dua etmesiyle onun insani değer ve yüceliklerine kutsallık ve üstünlük kazandıran İslami bir sonuçtur (2016a: 98). Zira İslam'da insan, davranışlarındaki seçme özgürlüğünü ve kendi yazgısını belirleme hakkını Allah'tan anlamına gelen tefviz esasına dayalı olarak hem maddi belirlenimden hem de ilahi belirlenimden kurtuluyor. Allah'ın cennetinde bile Adem'in O'nun emrine isyan ettiğini görebiliyoruz (Şeriati, 2016a: 98). İslam insanı, Marks'ın dini felaket olarak görmesinin aksine, "Biz Adem oğullarını onurlandırdık" ayetinin işaret ettiği gibi sadece tabiatla yüceltmekle kalmıyor, ayrıca şu gerçeği de ilan ediyor: "Allah, insanı, değer ve güçlerini Tanrı'da arayan ve ağlayıp sızlayarak ondan yardım isteyen unutulmuş ve çaresiz bir varlık olarak değil, aksine, varlık alemindeki özel emanetçisi ve tabiattaki halifesi olarak yaratmıştır (2016a: 87). Şeriati'ye göre Feuerbach ve Marks'ın görüşlerine temel olarak aldıkları "İnsanın Tanrı karşısında yabancılaşması" ifadesine en büyük reddiye, insanın olgunluk ve kurtuluşunu onun üstünlüğü ve sorumluluğu ilkesinde gören Ali'den (a.s) gelir ve şu sözleriyle dile getirir:

"Hastalığın senin içindedir ama bilmiyorsun!

Şifan da senin içindedir ama görmüyorsun" (Şeriati, 2016a: 87).

Bu sözlerden de anlaşılacağı gibi Allah, insanı çalışıp çabalayarak yaşamını sürdürmesi ve kendi kurtuluşu yolunda gayret göstermesi için yeryüzünde hür bırakmıştır. Tarih boyunca Şeriati'ye göre, bütün hurafelik dinler, insanı aline etmişlerdir. İnsani güçleri ve insanda bulunan gerçek değerleri ve asaletleri olumsuzladıkları, her şeyi ruhlara, gaybi güçlere ve görüngülerin, yıldızların uzaklaşmalarına bağladıkları için insanı kendinden uzaklaştırmışlar ve insanı bahtsız ve zavallı bir duruma getirmişlerdir (Şeriati, 2006a: 194). Bunlar hep insanın, tüm bu gaybi güçler, ruhlar ve cinler yoluyla aline olmasıdır. Tevhid Şeriati'ye göre, bunları hiç durumuna getiren darbedir. Bütün varlıkta, bu alemin tümünde, bu dünyada ve o dünyada, hiç kimsede, hiçbir şeyde, hiçbir yerde ve hiçbir zaman, hiçbir gücü ve kudreti, etkiyi, etkeni, nedeni, rolü ve iradeyi yerinde bırakmaz ve bütün yalancı

güçleri, tehlike noktaları ve etki nedenlerini yok eder ve insanı aline eden ve bütün güçleri ve etki nedenlerini yok eder ve insanı aline eden bütün güçleri ve etkenleri olumsuzlar; tevhidin başlangıcı, insanın imanında ve dünya görüşünde tevhide ortam hazırlayıcı keskin 'la' kılıcı, göksel tanrıları ve onların yersel temsilcilerini dünyada etkisiz duruma getirir (Şeriati, 2006a: 195-196).

Şeriati'ye göre tarih boyunca uyutan, meşrulaştıran, dolandıran, halkın sorumluluk bilincini yok eden, sınıfsal yapıyı meşru gösteren ve mücadele eden; hak din; tevhid dinidir (Şeriati, 2016ı: 48). Bilince, anlamaya, aşka ve insanın fitri ihtiyacına dayalı tevhid dini, hep cehalet ve korkunun ürünü olan şirk dininin karşısında yer almıştır (2016ı: 34). Zira tevhid, şirki reddetmektedir. Tevhidin kültürümüzdeki en büyük kahramanı Şeriati'ye göre, H.z İbrahim, en büyük ıslahatçısı ve olgunlaştırıcısı ise H.z Peygamberdir (Şeriati, 2013a: 387). Şeriati İslam'ın tevhide dayandığını söyler ve şu mesajı ilan ettiğine vurgu yapar: “Allahtan başka Tanrı yoktur, deyin kurtulun” (2013a: 393). Bunu nedenle tevhid dininin peygamberleri her dönemde insanı, Allah'ın iradesinin tecellisi olan ve yaratılış gayesinin temelini oluşturan sünnetullahı uymaya çağırdı (Şeriati, 2016ı: 34).

Tevhidi düşüncenin görev ve gayesi Şeriati'ye göre, “servet, siyasi iktidar ve din” üçlüsünü ortadan kaldırıp yerine “özgürlük, eşitlik ve sınıfsızlık”ı meydana getirip devam ettirmektir (Rahnema, 2006: 414). Şeriati, içsel anlamda insanı özgürleştiren dinin tevhid dini olduğunu söyler ve tevhidin özelliklerini şu şekilde açıklar:

Tevhid, insanın maddi olmayan erdemlerden, yücelme arzularından ve ilahi misyonundan soyutlamaz. Tevhid, insanı ekonomik bir hayvan derecesine indirgemez ve onun kainatın yaratıcısıyla olan bağı koparma yoluna başvuramaz, insanın Allah ile olan ruhsal ilişkisini kesintiye uğratmaz. Tevhid, insanda değerlerin asaleti yerine, kazanç ve çıkar asaletini oturtmaz. Tevhid, tabiatı ebedilik arayan, olgunluk estetik ve hakikat aşığı Tanrı benzeri insanın hayvan gibi salt tüketim ve güç peşinde koşuşturan bir seviyeye inmesine müsaade etmez. Tevhid, insana kör bir makina, hedefsiz, amaçsız, dağınık, tesadüfi ve saçma hareketler toplamı olarak bakmaz. İnsana, irade, hedef, bilinç, bilgi, mantık ve yaratıcılık sahibi, düşündür, bilgin, kemale doğru hareket eden, güzellik ve duyarlılık sahibi bir varlık olarak bakar. Tevhid, toplumu ölü ve sahihsiz elemanlardan ibaret değil, bilakis diri, bilgili, bilinçli ve kalp sahibi öğelerden ibaret bilir. Tevhid, toplumda iyilikle kötülüğü, güzellikle çirkinliği, alçaklıkla yüceliği birbirinden ayır. Tevhid, güzel ruh dalgaları karşısındaki sevgiyi hissettirerek kuvvetlendirir. Tevhid, kainatta hiçbir zerrenin hareketinin sonuçsuz, boşuna ve tesadüfi olmadığı gerçeğini de öğretir (Şeriati, 2007a: 338).

Bu pasajdan da anlaşılacağı gibi tevhid dini insanı yabancılaşmadan kurtarır. İnsanları bilgiye, özgürlüğe ve bu insanlık dışı düzenlere başkaldırmaya çağıran etken olmuştur. Bu da insanın olumlu anlamda bir yabancılaşma süreci yaşamış olduğunu gösterir. Zira kendisine yabancılaşan insan tevhid inancıyla kendisini bulmuştur ve özgür olmuştur. Şeriatî'ye göre insan ancak tevhid dini sayesinde ve sınıfsız bir toplumda kendine gelebilir, kendi varlığının asaletine dayanabilir ve kendi fitratını bozmadan geliştirebilir. İnsan, aşkın değerlere, insani erdemlere ve kişilik tekamülüne ancak bu şekilde ulaşabilir ve Allah'ın ahlakıyla ahlaklanarak onun yeryüzündeki halifesi olabilir (Şeriatî, 2016c: 27).

Şeriatî'ye göre bugünün insanın hızlı bir nihilizme (hiççilik) doğru koşması, özellikle de genç kuşağın anlamsız bir isyana kalkışması, felsefe, sanat ve ahlakın başta insan olmak üzere her şeyin anlamsızlığından söz etmesi, ilahi dünya görüşünü reddetmenin doğal ve kaçınılmaz bir sonucudur (Şeriatî, 2016a: 86-87).

İnsanın özgürleşmesi noktasında dinin en önemli bir diğer işlevi Şeriatî'ye göre, insanı tutsak olduğu kendilik zindanından kurtarmasıdır. Bu zindan kendimdir. İnsan tutsağı olduğu ilk üç zindan (tabiat, tarih, toplum) hakkında bilgi ve bilinç sahibi iken dördüncü zindana(kendilik) dair bilinç sahibi olma ve onu tanıma diğerlerine göre zahmetlidir. Tutsağın kendisiyle zindan birdir; yani bilen, alimin kendisi de tutsaktır. Şeriatî'ye göre bu zindan insanın kendi boyutlarının bir parçası olduğu için insan kendisine karşı başkaldıramıyor. Ne yapacağı konusunda güç sahibi olan bu çağdaş insan, ne yapması gerektiği konusunda çaresiz kalmıştır (2016d: 51-52). Bu noktada Şeriatî şu formülü sunar: Adem'in yaratılışının başlangıçtan günümüze kadar, yani insanın varlık sahnesine çıktığı andan itibaren doğru olan bir yasa vardır. Maddi hayatındaki yasa da şudur: İnsanın önce ihtiyacı vardır. Sonra, insan refaha erişir. Daha sonra refah boşluk ve anlamsızlığa, boşluk ve anlamsızlık isyana, isyan ise zahitlik ve öznelcilikle sonuçlanır (Şeriatî, 2016b: 145).

Şeriatî'ye göre insan, günlük maddi ideallere, onlara erişemediği sürece değer verir, erişince de boşluk ve anlamsızlığa düşer. İnsanın ideali, o kadar yüce olmalıdır ki asla bir noktada durmasın, bir yere bağlı kalmasın. Yoksa bu ideal, duruşa maruz kalır ve duruş da anlamsızlık, abes ve boşlukla sonuçlanır. Şeriatî'ye göre kendi determinizmi içinde tutsak olan insanın tabiata egemen olsa dahi silahlı bir aciz

olması doğaldır (2016b: 146). Bu noktada Şeriatî Jean Isole'nin görüşlerini merkez alır. Bir yazar, baştan aşağı silah ve altına boğulmuş, fakat tedavisi mümkün olmayan içsel bir dertten dolayı acı çeken bir şehzadeden bahsediyordu; Isole, bugünkü Fransa'nın böyle bir şehzade'ye benzediğini söyler. Şeriatî'ye göre günümüz insanı, böyle altına boğulmuş silahlı şehzade gibidir, fakat her zamankinden daha çaresiz ve acizdir (Şeriatî, 2016b: 146). Görüldüğü gibi bu zindandan kurtuluş, bilim yolu ile mümkün değildir. Şeriatî, bu zindandan insan ne ile kurtulabilir? diye sorar. Bu zindandan aşk ve din ile kurtulunabileceğini savunan Şeriatî, aşkı şu anlamda kullanır:

Muktedir bir güç. Hesapçı ve oportünist akıldan daha üstün bir güç olmalı ki benim özümde, insan benimde, fitratımın derinliklerinde beni fişkırsın, harekete geçirsin, içten kendime karşı bir devrim koparsın; yoksa bu iş doğal yasalarla olmaz, içten bana, bene karşı bir başkaldırı kopmalı (Şeriatî, 2016d: 56).

Buna göre aşk, bizim içimizin bir parçasıdır. Şeriatî'ye göre çok ağır, korkunç, deruni ve zor olan benlik zindanından insan aşkla; sadece aşkla kurtulabilir.

Şeriatî, aşkı, mantık dışı bir mesele olarak görür. Pareto'nun görüşlerine dayanarak bunu açıklamaya çalışır. Pareto'ya göre sorunlar üç türdür: Sorunların bir kısmı mantıkidir. Yaşayışımız mantıkidir; yaptığımız iş, aldığımız aylık ve diğer haklar, giydiğimiz giysi, düşünmemiz ve incelememiz hep mantıki işlerdir. Zira bu işlerle sonuca ulaşırız. Diğer bir tür, mantıksız işler veya sorunlardır, aptal veya deli bir insanın yaptığı işler gibi. Üçüncü tür ise mantık dışıdır. Bunlar ne mantıklı ne de mantıksızdırlar; mantık kategorisinden değildirler. Mantıktan daha güçlüdürler. Mantık, ihtiyaç durumunda kullanacağımız sebep sonuç ilişkisinden ibarettir. Şeriatî'ye göre bazen insan bütün bunları daha üstün bir şey için ortadan kaldırır, örneğin toplumu ateşten kurtarma uğruna kendini bilinçli olarak yakar. Böyle bir davranışta mantık aramak mantıklı olmaz. Şeriatî, hiçbir karşılık, hiçbir mükafat beklemeden yapılan bu işlerin ahlakın özüne de uygun olduğunu söyler (Şeriatî, 2016d: 56-57). Şeriatî'ye göre eğer ben sana yalan söylemiyorsam, sen de bana iş hayatında yalan söylemeyesin diyedir. Ben karşılıksız çek vermiyorsam, itibar kazanayım ve sonra çeklerimi piyasada nakit para yerine kullanabileyim diyedir. Bu menfaate dayalı bir takvadır; akıl ve mantığa dayalı bir muamele, davranış veya alışverişidir. Fakat ben yalan söylemeyeyim diye yalan söylemiyor ve kendi zararına

da olsa böyle yapıyorsam, hiçbir karşılık beklemiyorsam, ve her şeyimi kaybediyorsam, bu menfaate dayalı olmayan bir davranıştır. Burada “ben”in ortaya çıktığını dile getiren Şeriatî, iman ve aşk güneşi altında insanın kendilik zindanından kurtulduğunu ve insan olma yönünde adım atıp özgür olduğunu söyler (Şeriatî, 2016d: 57-58). Şeriatî bu durumu Radhakrishnan’ın görüşlerine atıfta bulunarak şu şekilde özetler: “ Biz insanlar, bu tabiatta, insanın bu görev ve sorumluluğu ile bir işbirliği yapmaya çağırıyoruz. Nasıl bir iş birliği? Öyle bir işbirliği ki o işbirliğinde insan, Tanrı, aşk, başka bir yaratış ve başka bir insana başlamak için el ele verirler; insanın sorumluluğu budur” (Şeriatî, 2016b: 151).

Şeriatî *Dua* adlı eserinde aşkın başka bir anlamının olduğuna da dikkat çeker. O da şudur: Aşk, bir ruhun aslından, yakınlarından, kendisine layık olduğu doğum yerinden ve vatanından ayrılış duygusudur. Kurumuş, koparılmış ve gurbete düşmüş kamışın(ney), kamışlığa yeniden dönmek arzusuyla feryat edişidir (Şeriatî, 2013c: 57). Bu aşamada özgür bir insanın meydana gelebileceğini söyleyen Şeriatî’de (2013c: 123) aşk yalnızlıktan doğar, yalnızlıkta aşktan. Bu yalnızlık, bir kimsenin yalnız olması, etrafında kimsenin olmaması anlamında değildir. Aşık bir ruha aittir, ayrı kalmış, uzak düşmüş, aslından kopmuş bir ruha (Şeriatî, 2013c: 67). Bu açıklamalar da gösteriyor ki kendisine yalnızlaşan insan özgürleşebilmek için aşka sığınmıştır. Bu yabancılaşmanın olumlu yönde gelişmiş olduğunun bir göstergesidir. Keza aşk insanın özgürleşmesinde bir unsurdur. Bu aşk ilahi olana yönelik bir aşktır.

Şeriatî insanın iki tür ıstırapla karşı karşıya olduğunu söyler. Birincisi sahip olamamaktan, yememekten, giymemekten ileri gelen maddî bir ıstıraptır. İkincisi ise bu dünyaya, yaşama ve alın yazısına bir anlam kazandırmaya yönelik, gerçeği arayan metafizik ıstıraptır (Şeriatî, 2016a: 278-280). Sartre da insanın kendi varlığında ıstırap çektiğini söyler. Sartre’ın sözünü ettiği ıstırap hissettiğimiz ıstırap değildir. Ona göre bizim güzel, iyi ya da gerçek olarak nitelediğimiz ve bizi heyecanlandıran ıstırap, başkalarının yüzünde, daha iyisi portrelerde, bir heykelin suratında, bir trajedi maskesinde okuduğumuz ıstıraptır. Bu ıstırap varlıktan doğan bir ıstıraptır (Sartre, 2011: 154). “Kurtuluş derdinden kurtuluş” ıstırabı ve arzusu Şeriatî’ye göre, ruhu sürekli perişan ve sersem bir halde tutar. Bu durumu Şeriatî *Çöle İniş* adlı eserinde şu sözleriyle açıklığa kavuşturur:

İnsan bir fıskiye gibidir; yerin kalbinden isyan eder, bu acaleci ve coşkulu arayışında yükseldikçe daha çok perişan olup tereddüde düşer, yavaş yavaş heyecanı yatıştır ve yolun sonunda geriye dönme eğilimi onu hem yükseliş hem de dönüş olan kavisli bir yola sokar. Yerle gök arasındaki berzahta geleceksiz ve sığınaksız kalıp ne yapacağını bilemez. Orada yalnızlık sahrası ve hayret çölü olan dünyanın bir ufkundan bir ufkuna bakar. Böyle sonuçsuz bir serbestlikten, ansızın kaçır, akrabasının kucağına, ilk doğduğu yere döner ve başını yalnız kalma korkusuyla suyun dalgalı saçlarının kıvrımlarına daldırır ve berrak havuzun zümrüt derinliğine saklar. Yalnızlığın ıstırap verici gözleri önünde kendini yok sayarak akrabalığın vuslat kucagında kendi varlığına iman ve huzur bahşeder. Boş, gelip geçici ve titrek benliğini var olmak ile doldurur ve içi varoluşla dalgalanır (Şeriati, 2015a: 141-143).

Bu pasajdan da anlaşılacağı gibi bağımsızlık, insan için en büyük ruhsal endişeyi beraberinde getirmiştir. Evrendeki kontrolsüzlük, insana acıyan birinin olmayışı, Tanrı'nın sevgisinden mahrum oluş, büyük bir gücün yol göstericiliğinden yoksun kalma, insanın terk edilmişliğini ortaya çıkaran unsurlardan biri olmuştur (Şeriati, 2016a: 298). Bu nokta da Şeriati, insanın yalnızlığa karşı koymak için gösterdiği gayrette, en etkili ve gerekli etkenlerden birinin, namazın selamları olduğunu söyler. Bu selamlar, yalnızlığı reddetmek ve yalnızlıktan kaynaklanan boşluğu doldurmak için gerekli olan farklı mekanizmalardır (Şeriati, 2016f: 173). Şeriati'ye göre namazın üç selamı vardır ve bu üç selam, birey ile muhatabı arasında üç ilişkiyi meydana getiriyor (2016f: 173).

İlk selam “esselâmü aleyke eyyühennebiyyü” boyutudur. İlk selam peygamberi huzura çağırıyor. Peygamberin gelişiyle insanın içindeki boşluk ve yalnızlık duygusu kırılarak insanın içi en güzel şeylerle doluyor. İlk selam itikadi bir ilişkidir (2016f: 174).

İkinci selam iki kısımdır. Yani iki selamdır. “Esselâmü Aleyna” birinci muhataptır, buradaki “Aleyna” kişilere yani bize, kendimize yöneliyor. “Na” ise çoğul bir zamirdir, topluluk olan bir mercie dönüyor, bu topluluk içinde ben de varım. Dolayısıyla “na” ile fikri bir grup ile ilişki kuruluyor. Böylece “na” her durumda yalnızlığı ortadan kaldırıyor (2016f: 175).

Üçüncü selam olan “Ve alâ ibâdillâhissâlihîn” ise ikinci selamın, ikinci boyuttur. Bu selama göre bu dünya ve beşeriyetin tamamında bu ideolojiye bağlı olan yalnızca biziz. Ama bizim dışımızda başka insanlarda vardır. Bunların içinde temiz, doğru, çevreyi değiştirci ve kendini insan hayatı için feda edebilecek duygular taşıyan insanlarda vardır. Fakat bu insanlar bizim parçamız değildir. Zira

selam verdik kendimize ve bitti. Şeriatî bizim parçamız olmayan insanlar kimlerdir? diye sorar ve şu şekilde yanıtlar: “Salihlerdir. Salihlerdendir. Bütün salih insanlara selam olsun” (2016f: 175-176). Demek oluyor ki birinci selam vasıtasıyla peygamber geliyor, ikinci selam vasıtasıyla bütün cemaat getiriliyor, Şeriatî üçüncü selam vasıtasıyla da yer ve zamanın her köşesinde bir mücadele içerisinde bulunan inançlı, salih ve ıslah edici insanların tümüyle ilişki kurulduğunu söylüyor.

Şeriatî, ilk üç selamda peygamberle, “Na” ve İbadillâhî’s- salihîn” ile kurulan ilişkilerin yeryüzüyle ve beşeriyetle sınırlı olduğunu söyler. Sonsuz uzayla, güneş sistemi ile samanyolu, yıldızlar ve diğer gezegenler karşısında kurulan ilişkilerin de yer küresi sınırları içerisinde geçerli olduğunu söyler. Şeriatî’ye göre peygamberle, biz ile ve salihlerle kurulan ilişki bütünüyle insan, yaşam ve yeryüzüyle sınırlıdır (Şeriatî, 2016f: 176).

Şeriatî’ye göre dördüncü selamda ise yer küresi sınırlarından çıkıyoruz bütün varlıkla, bütün evrenle ilişki içerisine giriyoruz. Şeriatî’nin dile getirdiği dördüncü selam “Esselâmü aleyküm ve rahmetullahi ve berakatüh” boyutudur. Bu ilişki, düşünsel, siyasal, ideolojik ve insani değildir. Varlık ilişkisi ve evrensel bir ilişkidir. Bu ilişki bir savaş sahnesidir. Bir hareket ve bir yön içerisindedir. Bizim dışımızda birçok varlık vardır. Evrenin bütünsel hakikati yolunda, Allah tarafına doğru hareket eden güçler, bilinçler, duygular ve diğer yaratıklar vardır. Onlar bizim cinsimizden değilse de savaş ve ülkü bağlamında bizimle ilişki içindedirler, onlarla da içsel bir ilişki kuruyoruz. Şeriatî’ye göre insanlarla doğayı yöneten güç arasında böylesine varlıksal bir ilişki kuruluyor (2016f: 176-177).

Namazın selamlarından da anlaşılacağı üzere insan özgürleşmek için olumlu anlamda bir yabancılaşma süreci yaşamıştır. Bu süreçte insan kendisini daha büyük bir ruha ve evrenin en büyük hayat merkezine bağlayarak özüne ulaşmıştır. Keza namaz, insanı, ekonomik yaşamın tutsaklığından kurtararak Allah’a yakınlaştırmıştır ve insanı içsel anlamda özgürleştirmiştir. Şeriatî insanın Allah’a sığınarak içsel anlamda özgür olabileceğini şu sözleri ile özetler:

Yalnızların en yalnızı olsam da Allah var.

O her yokluğun yerini tutar.

Lanetlemeler ve övgüler boştur.

Yaratılmışların hepsi kurt olsa,

Üzerime gökten korku ve kin yağsa da sen benim ölümsüz, zarar görmeyen
Mevlamsın.

Ey ebedi sığınak! Sığınılacak hiçbir yer kalmasa da sığınak olarak sen yetersin
(Şeriati, 2007b: 11).

Kendisini yalnız ve yabancı bir halde, benlik zindanında mahpus hisseden bir insan Şeriati'ye göre, aşkın devrimci darbesinden, aşkın tedbirinden, yürek yangınıyla ibadet etmekten, aşikane bir isteyişten, yani duadan başka bir şeyle kurtuluş yolu bulamaz (Şeriati, 2013c: 140). Dua Şeriati'ye göre insanın olanca gücüyle, tam bir içtenlikle "Ben böyle bir halde, konumda ve seviyede kalmak istemiyorum diye talepte bulunmasıdır" (2013c: 68). Görüldüğü üzere kendisine olumlu anlamda yabancılaşan insan özgürleşebilmek için Allah'a yönelip dua etmiştir ve kendini sıradan, değersiz bağların esaretinden kurtarmıştır. Bu durumda kendisini sonsuzluğun, mutlağın ve aşkınlığın zirvesinde bulmuştur ve içsel anlamda özgür olabilmıştır.

Şeriati *Ali Şiası ve Safevi Şiası* adlı eserinde insanın özgürleşimi noktasında farklı dua çeşitleri arasındaki ayrıma da dikkat çeker. Şeriati Ali Şia'sında duanın, Peygamberin duası, Kur'an'ın duası ve Ali'nin duası olduğunu söyler. Sembolünün ise İmam Seccad'ın duası olduğuna vurgu yapar. Safevî duası ise tembellik vesilesi ve bütün zaafaların, zilletlerin ve eksikliklerin telafisi olup oldukça aşağı, dar ve bencilce bir çerçevededir (Şeriati, 2009c: 223). Şeriati'ye göre Ali Şiası özgürlük Şiası'dır; Safevî Şiası tapınma Şiası'dır. Ali Şiası sorumluluk Şiası'dır; Safevî Şiası sorumlulukların tatil edildiği Şia'dır. Ali Şiası tevhid Şiası'dır; Safevî Şiası şirk Şiası'dır. Ali Şiası irade Şiası'dır; Safevî Şiası cebir Şiası'dır. Ali Şiası sünnet Şiası'dır; Safevî Şiası bid'ad Şiası'dır. Ali Şiası "hayır!" Şiası'dır; Safevî Şiası "evet" Şiası'dır (Şeriati, 2009c: 252-253). Buna dayanarak denilebilir ki insanın içsel anlamda özgür olduğunu gösteren dua Ali Şia'nın duasıdır. Zira özgürlük hayır diyebilme ve başkaldırabilme cesaretidir.

Duayı Şeriati, ahlaki zaaflarımızı, yoksulluğumuzu, çaresizliğimizi dile getirmek olarak ele almamıştır. İnsan nasıl suya ve oksijene muhtaçsa Tanrı'ya da muhtaçtır (2013c: 41). Şeriati'ye göre evrendeki bütün varlıklar, yaratıkları alın yazıları, konumları ve ilişkileri belirlenmişlik zinciri tarafından oluşturulmuştur.

Nitekim Tanrı bu zincirin dışındadır. Evrendeki işlere karışan yalnızca odur. O, ben bilinci, bilinç, özgürlük, yaratıcılık, doğa üzerindeki hakim irade, hakim belirlenmişlik sürecini değiştirmek, nedensellik zincirine müdahale etmek gibi nitelikleri kendinde toplayan mutlak bir varlıktır (Şeriati, 2016a: 205).

Şeriati'ye göre eğer Allah'ı tabiattan, Ali'yi tarihten, mabedi yeryüzünden kaldıracak olursak, tabiat terk edilmiş bir mezarlık, tarih kapkaranlık bir geçit ve yeryüzü soğuk ve çirkin olur. Allah'ın olmadığı tabiat ruhsuz ve soğuk bir evdir. Ali'nin öldüğü tarih karanlık bir kış ve uzun bir gecedir. Tapmağın olmadığı yeryüzü gamlı ve yaslı bir mezarlıktır (Şeriati, 2010b: 273-274). Şeriati'ye göre Tanrısız yani şuursuz, duygusuz, iradesiz ve idealsiz tabiat da aynı zamanda değerlerden de mahrumdur. Bu noktadaki görüşlerini Şeriati Isoulet'in görüşleriyle özetler:

Eğer ahlakın temelinden Tanrı'yı çekip alırsak ahlak da dağılıp gider. Çünkü Tanrı'sız bir tabiatta insan hayatı için hak ve adalet aramak, zehirli okyanustan bir bardak içilebilir tatlı su almaya benzer (Şeriati, 2016a: 136).

Bu pasajdan da anlaşılacağı üzere dini bir temel üzerine kurulan bir ahlak insanı özgür kılabilir. Şeriati'ye göre insanın Tanrı'ya karşı hissettiği duygusal ihtiyaçlardan biri, bütün varlıkta bulunan mutlak bir güç, güvenli bir sığınak ve belli kutsal bir yön ve mana hissidir (Şeriati, 2009a: 91). Şeriati'ye göre özgürlük ve adalet olmadan tek başına aşk asılsız bir sufiliktir. Hürriyetsiz, aşksız adalet, modern ve gelişmiş besi ahırlarında koyunlar gibi sürüce yaşamaktır. Adaletsiz ve aşksız özgürlük ise ayyaşlıktır (Şeriati, 2007b: 80-81).

Şeriati imanın güzel ve ilginçliklerle dolu bir dünya olduğunu söyler. Eğer iman olmazsa hayat neye dayanabilir? Eğer aşk olmazsa hayatı hangi ateş ısıtabilir? Eğer dua olmazsa hayat hangi güzel şeye harcanabilir? diye soran Şeriati'ye göre öbür dünya bu dünyadadır; sokağı ve pazarı bu sokaklarda ve pazarlarda, şehri bu şehirlerde, bağı, bayındırlığı ve ruhu bu topraklardadır, bu diyarlardadır ve bu insanlar arasındadır. Şeriati aşktan daha üstün ve görkemli şeylerin var olduğuna da dikkat çeker. Bu imandır, iradedir, derttir, sözdür, vahiydir, kutsallıktır, sonsuzluktur, ebediyettir, fedakarlıktır, aziz vatana aşktır, çocuk sevgisidir, eş sevgisidir, akraba sefasıdır, kurban kanıdır, Kâbe ziyaretidir, İsmail'in kesilmesi olayıdır, özgürlük sevdasıdır, kurtuluş aşkıdır, uçma isteğidir, kaçış arzusudur, namazdır, kuşların okşayan sesidir, mumun eritici sessizliğidir, kavgalı yalnızlığın sessiz inzivasıdır ve

yalnızlıkların kalabalıklar köşesidir (Şeriatî, 2010b: 348-349). Görüldüğü üzere insan olumlu anlamda bir yabancılaşma süreci yaşayarak iman etmeye yönelmiştir. Keza insan Allah'a yakın olunca isteklerini ona açıkça ve etkili bir şekilde iletebilmiştir ve içsel anlamda özgürleşebilmiştir. Şeriatî *Dua* adlı eserinde yabancılaşmadan kurtulmak ve özgürlüğü elde etmek için şu duayı etmiştir:

Ey rabbim özgürlüğü, bilinci, adaleti ve izzeti senden istiyoruz. Bunları bize bağışla, çünkü pek muhtacız; her zamankinden daha elem verici bir halde esaret, cahalet ve zilletin kurbanıyız. Allahım! Beni insanın dört büyük zindanı olan tabiat, tarih, toplum ve benlikten kurtar; öyle ki ey benim yaratıcım, sen beni nasıl yaratmışsan, ben de aynı şekilde kendi kendimin var edicisi olayım; bir hayvan gibi kendimi çevreyle değil, çevreyi kendime uyarlayabileyim. Allahım! Metaryalistlere de ki insan, tarihin ve toplumun içinde yetişen bir ağaç değildir. Allahım! Toplumuma, sana doğru giden tek yolun yeryüzünden geçtiğini öğret. Ama bana da bu çıkmazın kestirme yolunu göster. Allahım! Dindarların Adem'in topraktan olduğunu anlamasını sağla ve onlara de ki: Maddî bir olgu da gaybî bir olgu kadar Tanrı'yı anlamlandırır. Eğer din, ölümden önce bir işe yaramazsa, ölümden sonra da hiçbir işe yaramayacaktır. Allahım! Kimi seviyorsan ona, aşkın, yaşamaktan daha iyi olduğunu öğret ve kimi de daha çok seviyorsan ona, sevmenin aşktan daha üstün olduğunu tattır (Şeriatî, 2013c: 98-109).

Bu pasajı göz önüne aldığımızda dua etmek, aşk duymanın, hissetmenin ve sevmenin tecellisidir. İnsan iman, aşk ve öz bilinci sayesinde kendisini gündelik, monoton ve hayvani bir yaşama sürükleyen kanunlara ve güçlere başkaldırarak özgürlüğünü elde etmiştir. Bu bağlamda düşündüğümüzde duanın insana güç kazandıran, sevinç veren ve insanı içsel anlamda özgürleştiren bir etken olduğunu söyleyebiliriz. Bu da duanın yabancılaşmayı olumsuz nitelikte olduğunu gösterir. Keza Şeriatî'ye göre kendisini yalnız ve yabancı bir halde benlik zindanında mahpus hisseden bir insan, aşkın devrimci darbesinden, yürek yangınıyla ibadet etmekten, aşıkane bir isteyişten, yani duadan başka bir şeyle oradan kurtuluş yolu bulamaz (Şeriatî, 2013c: 140).

Dua ve ibadet Şeriatî'ye göre; insanlık kültüründe tarih boyunca sadece insan fitratının derinliklerinde aşk şimşegini çakıp onu daima yanık tutmakla kalmamış, aynı zamanda en büyük terbiye unsurlarından birisi olarak insan ruhunu da sürekli olarak okşamıştır (Şeriatî, 2013c: 142-143). Şeriatî'ye göre böyle vahşi ve korkunç bir sistem içerisindeki insanı varlıksal çirkinleşmeden, kötü değişimden, alçalıktan, insanlığını kaybedişinden ve bütün değerlerini unutmaktan kurtaracak ve varlık

merkeziyle ilişkisini sağlayarak, makinenin ve kapitalizmin saldırılarına karşı insanı koruyacak yegane bağ ibadettir (Şeriatî, 2016f: 129)

Şeriatî'ye göre özgürce yaratan ve seçenin dördüncü belirleyicilikten, yani kendi cebrinden kurtuluş yolu, "isâr" dır (2016b: 175). İsâr, bireyin, insanın başkasını kendisine tercih etmek demektir. Bu nedendir ki insan, iki ölümden birini, kendi ölümünü seçmiştir; canının ölümünü, menfaatinin ölümünü, şöhretinin ölümünü, mutluluğun ölümünü ve huzurunun ölümünü seçmiştir (Şeriatî, 2016b: 150-151).

Bu alt başlığa dayanılarak denilebilir ki Şeriatî dini, olumsuz anlamda yabancılaştıran bir öge olarak görmeyip, aynı zamanda onu yabancılaşmadan arındırıcı bir faktör olarak olumlu anlamda da ele almıştır. İnsanın kendi özünü bulması ve içsel anlamda özgür olması açısından İslam dinin şekillendirici ve yönlendirici bir unsur olduğunu söylemiştir. Şirk dinin ise insanın yabancılaşmasına ve özgürleşememesine neden olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Şeriatî İslam dinin insanı tutsak olduğu benlik zindanından kurtarıp özgürlüğe kavuşturduğuna vurgu yapmıştır. Yalnızlığa ve boşluğa düşen insan öz benliğini geliştirecek ve sığınacak başka bir liman bulamamıştır. Allaha yönelip aşk duyarak ve iman ederek hem yalnızlıktan kurtulmuştur, hem de onu bu dünyaya bağlayan ve özgürleşememesine neden olan her şeyden sıyrılmasına yardımcı olmuştur. Bu da olumlu anlamdaki yabancılaşma sayesinde gerçeklemiştir. Zira insan kendini yabancılaşmada var ederek dine yönelmiştir ve içsel anlamda özgürleşmiştir.

3.3. Sanat

Şeriatî özgürlüğü elde etmeyi sağlayan bir diğer faktörün sanat olduğunu söyler. Şeriatî sanatı dini bir kategori, insanlığa kurtuluş bahşeden aşkın ve kutsal bir hakikat; madde üstü, yüce ve insani bir misyon olarak tanımlar (Şeriatî, 2016g: 19). Sanatın yaptığı şeylerden biri Şeriatî'ye göre, kaçan ve kendini yabancılaştıran bilinçli insanın yabancılaşma duygusunun azalmasına yardımcı olmaktır. Şeriatî Nasıl? diye sorar ve şu şekilde yanıtlar: Zindanın duvarlarını, içinde bulunmak arzu ettiği, fakat bulunmadığı evin hayaliyle süslemesini sağlar, bu nesnelere, bu gökyüzü, bu yıldızlar ve bu dağlar onu anlamaz. Yalnızdır, bütün bu nesnelere arasında kördür ve bir taş gibidir. Sanat bu nesnelere his katar. Şeriatî şiirin bu nokta da güzel bir

örnek teşkil ettiğini söyler. Şiirlerimizin çoğu, yalnız şairi kalabalıklarla barıştırmaktadır. Yalnız olan bu şahıs bir mum yüzünden anlaşılmaya başlar. Sanat mumu, şairin nefretini hisseden bir tanıdığa dönüştürür. Sanat, güneşin doğuşunu yerin ve göğün bir hareketi olarak değil, güneşi birden gökyüzünde gösteren şekilde görür. Bu ihtiyaçlarını gidermez, fakat bir dosttan gelen haberdar gibidir. Bu sanatsal aldanişla yabancılaşmadan kurtulur (Şeriati, 2005: 112-113). Görüldüğü üzere kendisine olumlu anlamda yabancılaşan insan özgürleşmenin yolunu sanatta bulur ve sanata yönelerek kendini var etmeye başlar. Keza sanat yabancılaşmanın aşılmasını ve insanın özgür olmasını sağlamıştır.

Sanatın yaptığı bir diğer iş Şeriati'ye göre, bu hayat ve tabiatla bulunmayan, ama benim olmasına ihtiyaç duyduğum şeyi yapmak ve yaratmaktır (Şeriati, 2016g:29). Şeriati'ye göre eski sanat, tabiatı taklit etme aşamasında bırakılmıştır. Eflatu'nun dediği gibi, sanat, tabiatın taklidir. Şeriati'ye göre sanat tabiatın taklidi ise, Eflatu'nun sözü doğrudur. Bu takdirde sanat, bir oyun, aldatmaca ve yalandır. Zira gerçekleri elinde bulunduran insan, o gerçeklerden sahtelerini yaparsa, o insan bozulur duruma gelir ve özgürlüğünü yitirmiş olur. Tıpkı su içme numarası yapan biri gibi! Su varken sahtesi niye? diye soran Şeriati'ye göre Eflatu'nun bu nokta da doğru söylediğine vurgu yapar. Sanat bir oyundur ve beyhude bir uğraştır (Şeriati, 2016g: 29) Klasik felsefecilerin bir kısmına göre mimesis olan sanat, Şeriati'ye göre de taklit, oyun ve eğlencedir ama bir farkla ki; sanat, duygu ötesinin ve tabiat ötesinin taklidir. Bu nedenledir ki sanat tabiatı kendi suretinde süslemek, onda olmasını istediği ama bulamadığı şeyi yaratmak arzudur (Şeriati, 2009d: 101). Aristoteles'in, sanat tabiatın taklidir anlayışına karşı çıkararak, sanatın tabiatla olmayanın taklidi olduğunu savunan Şeriati, Leonardo da Vinci'nin Monalisa tablosunu örnek alarak, meseleyi şöyle izah eder:

Leonardo da Vinci acaba gerçekten bir şey var etmiş midir? Bilindiği gibi bayan Monalisa uzun zamandır Vinci'nin atölyesine gidip geliyordu. İşte Vinci'nin yaptığı şey, Monalisa'nın dudağındaki gülümsemenin tasvirini yapmaktan ibarettir. Doğada var olan bir şeye herhangi bir ilavede bulunmadı o. Şu halde Leonardo da Vinci'yi doğada var olan bir şeyi yeniden yaratmak istemesine yol açan eksiklik duygusu ne olabilir? Bu noktada, Aristoteles'in söyledikleri gerçekten doğru değil midir? Hayır. Çünkü Vinci, doğada bulunması mümkün olmayan bir şey var etmiştir. O şey de, gülümsemeyi, bir avuç boya ve kumaşa kazandırmaktır. İşte yaratıcılık ve sanatın temeli buradadır (Şeriati, 2009d: 106-107).

Bu pasajdan da anlaşılacağı gibi sanat Aristoteles'in söylediğinin tersine, insanın muhtaçlık duygusunu, ıstırabını, yalnızlığını duyumsanabilir maddi bağlardan uzaklaştırarak daha yüce değerlerle giderme çabası olduğu için insanı içsel anlamda özgürlüğe kavuşturabilmiştir. Sanat Şeriatı'ya göre, Allah'ın insana vermiş olduğu bir emanettir. Allah bu emaneti, yere, göğe, bütün dağ ve denizlere sundu ama hiçbirini yüklenmedi. Bu ifadeyle anlatılmak istenen, Allah'ın durup "Ey dağ ve gökyüzü! Siz ister misiniz bu emaneti?" demesi ve onların da "hayır!" demeleri, sonra insanın yüklenmesi değildir. Aksine, dağlar ve denizler, yaratıcılık, duyarlılık ve var olandan fazla bir ihtiyaca sahip değildirler. Onlar ne muhtaç olduklarını ne ıstırap çektiklerini, ne dertli olduklarını ne de yaratabileceklerini hissederler. Sadece insandır hissedebildiği, seçebildiği ve yaratabildiği bir yeteneği. Sanat Şeriatı'ya göre, Allah'ın yaratıcılığının bir yansıması olarak varlığın süslenmesinde ve idamesinde insanın yaratıcılığının ortaya çıkışıdır (Şeriatı, 2016g: 30). Şeriatı Meaterlinck'in şu ifadelerini kendisine mesnet yapar "*Tanrı, her şeyi yaratıp sıra insana geldiğinde yaratmaktan vazgeçti, onu insana bıraktı*" (2016g: 37). Şeriatı'ya göre sanat Hegel'in dediği gibi ilk varlık alemi, bilinçsiz mutlak bir ruh idi, sonra tabiat görüntüsüne büründü. Daha sonra insana varıncaya kadar, o ruh evrimleşti. Ardından insan, bilince ulaşıyor, bilince ulaştığı ölçüde soyutu ve kendini duyabiliyor. Sanat Şeriatı'ya göre, bu soyutlanmayı, soyutlamayı hissetmektir; o bilinçsiz mutlak ruhu insanda bilince ulaştırmaktır. Tanrı'ya tanıtmaktır (Şeriatı, 2016e: 30). Yaratıcı insan, yani sanatkar, her şeyi yüklenen insan, bu sanat faaliyetinin en büyük görkemidir. Her şeyi yüklediğinde, yaratırken ve sanatsal yaratışıyla şarkı söylerken, çalgı çalarken ve yontarken aslında kendisini yaratmakta ve kendisini ifade etmektedir. Sanat Şeriatı'ya göre, kendini bilimsel ve zanaatkarlık anlamında değil de insani anlamında ilerleme kaydettiği ölçüde insan, kendisinin yaratıcısı ve var edicisi olur (Şeriatı, 2016g: 37). Bu bağlamda düşündüğümüzde kendisine olumlu anlamda yabancılaşan insan özgürleşebilmek için sanata yönelmiştir. Böylece doğada var olmayan şeyleri farklı versiyonlarda yaratma özgürlüğüne kavuşmuştur.

İnsanı, kendi yazgısına müdahale edebilecek güçte bulan Şeriatı, insanın Saint Halen adasında "Dalgalara esir düşmüş bir tahta parçası gibiyim" diyen Napolyon

olmadığını söyler. O, beşinci senfonisi, kaderin insan parmaklarının ezip ufaladığı inilti sesi olan zayıf, sağır ve hastalıklı Beethoven'dir. Bu onun gücüdür, bu insanın gücüdür. Bunun parayla, makamla alakası yoktur. Sadece insan olmasıyla ilgisi vardır (Şeriati, 2016h: 69-70).

Bir kimse sanatsal bir faaliyette bulunuyorsa, bunun nedeni o kimsenin gerçeklikler dünyasındaki eksikliklerinden ve yokluklardan sıkıntı duymuş olmasına bağlayan Şeriati'ye göre; süsleme, dekorasyon ve mimarlık eksiklik şeklinde ortaya çıkar ve insan, bu eksiklikleri gidermek ister (Şeriati, 2016g: 79). İnsanın bu dünyada eksiklik hissetmesinin nedenini garip olma duygusuna bağlayan Şeriati "garip olmak ne demektir, insan niçin gariplikten rahatsız olur?" diye sorar. Zira insan gurbette meçhuldür; kendisini hiç kimse tanımamaktadır; tüm insanlardan, tüm renklerden ve tüm görünümlerden farklıdır. İnsan olgunlaştıkça yalnızlığını, gurbet duygusunu, hiçliğini, ıstırabını daha derin hissetmeye başlar. Nefret, sevgi, aşk, kaçış, sürgün ve isyan arayışı başlar. Tabiatla hemcins olmadığını daha da farkına varır ve kendine yabancılaşır. Bu yabancılaşma insanı sembolik bir dil kullanmaya iter. İşte bu sanat denilen şeydir (Şeriati, 2016g: 66). Müslümanlar arasında yaygın olan şu söze dikkat çeken Şeriati, "Allah insanı kendisinde bulunan hazineyi ortaya çıkarsın ve kendisini tanısin diye yaratmıştır" diyerek (2016g: 66) algılanmak ve bilinmenin, insanın en büyük dileği olduğunu öne sürer. İnsanda bu arzu ne kadar güçlü ise, meçhul kalma korkusu ve bilme arzusu da o kadar güçlüdür. İnsan çocuklarını niye sever? diye soran Şeriati'ye göre herkesin yüzünde kendisine yabancı olduklarını görmekte; ancak çocuğunun yüzünde, hareketinde, çizgilerinde ve bakışlarında kendisini görmekte; çocuğunun bilinmesine yardımcı olduğunu düşünmektedir. Şeriati bilinme arzusunun iki boyutlu olduğunu söyler. İnsan sadece doğanın, çevrenin ve diğer insanların kendisini bilmesini arzu etmekle kalmaz, aynı zamanda kendi kendisini de tanımayı, bilmeyi arzular. İnsanın kendisine yabancı kalması da ona büyük bir acı vermektedir. Şeriati'ye göre insanı kendisinin karşısına oturtan her tür eylem, onun arzusunu ifşa etmektedir. Bir sanatçının kendi yapıtını sevmesinin nedeni, bu yapıtın, kendisinin bir parçası olması ve onu başka türlü görme imkanının bulunmamasıdır. Bu sanatsal yapıt, sanatçının hem kendisini tanımasına hem de başkaları nezdinde tanınmasına yardımcı olmaktadır (Şeriati, 2016g: 67).

Bugünün insanın geçmişin insanından daha bilinçli olduğunu söyleyen Şeriatî, bugünün insanının toplumunu değiştirip inşa edebilmesini, geçmişin insanının ise kabile ve toplumun dayattığı şekilde yapılanmasını söylediklerine gerekçe olarak sunar. Ona göre geçmişin insanı sosyal ilişkilerinde ve yaşamında değişim meydana getirebilecek bilgi düzeyine ulaşamadığı için onda ben yoktur. Beni olmayan insanın özgür ve bağımsız olmadığını vurgulayan Şeriatî, Durkhem'in şu sözlerine referansta bulunur:

Bugünün insanında ben ortaya çıkmıştır. Yani onda birey meydana gelmiştir. Geçmişin insanı, toplum bünyesinde bir hücreydi. Hayat ve doğanın özü onda akıyordu. O özsuyla gelişip besleniyor ve onunla huzur ve düzen buluyordu (Şeriatî, 2016g: 28).

Şeriatî'ye göre bizi üretime zorlayan şey, var olan tarafına gitme duygusundan başka bir şey değildir. Sanat yapmaya zorlayan şey ise var olandan kaçış duygusudur. Var olana yönelmek üretimi meydana getirirken, var olandan nefret etmek ise sanatı meydana getirir (Şeriatî, 2016g: 80-81). Görüldüğü üzere kendisine olumlu anlamda yabancılaşan insan varoluşunun bilincine de sanat aracılığıyla ulaşmıştır ve özgürlüğe kavuşmuştur.

Sanat Şeriatî'ye göre aristokrat sınıfların yaşam ve ilgi biçimlerinden birisi değildir. Sanat var olmayana arama cehdi içine girmiş insanların çabasıdır. Sanat tüm zamanların en önemli ifadenme aracıdır. Sanat, kaybolan benliğin, gerçeğin takipçisi durumundadır (Şeriatî, 2009d: 99-100). Şeriatî Shaw'ın şu düşüncelerini kendisine mesnet kılar: "Sanat var olmasaydı gerçeğin kalabalığı dünyayı katlanılmaz kılardı" (2009d: 100). Sanat olmayana bir gönderidir. Şeriatî'ye göre varlık değil, varoluş rahatsız eder. Nesne yoktur 'olmak' çabası vardır. Sanat 'olmak' halindeki insan için bir soru sorma ve cevabının peşinde olma çabasıdır (2009d: 100). Sanat olması gereken, fakat olmayandan yararlanmak için insanın çabalanmasından ibarettir. Bu bağlamda kendini yalnız bulan insan, sanat vesilesiyle bu yeryüzünü, gökyüzünü ya da yabancı olduğu nesnelere; idrak etmek için, yakınlaşma ve barışma boyasıyla boyanmak ister. Sanat bu kaçış ve yabancılaşmanın, kendini garip hissetmenin verdiği ağır duygu yükünü hafifletmek işini üstlenir (Şeriatî, 2009d: 100-101). Bu da göstermektedir ki yalnızlaşan insan ruhunu özgürleştirebilmek için sanata sığınmıştır.

Şeriatî dünyayı güzelleştirmenin iki farklı yolla mümkün olabileceğini söyler. Birincisi, dünyada olmayan olgular, renkler ve şekiller yaratabiliriz. İşte sanat böyle bir ihtiyacı karşılar. İkincisi ise dilsiz ve bilinçsiz olan doğa ve olgularına duygu ve anlam katabiliriz. Yani doğal olgulara istiare, mecaz ve semboller aracılığıyla, bizim onlarda bulunmasını istediğimiz yeni bir anlam verebiliriz. Böylece doğayı, olmadığı, ancak olmasını istediğimiz şekle yakın bir biçimde algılayabiliriz. Sabahı, iradesi ve kavrayışı olan, bizim için parlayan, ortaya çıktığında bizi gören ve bizimle konuşan bir varlık haline getirebiliriz. Neden böyle yapıyoruz? diye soran Şeriatî'ye göre, eğer doğal varlıklar duyu ve kavrayış sahibi olur, bizimle ruhsal ve manevi bir bağ kurarlarsa, biz bu dünyada daha az yalnızlık hissedeceğiz. Tarihsel araştırmalar Şeriatî'ye göre, insanın doğayla hemcins olmayışının verdiği acıları dindirmek için ne tür çareler bulduğunu göstermektedir. Bütün sanatsal eserler, dinler ve mistik akımlar insanın bu ihtiyacını gidermek için ortaya konmuştur (Şeriatî, 2016g: 68).

Şeriatî'ye göre tarih boyunca sanat, özgür hareket ettiği ve fizyolojik tepkiye dönüşmediği sürece kendini bağlardan koparmaya gayret etmiştir. Metafizik duygular taşıyan sanatçılar tarafından ortaya çıkarılan bütün sanat akımlarının çabası, sanattan, gerçekliğin tasvir ve nitelemesi ya da insanın kendi çerçevesinde teşhis edilmesi için birtakım araçlar yaratmak değil, insanın duygu, zat, varlık ve hakikatin evrilmesinde bir çağrı, bir yaratıcılık ve tanrısal bir yaratma olarak kullanmaktır (2016g: 33). Şeriatî en maddî sanatın heykeltıraşlık olduğunu söyler. Resimin de tamlığa çok yakın olduğuna dikkat çeker. Niye daha çok tam? diye soran Şeriatî'ye göre bir boyutu eksiktir, yani iki boyutludur. Tabiattan bir boyutu eksik olduğu için öznelliğe yaklaşımda fazladan bir güce sahiptir. Şeriatî günümüzde Picasso gibi büyük sanatkarların olduğunu söyler. Ama heykeltıraşlıkta böyle dehalar, üç boyutlu şekillere bağlı kaldıklarından fazla gelişme imkanı bulamamışlardır. Şeriatî'ye göre bugün, eski ve yeni sanatın en maddî ifadesi olan heykeltıraşlık, artık daha fazla olan bir şampiyonun heykelini yapmak veya bir erkek ve kadının resmine anlam vermek için bizi düşünmeye zorlamıyor. Sanatkar bir vücudu yapmak için taş kullanmıyor. Artık onlar taş ve boyayla konuşuyorlar. Şeriatî günümüzde resim ve heykel sahasında daha iyi eserler verdiğimizizi söyler (Şeriatî, 2005: 117-118).

Şeriatî, bugün çağdaş yaşamı kabul eden burjuva felsefesinin bir uğraşı şeklindeki sanat nerededir? sorusunu sorar ve şu şekilde yanıtlar: “*Onun yeryüzünde kurmak istediği ve faydalanma, haz alma ve ebedi olarak kalmanın bulunduğu cennette*” (Şeriatî, 2016g: 37). Sanat Şeriatî’ye göre, sadece süs aracı ve eğlence vesilesi değildir. Sanat’ın büyük ve derin bir misyonu vardır. Onu sadece oturma ve yatak odalarımızın duvarlarına asıp zevk alarak heder etmemeliyiz. Sanat, sırları ifşa eden bir papağandır. Ondan sırları almalıyız. Sanat, posta güvercinine benzer; ondan gaybi haberleri almalıyız. Sanat, kurtarıcı mesihdir. Yolunu gözlemlemeliyiz ki gelsin ve bizi bu bunaltıcı dünyadan ve boğucu işlerimizden kurtarsın. Ellerimizden tutup bizi Nirvana’ya ulaştırsın. Sanat bunu gerçekleştirebilir (Şeriatî, 2010a: 29). Şeriatî sanatın böyle bir misyona layık olduğunu şu sözleriyle dile getirir:

Sanat; irfan ve hikmetin güzel kız kardeşi ve dinin güçlü, anlayışlı ve yetkin eşidir. Sanatı, paragöz ve tüccar burjuvazinin ve medyanın reklam tuzağından ; menfaatçi kapitalistlerin bataklığından; ahmak, harama bakan, yüzeysel, ayyaş ve şehvetperest neslin elinden kurtarın! Sanat, dinin soydaşı ve felsefenin ikizidir. Sanat dinin dert arkadaşısıdır. Her ikisi de ızdırap ve kederin pençesinde çaresizdir. Bu alemin yabancıdır onlar ve her ikisi de firar yorgunudur. Gitmek istiyorlar; kendi cennetlerine, kendi kurtuluşlarına, kendi Nirvana’larına, vahdet-i vücudlarına. Topraktan, karanlık, durgun ve aşâğılık aleminden kurtulmak istiyorlar. O halde sanatı kurtarın!(Şeriatî, 2010a: 29-30).

Sanatlar Şeriatî’ye göre, bu dünya mevcudatının en dini ve en irfani olanlarıdır. Din ve irfanın kucağında doğmuşlardır, bu iki memeden süt emmişlerdir. Her sanat bir miraçtır veya sanatçının onda var olanın yükünden daha hafif olduğu miraç arzusudur (Şeriatî, 2015b: 144). Şeriatî’ye göre din kapı sanat penceresidir. Şeriatî dinsel duygu ve eğilimin, insanın irade ve düşüncesinin ürünü olmadığını içgüdüsel bir eğilim olduğunu söyler ve içgüdüsel alanın iki özelliğine vurgu yapar. Bunlar tekrarlama ve sürekliliktir. Şeriatî dini duygunun içgüdüsel oluşunu ispatlatmada tarihin bize yardımcı olduğunu söyler, zira dinsel duygu hem insanın toplumsal duyguları arasında en eskisi olması, hem de günümüze kadar kesintiye uğramadan devam etmesi ve insanın her yerde tekrarlanması sebebiyle içgüdüselidir (Şeriatî, 2016g: 44)

Şeriatî’ye göre sanat “Biz bu dünyaya ait varlıklarız; başka bir yere gitme imkanımız yoktur; her halükarda burada bulunmaya mahkumuz” diyerek, bakma ve görme yoluyla ideal dünyayı ideal olmayan kötü dünyanın içerisine getiren bir

pencere açıyor. Bir başka ifade ile irfan, “olması gereken” dünyaya aralanan kapı, sanat ise bu dünyaya açılan pencere durumundadır (Şeriati, 2016g: 77-78). Pencere felsefesinin anlatmak istediği şey şudur: Olmaması gereken bir durumda bulunmaya mahkumuz. Pencere, bize bulunmadığımız, ancak bulunmamız gereken bir yerde bulunmuşluk duygusu veriyor. Buna göre pencere insanda kötünün olduğu yerde, iyinin kayboluşu duygusunu uyandırıyor. Bir başka deyişle pencere, içinde bulunduğumuz fakat kaçmak istediğimiz yerde bize yalancı bir “orada olmama” duygusu verir. İşte bu sebeple insan devamlı olarak bulunduğu zindandan kurtulmaya çalışmakta; bir kaçış yolu bulmak için sürekli dünyanın duvarlarını tırmalamaktadır. Bu yüzden insanda kaçış arzusu ve bir pencere açma istediği gittikçe şiddetlenir; durmaksızın dışarıya bakan bir delik arar. Eğer böyle bir pencere bulamaz hatta bu vaat yalan çıkarsa onu halinde gerçekleştirir (Şeriati, 2016g: 78). Şeriati bunun insanlık tarihi boyunca hep var olan “dini ıstırap” adlı acı olduğunu söyler. Eğer insan tarih boyunca sürekli dini takip etmişse o kapı ve pencereyi aralamak için yapmıştır. O, dışarda evrenin olduğuna inanmasa da tabiatın karşılamaktan aciz olduğu ihtiyaçları vardır. Şeriati’ye göre sanat ya bu ihtiyaçları karşılar ya da din, insana yalnızlık hissettiği ve yaşamaya değmez o yerden kaçış yolunu gösterir (2016g: 78-79). Zira insanın sanatsal faaliyetlerdeki misyonu, Allah’ın yaratma fiilini tamamlayarak sürdürmektir (2016g: 85). Bu bağlamda düşündüğümüzde insanı yabancılaşmadan kurtarıp içsel anlamda özgürleştiren faktörlerin din ve sanat olduğunu söyleyebiliriz. İnsan din ve sanat aracılığıyla kendi özünü var edebilmiştir. Denilebilir ki din de sanat da yabancılaşmayı olumsuz niteliktedir. Zira insan din ve sanat ile düşünür duruma gelir ve üretir.

Sanat Şeriati’ye göre, bütün tür ve aşamalarında bu “yarı topraklık yarı tanrısallık”ın endişesinin yansımasıdır. Bu “iki sonsuzluğun bir araya gelmesi, “iki zıddın birlikte bulunması”dır. İstırap, sıkıntı, aşk, kararsızlık, hareket, hoşnutsuzluk, bıkkınlık Şeriati’ye göre böyle bir ikili yapının gereğidir. Bu ikili yapının bir başı maddede gizlenmiş; diğer başı ise, yaratılışın sınırından geçiyor ve bu iki dar zaman ve mekanın dört duvarını parçalıyor, ebediliğin yüksek semasına geçiriyor, orada kelimeler yanıyor, hayal yarı yoldan geri dönüyor. Sanat cennetten yeryüzüne atılan Ademoğullarının yaptığı kalem, çirkin ve solgun yeryüzünü, onun layık olduğu yer

olan cennet gibi donatmaya çalışıyor. O ilk hayatında olduğu gibi mahkumiyetini geçirdiği sürgün hayatında şiirle düşünmeye ve konuşmaya, teşbih gücüyle tabiatta halsiz ve güçsüz olan şeye ruh üfleme ve istiare gücüyle sahip olmadığı şeyi bahsetmeye, kinaye ve sembol diliyle, bu dünyanın cansız ve güçsüz eşyası olan kelimelerden sahip olmayıp da sahip olmak istediği şeyi dışarıya çekmeye çalışır. Bu nedenledir ki insan, tabiatın ve onda olan şeyin çehresinde hiçbir zaman kendisiyle dert ortaklığı ve benzerlik kuramıyor (Şeriatî, 2015b: 141-143).

Bu alt başlığa dayanılarak denilebilir ki insan olumlu anlamda bir yabancılaşma süreci yaşayarak özgürleşmenin yolunu sanat ile elde etmiştir. İnsan sanatla kendini ifade edebilme gücüne ulaşmıştır ve iç dünyasını dışa yansıtma fırsatı bulmuştur. Böylece insan kaygı ve acılarını sanat ile dindirmiştir. Şeriatî insanın gerçeklikler dünyasından ve sınırlılıklarından kurtulma isteğinin din ve sanat ile anlamlandırıldığını düşünmüştür. Bunu din kapı, sanat pencere metaforuyla açıklamıştır. Denilebilir ki din de sanat da yabancılaşmayı olumlu nitelikte oldukları için insanı içsel anlamda özgürleştirmişlerdir. Zira ikisinde de insan eylemlerinde kendi isteminin ürünüdür.

SONUÇ

Bu çalışmanın amacı, Ali Şeriatî’de yabancılaşma olgusunun özgürlükle ilişkisini çözümlmek, Şeriatî’nin yabancılaşma kavramını hem olumsuz anlamda, hem de olumlu anlamda kullandığını göstererek, içsel anlamdaki bir özgürlükten söz etmekte.

Bu amaçla çalışmanın birinci bölümünde Ali Şeriatî’nin özgürlük kavramından ne anladığını tespit etmeye çalıştık. Özgürlük anlayışını ortaya koyabilmek için onun insan anlayışı üzerinde durduk. İnsanı İslam dini çerçevesinde ele alıp yorumlayan Şeriatî’ye göre, Allah insanı çamurdan ve kendi ruhundan üfleyerek iki boyutlu yaratmıştır. Bunun ardından Allah’ın, insana “irade” gibi bir emaneti vererek, onu yeryüzünde kendisinin bir temsilcisi olarak görevlendirdiğine dikkat çekmiştir. Şeriatî insanı Varoluşçuluk, materyalizm, determinizm ve hümanizmdeki gibi maddi unsurlar dünyasında sorumsuz garip, varlığa yabancı bir varlık olarak değil, tam tersine insanı Allah’ın temsilcisi, yeryüzündeki halifesi, vekili, onun benzeri, onun emanetinin taşıyıcısı, gerçekleri Allah vesilesiyle öğrenen, meleklerin ve bütün varlığın secde ettiği bir varlık olarak tanıtmış olduğuna vurgu yapmıştır. İnsanı farklı yönleri ve eğilimleriyle ele alan Şeriatî, *İnsanın Dört Zindanı* adlı eserinde insan tanımlamasını “beşer” ve “insan” kavramlarına dayandırarak da açıkladığına dikkat çekilmiştir. “Beşer”i bir imek, insanı ise bir “olma” olarak ifade etmiştir. Şeriatî’nin insan tanımı üzerine kabul ettiği görüşün insanın daima “olma” halinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Şeriatî’nin insanın yaratılışını İslam dini anlayışı çerçevesinde nasıl yorumladığını özetledikten sonra, onun düşüncesinde insanın üç özelliğine değindik. Birincisi; bilgi- kendilik bilinci, ikincisi seçmek; üçüncüsü ise yaratıcılıktır. Düşünürümüzün bu kavramlara olan ilgisi insanın özgür olacağının ön haberini de verir. Bilgi noktasında insanın sadece bilinçli bir varlık olduğunu, bilme ile gerçekleştiğini ve bunun en üstün tezahürünün kendini bilmek olduğunu söylemesi yönünden ve öz bilinci açıklarken Descartes, Andre Gide ve Albert Camus’un görüşlerini konu edinmiş olması yönünden Şeriatî’nin bilince ayrı bir değer verdiği söylenebilir. Daha sonra insanın sürekli bir seçim içerisinde özgür bir varlık olduğu açıklanmıştır. Özgürlüğün verili olan koşullara karşı bir başkaldırma süreci olduğu

belirtilmiştir. Şeriatî’de seçimin dayandığı ilkenin irade olduğu vurgulanmıştır. Sorumluluğun da özgürlüğün bir ürünü olduğu ileri sürülmüştür. Şeriatî özgürlük ve sorumluluk meselesini birlikte ele alarak, seçen insanı her zaman seçiminden sorumlu tutmuştur. Demek ki her bir durumda ve alınan kararda belirleyici olanın kişinin kendisi olduğu görülmüştür. Son olarak Şeriatî’de insanın yaratıcı özelliği incelenmiştir. Yaratıcılık Şeriatî’nin düşüncesinde Allah’ın insana vermiş olduğu bir emanettir. Böyle bir güç sayesinde insanın doğada olmayan her şeyi kendi istekleri doğrultusunda yaratmış olduğu belirtilmiştir. Bu şekilde kendi yaratıcılık gücünden yararlanan insanın ilk aşamada alet ürettiğini, ikinci aşamada ise sanat ürettiğine vurgu yapılmıştır. Bu bölümde Şeriatî’nin kendine has bir özgürlük anlayışının olduğu, özgürlük görüşünü bilme, seçme ve yaratma bağlantıları üzerine temellendirdiği gösterilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde yabancılaşma konusu üzerinde durulmuştur. Bu bölümdeki temel amaç Şeriatî’nin düşüncesinde yabancılaşmanın olumsuz çizgide gelişmiş olduğunu göstermektir. İlk yabancılaşma durumunun kökenine Batılı düşünürlerin ele aldığı biçimde yaklaşmıştır. Hegel, Feuerbach ve Marx’ın görüşleri incelenmiştir. Hegel’in sisteminde yabancılaşma mutlak ruhun kendisini dışsallaştırması sürecindeki bir oluşumdur. Feuerbach ise yabancılaşmayı dine dayandırarak insanın kendi dışındaki bir varlığa yönelerek onu yüceltmesiyle varlığına yabancılaştığı tespitinde bulunmuştur. Marx’ın ise yabancılaşma kavramını emek ağırlıklı irdelediği ortaya konulmuştur.

Bu düşünürlerin yabancılaşmaya yönelik yaklaşımları belirtildikten sonra, Ali Şeriatî’nin yabancılaşmaya olan yaklaşımı üzerinde durulmuştur. Ali Şeriatî yabancılaşma kavramını genel anlamda düşünmüştür. Yabancılaşma kavramını irdelerken Şeriatî’nin hem İslamı, hem Batı literatürünü temel aldığı söylenebilir. Bazı metinlerinde yabancılaşmayı, insanın doğasına uygun düşen cennetten kovulması olarak ifade eder, bazı metinlerinde Batı’da yaygın olan şekliyle kişinin ürettiklerinin kendisi üzerinde hakimiyet kurması anlamında düşünür, bazı metinlerinde ise genel olarak özgürlüğün karşıtı ve kendilikten uzaklaşma olarak görür, bazı metinlerinde de eşleştirme olarak niteler. Bu anlamda onun sosyolojisinde yabancılaşmanın özgürlüğün karşıtı bir durumu ifade ettiğini

söylemek yanlış olmaz. Keza yabancılaşma Şeriatî’de, insanı kendi doğal yapısından, benliğinden ve özünden uzaklaştıran bir durumdur. Bu tavrı ile Şeriatî’nin yabancılaşmayı olumsuz anlamda benimsediği anlaşılmıştır.

Düşünürümüzün insanın yabancılaşmasına neden faktörleri ayrıntılı bir biçimde açıklamış olduğu söylenebilir. Bunları; makine, teknokrazi, burjuvazi, sınıfsal sistem, materyalizm, zahitlik, uzmanlık, aşk, bilgi hastalığı, bilim, din ve kültür alt başlıkları altında ele alıp incelemiştir. Ayrıca tabiat, tarih, toplum ve kendilik zindanı içerisinde kalan insanların da yabancılaştığına vurgu yapmıştır. Bu yaklaşımıyla düşünürümüzün insanın seçmesine, üretmesine, düşünmesine neden olan her faktörü olumsuz yabancılaşma bağlamında değerlendirdiği görülmüştür.

Çalışmanın üçüncü bölümünde insanın özgürlüğünü sağlayan faktörler (bilim, din ve sanat) olumlu yabancılaşma bağlamında değerlendirilmiştir. Allah, insanoğluna yabancı olarak geldiği yeryüzünde onu özüne döndürecek, yabancılaşmadan kurtaracak ve özgürlüğünü elde edebilecek bilgiyi verdiğini de görmekteyiz. Bu bağlamda ilk önce insanı özgür kılabilen ilk unsurun bilim olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Bilimin yabancılaşmayı olumsuz nitelikte olduğuna vurgu yapılmıştır. Keza bilim özgürleşmenin yolunu açmıştır ve insanı özgürleştirecek bilgiyi vermiştir. Kendisine yabancılaşan insan bilimin aracılığı ile tabiat, tarih ve toplum zindanından kurtulup özgürleşir duruma gelmiştir. Daha sonra insanı özgür kılabilen ikinci bir unsurun din olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. İnsanın kendi özünü bulması ve içsel anlamda özgür olması açısından İslam dinin şekillendirici ve yönlendirici bir unsur olduğuna dikkat çekilmiştir. Ayrıca İnsanın yabancılaşmasına ve özgürleşememesine neden olan dinin şirk dini olduğuna da vurgu yapılmıştır. Bununla beraber İslam dinin insanı tutsak olduğu benlik zindanından kurtarıp özgürlüğe kavuşturduğuna değinilmiştir. Tevhid dini Şeriatî’ye göre insanları bilgiye, özgürlüğe ve bu insanlık dışı düzenlere başkaldırmaya çağıran etken olmuştur. Böylece insanı, ekonomik yaşamın tutsaklığından ve kendilik zindanından kurtararak Allah’a yakınlaştırmıştır. İnsan Allah’a yakın olunca isteklerini ona açıkça ve etkili bir şekilde iletebilmiştir. Bu tavrı ile düşünürümüzün yabancılaşmayı olumlu anlamda benimsediği anlaşılmıştır. Nitekim kendisini yalnız hissedip boşluğa

düşen insan kurtuluş reçetesi olarak Allah'a yönelip teslim olarak hem öz benliğine ulaşmıştır hem de içsel anlamda özgür olmuştur.

Son olarak Şeriatî'de insanı özgür kılabilen üçüncü bir unsurun sanat olduğu gösterilmeye çalışıldı. Kendisine olumlu anlamda yabancılaşan insan ruhunu özgürleştirebilmek için sanata sığınmıştır. Sanatın yaptığı şeylerden biri Şeriatî'ye göre, kaçan ve kendini yabancılaştıran bilinçli insanın yabancılaşma duygusunun azalmasına yardımcı olmaktır. Zindanın duvarlarını, içinde bulunmak arzu ettiği, fakat bulunmadığı evin hayaliyle süslemesini sağlar, bu nesnelere, bu gökyüzü, bu yıldızlar ve bu dağlar onu anlamaz. Yalnızdır, bütün bu nesnelere arasında kördür ve bir taş gibidir. Sanat bu nesnelere his katar. Gördüğü gibi sanat insanın yalnızlık ihtiyacını gidermiştir. Düşünürümüz insanın yabancılaşmanın unsurlarından kurtulmasını mümkün hale getiren iki olgunun din ve sanat olduğunu vurgulamıştır. Bu durumu din kapı, sanat pencere metaforuyla ortaya koymuştur. Denilebilir ki din ve sanat yabancılaşmayı olumsuz niteliktedir ve insanı içsel anlamda özgürleştirmişlerdir.

Çalışma boyunca Şeriatî'nin yabancılaşma kavramını hem olumsuz hem de olumlu anlamda kullandığını gördük. Bilen, seçen ve yaratan insanın dışsal hayatta üretici güçlerin etkisinde kalıp kendi öz benliğini kaybetmesi olumsuz yabancılaşmadır. Nitekim öz benlik kendini yabancılaşmada var ederek özgürleşir. Bu da insanın olumlu anlamda yabancılaşma özgürlüğüne sahip olduğunu gösterir. Diyebiliriz ki kendisine yabancılaşan insan sığınacak bir liman bulamamıştır bilime, dine ve sanata yönelerek öz benliğini var etmiştir ve özgürleşmiştir.

Ali Şeriatî'nin sosyolog karakteri düşünüldüğünde bilinçli, seçici ve yaratıcı olan insanın yabancılaşmanın unsurlarından (tabiat, tarih, toplum) bilimle kurtulabileceğini söylemesi önemlidir, fakat kendilik zindanından insanın din-aşk ve sanat ile kurtulup özgürlüğe ulaşabileceğini söylemesi noktasında ise haklılık payı vardır. Din, bilim ve sanat yabancılaşmayı olumsuz nitelikte oldukları için insanları özgür düşünmeye davet ederler ama insanlar anlamsızlık, yersizlik ve boşluk duygusundan ancak ilahi aşk vasıtasıyla ve yaratıcılıkla kurtulabilirler. Keza insan içerisinde bulunduğu zindanını bazen süsleyerek sanat ortaya çıkarırken, bazen de Allah'a yönelerek öz benliğini var eder duruma gelmiştir. Denilebilir ki; din ve sanat

aynı fitratın ve aynı duygunun ürünü oldukları için insanı içsel anlamda özgürlüğe kavuşturmuşlardır.

KAYNAKÇA

- Abedi, M. (1986). "Ali Shariati: The Architect of the 1979 Islamic Revolution of Iran", *International Society of Iranian Studies*. Vol. 19, No. 3/4, 229-234
- Akhavi, S. (1988). "Islam, Politics and Society in the Thought of Ayatullah Khomeini, Ayatullah Taliqani and Ali Shariati", *Middle Eastern Studies*. Vol: 24, No: 4, 404-431.
- Aktaş, Ü.(2013). Göller Bölgesinde Bir Ada: Ali Şeriatî (Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri), Ed: İsmail Kara-Asım Öz, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yay. Kitap No: 31.
- Davidov, Y. (1997). *Özgürlük ve Yabancılaşma*, Çev: Sargut Şölçün. Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yay.
- Erkul, A.(1997). "Ali Şeriatî’de Din, İnsan ve Tarih Felsefesi", *Cumhuriyet Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı 19, 19-21.
- Ertoý, M. (2007). *Yabancılaşma Kader mi, Tercih mi*. Ankara: Lotus Yay.
- Erat, S.(2018). Ali Şeriatî Düşüncesinde İslam ve Siyaset İlişkisi: Kavramsal Bir Analiz, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Sakarya.
- From, E.(2011). *Özgürlükten Kaçış*. Çev: Şemsa Yeğîn. İstanbul: Payel Yay.
- Hanson, B.(1983). "The "Westoxication" of Iran: Depictions and Reactions of Behrangi, al-e Ahmad, and Shariati", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 15, No. 1, 1-23.
- Hegel, F. (2011). *Tinin Görüngübilimi*. Çev: Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yay.
- İlhan, N.(2012). "Yabancılaşma Olgusu Ve Kürk Mantolu Madonna Romanı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cilt 5, sayı 20.
- Kayacan, M.(2008). "Ali Şeriatî’nin Kur’an Algısı", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı 1, cilt X.
- Marcuse, H. (1968). *Tek Boyutlu İnsan*, Çev: Seçkin Çağan. İstanbul: May Yay.

- Marx K.(2011), *1844 El Yazmaları*. Çev: Kenan Somer. Ankara: Sol Yay.
- Marx, K. (2013). *Alman İdeolojisi*. Çev: Tonguç Ok- Olcay Geri dönmez. İstanbul: Evrensel Basım Yay.
- Maclish, A.(2014). “All Shari’ati And The Notion Of *Tawhid*: Re-Exploring The Question Of God’s Unity”, *Die Welt Des Islams*, 54, 183-111.
- Oflaz, K. (2012). Ali Şeriatî’nin Dini Ve Siyasi Görüşleri, (Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Özel, İ. (1999). İsmet Özel’de Yabancılaşma, (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özbudun, S. (2008). *Yabancılaşma Ve*. Ankara: Ütopya Yay.
- Öçal, Ş.(2012). Retoriğin Kışkırtıcı Gücü: Ali Şeriatî’de Din, Modernizm ve Geleneğin Özgürleştirici Yorumu, (Dini ve Felsefi Metinler Yirmi Birinci Yüzyılda Yeniden Okuma, Anlama ve Algılama Sempozyumu Bildiri Kitabı, Cilt: 1. Editör: Bayram Ali Çetinkaya, Copyright Sultanbeyli Belediyesi, Kültür Yayın No: 8.
- Özcoşar, Ü.(2014). Ali Şeriatî’nin Sosyoloji Anlayışı, (Yüksek Lisans Tezi), Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mardin.
- Öztürk, E.G.(2016). Jean-Paul Sartre’ın Özgürlük Görüşü Ve Yol Açtığı Antropolojik-Etik Sorunlar, (Doktora Tezi), Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Rahnema, A.(2006). *Bir İslami Ütopyacının Siyasi Biyografisi*. Çev: Zehra Savan. İstanbul: Kapı Yay.
- Sartre, Jean Paul (2011). *Varlık ve Hiçlik*. Çev: Turhan Ilgaz ve Gaye Çankaya Eksen. İstanbul: İthaki Yay
- Subaşı, N.(2013). “ *Ali Şeriatî: Niyet, Eylem ve Tavrın Entelektüel Dili*”, *Bir Düşünce ve Adamı Ali Şeriatî* (Ali Şeriatî Sempozyumu 17-18 Kasım 2012), Ed. Murat Demirkol, Fecr Yay, 45-64

- Swain, D. (2013). *Marx'ın Teorisine Bir Giriş: Yabancılaşma*, Çev: Hande T. Urbarlı. İstanbul: Durak-İstanbul Yay.
- Sartre, Jean Paul (2016). *Varoluşçuluk*. Çev: Asım Bezirci, Ankara: Say Yayınları.
- Şeriati, A. (1998a). *Medeniyet Tarihi II*. Çev: İbrahim Keskin: Ankara Fecr Yay.
- Şeriati, A. (1998b). *Medeniyet Tarihi I*. Çev: İbrahim Keskin: Ankara: Fecr Yay.
- Şeriati, A.(2004). *Kapitalizm*. Çev: Yakup Arslan. İstanbul: Dünya Yay.
- Şeriati, A. (2005). *Medeniyet ve Modernizm*. Çev: İsa Çakan. İstanbul: Yeni Zamanlar Yay.
- Şeriati, A.(2006a). *İslam Bilim I-II*. Çeviren: Faruk Alptekin. İstanbul: Bilge Adam Yay.
- Şeriati, A. (2006b). *Terimler Sözlüğü*. Çev: Mehmet Polat. İstanbul: Hivda İletişim.
- Şeriati, A. (2007a). *Öze Dönüş*. Çev: Doç. Dr. Ejder Okumuş. Ankara: Fecr Yay.
- Şeriati, A. (2007b). *Aşına Yüzlerle (Ailesine ve Dostlarına Mektuplar)*. Çev: Davut Duman. Ankara: Fecr Yay.
- Şeriati, A. (2008). *Ali*, Çev: Alptekin Dursunoğlu. Ankara: Fecr Yay.
- Şeriati, A. (2009a). *İslam Nedir Muhammed Kimdir*. Çev: Dr. Murat Demirkol. Ankara: Fecr Yay.
- Şeriati, A. (2009b). *Ebuzer*. Çev: Abdullah Yegin. Ankara: Fecr Yay.
- Şeriati, A.(2009c). *Ali Şiasî Safevî Şiasî*. Çev: Doç. Dr. Hicabi Kırlangıç, Ankara: Fecr Yay.
- Şeriati, A.(2009d). *Sizi Rahatsız Etmeye Geldim*. Ed: Dr. Mustafa Yılmaz. Kocaeli: Gezgin Yay.
- Şeriati, A.(2010a). *Yalnızlık Sözleri I*. Çeviren: Okan Sevinç. Ankara: Fecr Yay.
- Şeriati, A. (2010b). *Yalnızlık Sözleri II*. Çev: Okan Sevinç. Ankara: Fecr Yay.
- Şeriati, A.(2012). *İran ve İslam*. Çeviren: Kenan Çamurcu. Ankara: Fecr Yay.
- Şeriati, A.(2013a). *İbrahimle Buluşma*. Çev: Dr. Murat Demirkol. Ankara: Fecr Yay.

- Şeriati, A.(2013b). *Dünyagörüşü ve İdeoloji*. Çev: Kenan Çamurcu. Ankara: Fecr Yay.
- Şeriati, A.(2013c). *Dua*. Çev: Prof. Dr. Derya Örs. Ankara: Fecr Yay.
- Şeriati, A. (2015a). *Çöle İniş*. Çev: Hicabi Kırlangıç ve Derya Örs. Ankara: Fecr Yay.
- Şeriati, A.(2015b). *Dinler Tarihi I*. Çev: Prof. Dr. Ejder Okumuş. Ankara: Fecr Yay.
- Şeriati, A. (2015c). *Yeniçağ'ın Özellikleri*. Çev: Hicabi Kırlangıç, Murat Demirkol, Mahmut Caduk ve Esra Özlük. Ankara: Fecr Yay.
- Şeriati, A. (2015d). *İslam ve Sınıfsal Yapı*. Çev: Doğan Özlük. Ankara: Fecr Yay.
- Şeriati, A. (2016a). *İnsan*. Çev: Şamil Öçal. Ankara: Fecr Yay.
- Şeriati, A. (2016b). *Kendisi Olmayan İnsan*. Çev: Ejder Okumuş. Ankara: Fecr Yay.
- Şeriati, A. (2016c). *Marksizm*. Çev: Ejder Okumuş, Hicabi Kırlangıç ve Doğan Öztürk. Ankara: Fecr Yay.
- Şeriati, A. (2016d). *İnsanın Dört Zindanı*. Çev: Ejder Okumuş. Ankara: Fecr Yay.
- Şeriati, A.(2016e). *Dinler Tarihi II*. Çev: Prof. Dr. Ejder Okumuş. Ankara: Fecr Yay.
- Şeriati, A. (2016f). *Kendini Devrimci Yetiştirmek*. Çev: Ejder Okumuş. Ankara: Fecr Yay.
- Şeriati, A. (2016g). *Sanat*. Çev: Ejder Okumuş, Sait Okumuş ve Şamil Öçal. Ankara: Fecr Yay.
- Şeriati, A. (2016h). *Bilinç ve Eşekleştirme*. Çev: Doç. Dr. Murat Demirkol. Ankara: Fecr Yay.
- Şeriati, A.(2016ı). *Dine Karşı Din*. Çev: Doğan Özlük. Ankara: Fecr Yay.
- Şeriati, A.(2018). *Ne Yapmalı*. Çev: Hicabi Kırlangıç-Murat Demirkol. Ankara: Fecr Yay.
- Toker, İ.(2009). "İslam Sosyolojisi Kavramı ve Ali Şeriati Üzerine Kritik Bir Yaklaşım", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Bilimname*. Sayı XVI, 1: 91-105.

Tekin, M.(2010). “Din Sosyolojisine Katkıları Bağlamında Ali Şeriatı”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı 29.

Yumak, Y.(2016). Ali Şeriatı'nın Dinler Tarihi Çalışmalarının Metodolojik Açıdan Değerlendirilmesi, (Yüksek Lisans Tezi), On dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

ÖZGEÇMİŞ

Mardin doğumluyum. 2011 yılında Mardin Artuklu Üniversitesi Felsefe Bölümünü kazandım. 2015 yılında felsefe bölümünden ikincilikle mezun oldum. Mezun olduğum süre zarfı içinde Halk Eğitim merkezi bağlamında okuma ve yazma kursları verdim. Şubat 2016 yılında Mardin Artuklu Üniversitesinde Felsefe Ana Bilim Dalında başladığım tezli yüksek lisans eğitimini 2019 itibariyle bitirmiş bulunmaktayım.

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜŞÜ
İNTİHAL RAPORU

Tez Başlığı: Ali Şeriatî’de Yabancılaşma ve Özgürlük

Yukarıda başlığı gösterilen Proje çalışmamın kapak sayfası, giriş, ana bölümler ve sonuç kısımlarında oluşan toplam 129 sayfalık kısmına ilişkin 20/03/2019 tarihinde tez danışmanım tarafından “Turnitin” adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orjinallik raporuna göre, projemin benzerlik oranı % 18’tir.

Uygulanan Filtrelemeler:

Kaynakça hariç

Alıntılar dahil

Açıklamalar:

Mardin Artuklu Üniversitesi “Turnitin” adlı intihal tespit programı sonucunda; azami benzerlik oranlarına göre Proje çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Adı Soyadı: Sibel IRMAK

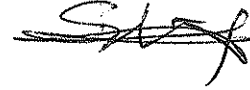
Öğrenci No: 15755009

Programı: Felsefe

Statüsü: Tezli Yüksek Lisans

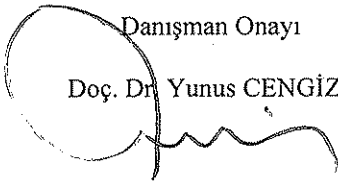
Tarih ve İmza

26/04/2019

Danışman Onayı

Doç. Dr. Yunus CENGİZ

A.B.D. Başkanı V. Onayı

Doç. Dr. Yunus CENGİZ

